

FILIP DE PILLECYN

STUDIES XI

(2015)

FILIP DE PILLECYN STUDIES

Jaarboek van het Filip De Pillecyncomité

Redactie Emmanuel Waegemans
 Jorgen De Pillecyn
 Etienne Van Neygen

Redactieraad Prof. dr. Dirk De Geest
 Prof. dr. Frans-Jos Verdoodt

Redactieadres **FILIP DE PILLECYN STUDIES**
 Hoofdredacteur
 Prof. dr. E. Waegemans
 Ballaarstraat 106
 2018 Antwerpen
 (03) 237 80 10
 emmanuel.waegemans@telenet.be

ISBN : 978 90 81796 97 2

D : 2015 / 20.624 / 1

Druk : EPO vzw
 www.epo.be

Verantwoordelijke uitgever :

Filip De Pillecyncomité, Ballaarstraat 106, 2018 Antwerpen

Een nummer van *Filip De Pillecyn Studies* kost 25 €, abonnees zijn meteen ook lid van het FDP Comité en genieten van gratis toegang tot activiteiten.

Een nummer/lidmaatschap kan besteld worden door storting op rekening 850 – 8108291 – 59 (IBAN : BE 84 8508 1082 9159 / BIC : SPAABE22) van het Filip De Pillecyncomité.

Zie onze website : www.filipdepillecyn.be

Inhoud

STUDIES

- Julien Vermeulen. Jef De Pillecyn in Afrika : van militair journaal tot literaire novelle 7
- Etienne Van Neygen. Filip De Pillecyn in *Pallieter* : uiterst links 33
- Patrick Auwelaert. Geïllustreerde en bibliofiele boekuitgaven van Filip De Pillecyn (2) : Guido Mariman en *De veerman en de jonkvrouw* 81
- Frans-Jos Verdoodt. Hoe God en de oude wereld verdwenen uit de dorpen. Filip De Pillecyn, Geert Mak en hun dorpsgeschiedenis 101
- Jean-Pierre Rondas. Mijn *Baratzearte*, of :
De merkwaardige verharding van het wetenschappelijke oordeel over de Vlaams-nationalist Filip De Pillecyn, gemeten aan diens congeniale vriendschap met *l'honnête homme* Johan Daisne 109

VERGETEN

- Bijlage : integrale teksten uit *Pallieter* 131

EXTRA MUROS

- Rik Van Cauwelaert. De journalist Filip De Pillecyn 147
- Peter De Graef. Redevoering n.a.v. de presentatie van *Portretten en polemieken* 157
- Rik Van Daele. Wandelen in het land van Filip De Pillecyn 171
- Rik Van Daele. Filip De Pillecyn, 'prins der Vlaamse letteren'. Een groot literair project in de bibliotheek van Sint-Niklaas 177

KRONIEK 2014 179

PERSONALIA 187

STUDIES

Jef De Pillecyn in Afrika : van militair journaal tot literaire novelle

JULIEN VERMEULEN

Met zijn beperkte oeuvre heeft Jef De Pillecyn nooit de literaire reputatie gekend die zijn broer Filip verwierf. Naast enkele heimatromans publiceerde hij tevens een drietal novellen over Afrika.¹ In deze bijdrage concentreren we ons op deze verhalen die hun inspiratie vonden in zijn deelname aan de militaire campagne in Duits Oost-Afrika tijdens Wereldoorlog I. Hoewel er in 2014 tientallen studies, artikelen en documentaires verschenen over vrijwel alle facetten van de Eerste Wereldoorlog was de aandacht voor de toenmalige militaire operaties in Afrika vrijwel nihil. In het licht hiervan heeft De Pillecyns koloniaal proza alvast een zekere actualiteitsdimensie. Afgezien van de interne kwaliteiten vormt dit werk bovendien een interessante casus omdat we de literaire fictie kunnen confronteren met enkele gerelateerde documenten. De militaire en koloniale dossiers van de auteur zijn bewaard gebleven in de rijksarchieven en geven op een zakelijke en administratieve toon een vrij gedetailleerd overzicht van zijn militaire en koloniale loopbaan. In de persoonlijke archieven van Jef De Pillecyn bevinden zich verder enkele uitgetypte autobiografische getuigenissen die het chronologische patroon van zijn Congojaren met persoonlijke impressies aanvullen.² Centraal plaatsen we zijn literaire teksten die levensechte situaties en gebeurtenissen narratief structureren en sfeervol evoceren. Deze drie afzonderlijke invalshoeken steunen op een gemeenschappelijk historisch referentiekader dat op zijn beurt vanuit verschillende standpunten in allerlei documenten weerspiegeld werd. Doorheen de verschillende genres, stijlen en percepties van deze tekstuele constructies ontdekken we parallelle en complementariteit, overlappingen en aanvullingen. Wat deze contrastieve lectuur boeiend maakt, is precies de wijze waarop de werkelijkheid geconstrueerd wordt *in the eye of the beholder*, in de taalregisters van de tijd en in het idioom van de verschillende tekstgenres. Jef De Pillecyns benadering plaatst hierbij eigen accenten en nuanceert enigszins de dominante propagandastijl die in het interbellum verspreiding kende. Maar daarmee eindigt dit (re)constructieproces niet, want opeenvolgende generaties critici lazen zijn teksten vanuit een steeds wisselende achtergrond en afwijkende waardeschaal.

Van de IJzer tot de Congo

Jozef Alfons De Pillecyn, de acht jaar oudere broer van Filip, werd geboren te Hamme op 11 november 1883. Hij studeerde aan de Normaalschool te Sint-Niklaas en kreeg een aanstelling als onderwijzer te Eksaarde-Door-slaar. Bij de aanvang van de Eerste Wereldoorlog werd de 31-jarige soldaat als brancardier aan het IJzerfront ingezet.³ Vanuit de 'Colonne d'Ambulances de la 1^e D.A.' werd hij op 16 november 1914 gedetacheerd naar het twee-

de Linierement en op 4 maart 1915 naar het derde Linierement. Van 15 maart 1915 tot 30 juni 1915 maakte hij deel uit van de Train Sanitaire T.E.M. 2, waardoor hij honderd dagen doorbracht op de fronttrein Adinkerke – Calais. Vanaf 1 juli 1915 werd hij overgeplaatst naar de ‘Colonne d’Ambulances de la 5^e D.A.’ Toen men begin 1916 een oproep deed voor de militaire campagne in Afrika meldde Jef De Pillecyn zich vrijwillig aan. Vanaf 15 februari 1916 werd hij officieel ter beschikking gesteld van het Ministerie van Koloniën. Op 5 maart 1916 scheepte hij in te La Pallice (La Rochelle, Fr.) en kwam op 26 maart 1916 in Boma aan waar hij naar het ‘Camp d’Alimentation de Lokandu’ in Oost-Congo gestuurd werd. Op basis van dagboeknotities redigeerde hij in 1952 een overzicht van deze 17-daagse reis van Boma tot Albertstad onder de titel *Vertellen... Zo zag ik Kongo... 35 jaar voordezen (1916-1918)*. De eerste maanden in Congo (van 6.5.1916 tot 10.7.1916) was hij ‘chargé de la direction de l’infirmierie au Camp Lokandu et de la formation d’infirmiers noirs pour les Compagnies en partance.’ Op 10 juni 1916 maakte hij als onderofficier-infirmier deel uit van het 16de Bataillon de Marche. Na de overzet van het Tanganyikameer scheepte hij uit te Usumbura op 23.7.1916 en kwam op 1.8.1916 in Kitega aan. Op 16.9.1916 vertrok hij ‘avec une caravane de 557 porteurs pour Mwanza à Biaramulo. Retour à Kitega le 12.10.1916’. De beide tochten in deze regio, die toen al op de Duitsers veroverd was, heeft hij zelf becommentarieerd in zijn ongepubliceerd typescript *Vertellen... Op zwerftocht in Oost-Afrika. Van Tanganyika tot Tabora (1916-1918)*. In oktober en november 1916 was hij verantwoordelijk voor de sanitaire dienst in Kitega. Vanaf 9.12.1916 werd hij er ter beschikking gesteld van Dokter Ferrier en dit tot 22.4.1917. Meer dan zestien maanden (vanaf april 1917 tot september 1918) was hij verbonden aan het Dépôt Pharmaceutique des Troupes tot hij op 24.9.1918 Albertstad verliet.⁴ In Matadi werkte hij nog een maand in de medische dienst van Dr. Deprez (Chemins de Fer, 15.11.1918-19.12.1918), hij reisde er op 22.12.1918 af met de s/s Anversville en ontscheepte in Bordeaux op 12.1.1919.

In totaal besloeg zijn militaire dienst een periode van 52 maanden, goed voor ‘huit chevrons de front’. Bij zijn ontslag droeg hij de graad van sergeant en ere-adjutant van het Koloniaal Leger. Hij ontving talrijke onderscheidingen waaronder het Oorlogskruis, het IJzerkruis en L’Etoile de Service du Congo.⁵ Bij zijn thuiskomst na de oorlog vernam hij het overlijden van zijn vrouw Honorine Huygens en zag hij voor het eerst sinds lang hun kinderen Gilbert (geboren 1909) en Gilberta (geboren 1911) terug. Hij nam zijn functie van onderwijzer in Eksaarde-Doorslaar opnieuw op en promoveerde er later tot schoolhoofd. Wegens zijn oorlogsjaren aan de IJzer en in Oost-Afrika kon hij

in 1935 op 52-jarige leeftijd met pensioen gaan. Een tweede huwelijk met Alice De Jonghe bleef kinderloos, uit het huwelijk met Maria Verschraegen werd de dochter Lutgart geboren.

In de jaren dertig zette Jef de Pillecyn zich aan het schrijven en publiceerdde literair proza dat gekenmerkt was door een sterk regionalistisch accent. In 1931 verscheen *Sooi de Bijter : schetsen uit het simpele dorpsleven* en in 1934 de roman *Kampioen* die in de volksreeks van het Davidsfonds op 72.500 exemplaren verspreid werd. Zijn Afrika-ervaringen verwerkte hij in drie novellen : *Bafoe* (1934), *Mupenzi (Beminde)* (1935-1936) en *Nyota (Ster)* (1952), uit dit laatste verhaal verscheen postuum een fragment in het tijdschrift *Zuiderkruis* (1957). Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij burgemeester van Eksaarde, na de bevrijding volgde een periode van drie maanden internering in het hechteniskamp van Lokeren waar zijn broer Filip ook verbleven heeft.⁶ Hij overleed te Eksaarde op 2 augustus 1956, de kerkelijke begrafenis vond plaats op 7 augustus.

Veldtocht Duits Oost-Afrika

In 1914 werden de Europese overzeese gebieden onverwacht snel bij de oorlogsactiviteiten betrokken.⁷ Voor Belgisch-Congo betekende dit een dubbel spanningsveld : in het westen grensde de kolonie gedeeltelijk aan Duits Kameroen dat toen een ruimere oppervlakte besloeg dan nu. In het oosten deelde Congo een lange grens met Duits Oost-Afrika dat thans Rwanda, Burundi en Tanzania omvat. Op 24 september 1914 namen de Duitsers het eiland Kwidji in waardoor ze hun controle op het Kivumeer versterkten. Volgens bepaalde Belgische bronnen werd het koloniale leger toen geconfronteerd met een vijandige troepenmacht van 2000 soldaten, in werkelijkheid waren er aan Duitse zijde slechts 24 Europese militairen en 152 askaris (Swahili : Afrikaanse soldaten in het Duitse leger) actief. De bevelhebber P. von Lettow Vorbeck had zijn leger immers grotendeels naar het noorden van de kolonie verplaatst waardoor de Kivuregio zwak verdedigd was. De Duitse kapitein M. Wintgens, verantwoordelijk voor deze westelijke flank, zette zijn beperkte strijdkrachten maximaal in zodat K. Roehl deze militaire operatie achteraf als *Ostafrikas Heldenkampf* kon betitelen.⁸

Toen Charles Tombeur in februari 1915 Belgisch opperbevelhebber in Congo werd, plande hij een grootse operatie om samen met de Britten Duits Oost-Afrika op diverse fronten aan te vallen. Gebrek aan eensgezindheid leidde ertoe dat Tombeur zich moest beperken tot Urundi en Ruanda. In mei 1916

beschikte hij over 719 Europese manschappen en 11.698 Congolese soldaten die in drie secties ingezet werden. Ten noorden van het Kivumeer opereerde een brigade onder kolonel Molitor, aan de Ruzizirivier een brigade onder luitenant-kolonel Olsen en op de westkust van het Tanganyikameer hield men een defensieve macht ter beschikking. Het opvorderen van Congolese soldaten bleek problematisch en een onderbemand kader van Europese officieren kon niet instaan voor een degelijke supervisie. Vooral logistieke problemen verzwakten de militaire slagkracht. Elk van de drie brigades had behoefte aan minimum 7000-8000 dragers die geronseld werden in de veroverde gebieden, bovendien moest Tombour ter versterking nog 5000 dragers opvragen bij het Britse leger in Oeganda. Bij gebrek aan voedselreserves rekende men erop zich ter plaatse te kunnen bevoorraden wat vaak echter met veel moeilijkheden gepaard ging. Een en ander droeg ertoe bij dat de Congolese soldaten bij de

Duitse koloniale en missionarissen een gevreesde reputatie kregen. Ook bij de autochtone bevolking heerste onvrede onder andere omdat Congolezen die niet vergezeld waren van hun vrouw op de inzet rekenden van 'épouses temporaires' uit de bezette regio's.⁹ De technische ondersteuning was evenmin performant. Aan Belgische zijde beschikte men slechts over enkele schepen en een paar kleine vliegtuigen. Wapens, kanonnen en munitie moesten vanuit het merengebied door een karavaan dragers verder oostwaarts tot aan de frontlinies gedragen worden.

Op 12 april 1916 opende de Belgische brigade aan de Ruzizi het vuur, ondertussen werd de noordelijke brigade tegen de Duitse posities op de Sebearivier ingezet. Begin mei 1916 liet de Duitser M. Wintgens de stad Kigali evacueren en op 19 mei werd Nyanza (de koningssite van de Tutsi) door de Belgen ingenomen. In juni 1916 vielen Usumbura en Kitega in hun handen van waaruit men Ujiji naderde in de hoop zo het Tanganyikameer te kunnen controleren. Door de bezetting van Kigoma had men toegang tot de spoorweg die het merengebied met Dar es Salaam verbond. De Duitse troepen trokken zich graadueel terug waarbij de stad Tabora voor de Belgen het belangrijkste doelwit vormde. Deze stad viel op 19 september 1916 zonder veel inspanningen in handen van de Force Publique en op 25 februari 1917 werd die overgedragen aan de Britten. Van Belgische zijde werd deze zegetocht vaak in een opmerkelijk patriottisch discours verwoord: *Trois ans de victoires belges en Afrique* (1920) van P. Daye en *Tabora. Nos victoires d'Afrique (1914-1917)* van Commandant Cayen evoceren deze overwinningssfeer.¹⁰ Na de oorlog zagen diverse 'hommages' het licht, onder andere die voor de Belgische generaal Tombeur, die toen als baron Tombeur de Tabora gehuldigd kon worden. In veel van deze teksten was de heldhaftige aura van Leopold II niet veraf, terwijl het kolonisatieparadigma ondertussen sterk geconsolideerd werd. 'Deze schitterende aanvallende veldtocht, welke meer dan twee jaar duurde, (...) had voor uiteindelijke uitslag, het onder Belgisch mandaat stellen der rijke Ruanda en Urundigebieden, welke ongeveer 50,000 km² bedekken en bewoond zijn door talrijke en bedrijvige volken, die hunne nieuwe koloniseerders als verlosers toejuichten.'¹¹ Het belang van Tombeurs zegetocht wordt door de actuele (Angelsaksische) geschiedschrijving echter sterk gerelativeerd: 'In Tombeur's mind he was commanding a massive concentric attack on Tabora, with Olsen's southern brigade leading while Molitor's northern brigade fixed the Germans around Whimo. In reality, Tombeur was only a spectator...'¹²

In een latere fase van de oorlog werd het Koloniale Leger nog ingezet voor de campagne rond het oostelijk gelegen Mahenge dat in 9 oktober 1917 bezet

werd. De Duitse nederlaag in Afrika belette niet dat men von Lettow na de oorlog als een held in Duitsland verwelkomde : vooral het feit dat hij met een kleine, maar mobiele troepenmacht een Brits leger van 300.000 eenheden (inclusief een grote Indische en Zuid-Afrikaanse component) lang het hoofd had weten te bieden verhoogde zijn heldenstatus. Op het terrein in Afrika echter was er al vanaf 1917 een sterk verspreide hongersnood, pokkenepidemie en Spaanse griep die grote delen van het voormalige Duits Oost-Afrika teisterden. Bij de Force publique in Belgisch-Congo betreurde men 145 Europese en 1895 Afrikaanse gesneuvelden, het aantal overleden ‘vaste’ dragers bedroeg 7124.¹³ De historiografische weergave van deze oorlogsoperaties steunt op uiteenlopende militaire bronnen en documenten waardoor in de loop van de decennia een discours ontwikkeld werd dat niet altijd met de feitelijke toestand op het terrein correspondeerde, al werd in de mediatisering van deze militaire operaties vrij vroeg toegegeven dat Afrikaanse dragers een essentiële rol vervulden in deze veldtochten : ‘Van 1 Januari tot 31 Mei 1916, d.i. op vijf maanden tijds, werden 66,000 vrachten van allen aard op menschenrug naar de concentratiepunten gevoerd...’¹⁴ In de Amerikaanse pers daarentegen leek men meer interesse te hebben voor de enorme toename van de export uit Congo (rijst, palmolie, rubber) die 53 miljoen frank bedroeg in 1914 en in 1916 opgelopen was tot 129 miljoen, een gigantische toename die de oorlogs-industrie ten goede kwam.¹⁵

‘Zo zag ik Kongo...’

Op zijn reis naar Congo hield Jef De Pillecyn een dagboek bij dat hem later toeliet causerieën te houden over zijn ervaringen. In 1952 verwerkte hij zijn impressies in *Vertellen... Zo zag ik Kongo... 35 jaar voordezen (1916-1918)*.¹⁶ In een sobere telegramstijl biedt deze tekst een overzicht van data, plaatsnamen, feiten, gebeurtenissen, ontmoetingen, natuurindrukken, impressies en anekdotes. Omdat dit typoscript ongepubliceerd bleef, geven we hier een overzicht van de voornaamste gegevens en citeren we enkele illustrerende passages.

De Pillecyn reist af op 5 maart 1916 en komt na 20 dagen aan bij de monding van de Congostroom waar een gedeelte van de scheepsvracht in Banana gelost wordt. De volgende dag vaart men door naar Boma, een kleine stoomtram brengt hem naar de bovenstad en hij bezoekt er het graf van pater Constant De Deken. Met de boot gaat het verder naar Matadi : factorijen, zwarte klerken, het hospitaal van Kinkanda en de Belgische zusters. Tijdens de treinrit naar Leopoldstad wordt hij vooral getroffen door de tropische natuur die hij – pas terug van het IJzerfront ! – op een impressionistische wijze evoceert :

‘Van Matadi naar Leopoldstad. – Ons treintje : de lokomotief : de machinist en de stoker – de drie wagons : nr. 1 gans open – nr. 2 overdekt – nr. 3 gesloten. Zachtjes (?) vooruit... de vonkenregen... de brug over de Mposo – langs steile afgronden, naast hoge rotsbergen – een reuzenwerk – over wilde snelstromende [rivieren] naar de vallei van de Inkisi – bergop, bergaf door de vlakte van Tampa en het enge, bosrijke dal van de Bukaya. Een droom van woeste schoonheid : reuzenbomen, varens huizenhoog, slingerplanten, rijzige palmen, veelkleurig lover, bloemen allerhande, het tintelt en leeft in zwellende, groeiende schoonheid. Vernachten te ‘Thysville’.

Over de Congostroom reist hij stroomopwaarts van Leopoldstad tot Stanleystad : een ‘onvergetelijke’ tocht van 17 dagen langs Bolobo, Coquilhatstad, Nieuw Antwerpen, Lisala, Basoko, Stanleystad... Vanaf Stanley Falls eerst 135 km trein naar Ponthierstad en vervolgens met de «Baron Delbecque» over de Lualaba naar Lokandu waar een groot rekrutenkamp gevestigd is.

De Pillecyns ontmoeting met de resident Vokovitch, met de Italiaanse kamp-commandant en de Zweedse bataljonoverste ontlokt hem enige ironische commentaar op het internationale karakter van de Belgische Weermacht. De commandant geeft hem bovendien de raad om met de autochtone soldaten in het Swahili of het Lingala te communiceren 'sinon on risquerait souvent la perte inutile de vies humaines pendant les opérations des troupes', een goed bedoeld advies dat de Vlaming herinnert aan de gelijkaardige taalproblemen aan het West-Vlaamse front. Na een boottocht van twee dagen komt hij in Kindu aan van waaruit hij met de trein na twee dagen Kongolo bereikt ; een boottocht van tien uur brengt hem in Kabalo. Doorheen het Lukugadal steekt hij oostwaarts door tot Albertstad aan het Tanganyikameer. Voor het eerst wordt melding gemaakt van enige militaire activiteit : vanop de Congolese oever zijn 'enige kanonnen van zwaar kaliber onder hun stalen koepels dreigend op het meer en de overzijde gericht'. De schematische samenvatting van deze wekenlange tocht illustreert dat de logistieke ondersteuning van de koloniale weermacht een essentieel militair probleem vormde. Albertstad, aan de westzijde van het Tanganyikameer, was daarbij nog maar het beginpunt van waaruit iedere militaire ontplooiing in de richting van Duits Oost-Afrika gebeurde.

Jef De Pillecyn bij de sanitaire dienst van de Openbare Weermacht in Congo

Naast de vele natuurbeschrijvingen (flora, fauna, seizoenen) stoffeert de auteur dit eerste deel van zijn reisjournaal nog met enkele typering van de Europese kolonisering en missionering. Stanleystad met zijn prachtige lanen, grootse missiekerk, handelshuizen en burelen van bank- en staatsdiensten wekt bij hem de indruk van een half-Europese stad, al verrast het hem dat de meeste factorijhouders vooral Grieken, Portugezen en Italianen zijn. Van het kleine Ponthierstad geeft hij een treffende impressie weer :

Ponthierstad. Algemene aanblik : een uitgestrekt park op de helling van een heuvel. 3-4 welvoorziene factorijen – grote kazern[e] – enkele Europese woningen – net postgebouw – groot hospitaal in steen en arduin gebouwd – ontvangstpost v/d draadloze telegraaf (zwarte bediende) (was bij mijn terugkeer verdwenen). Langs de wegen : citroenbomen – koffie – ananas, enz. De statie staat aan de stroom. In 'n rustig hoekje, verscholen onder wuivende palmen : de missie – kerk : ruime rechthoekige hut in 'pisé' (riet & klei onder strodak), 'n eenvoudig houten altaarke, blinkend van reinheid – daar tegenover 'n witgekalkt huizeke, ook in 'pisé' ; 2 plaatsen en een barza (vooruitschietend afdak), en daarin 'de tevredenste mens van de wereld' : 'n oude Pater – 17 jaar Afrika. De negerkeuken : maniok : hoe 't groeit – in de beek geweekt – gedroogd – tot meel gestampt, met olie en droge vis gekneed : lekkere 'chikwange'.

Een gelijkaardige teneur vinden we in zijn evocatie van de missiepost te Albertstad die hij in 1917-1918 beter leerde kennen : vooral de idealistische inzet van de paters en het onmisbare werk van de vele broeders schat hij hoog in. Het eerste luik van zijn reisbeschrijving eindigt met het symbolische beeld van de missionaris en diens rijpende oogst onder een verzengende tropenzon. Op dit punt is zijn benadering van de Congolese samenleving vrijwel congruent met die van talrijke andere missieverhalen, reisjournalen en koloniale romans die in de jaren dertig verschenen.¹⁷

'Op zwerftocht in Oost-Afrika...'

Het tweede deel van zijn ongepubliceerd reisverslag focust op zijn militaire inzet in Duits Oost-Afrika.¹⁸ Onder de vele publicaties van Vlaamse Afrikareizigers neemt deze korte tekst een aparte plaats in omdat die verband houdt met militaire operaties, een aspect dat in de Vlaamse koloniale literatuur zeldzaam is. Alleen de missionaris Leo Bittremieux (1880-1946) publiceerde enkele persoonlijke impressies over zijn deelname aan de veldtocht van de Frans-Belgische troepen in Duits Kameroen waar hij van 1915 tot 1916 als aalmoezenier

actief was.¹⁹ Hoewel De Pillecyn oorspronkelijk brancardier was en in Afrika in de medische sector werkte, behandelt hij nergens expliciet de problematiek van frontgevechten met de eventuele opvang van gewonde soldaten of gesneuvelden. In die zin biedt zijn rapport een opgeschoond verslag van het leven achter de frontlinies waarbij sombere en gewelddadige tableaux vermeden worden.

In een eerste luik beschrijft hij hoe hij op 20 juli 1916 in Albertville inscheept op de «Tanganyka» met bestemming Usumbura. Samen met een zestal Europese en tientallen Congolese militairen begeleidt hij een karavaan van ca. 300 dragers. De aanvangsregels geven een indringend beeld van de omstandigheden waarin deze etappe aanvangt :

6 u. 's avonds – we schepen in op de ‘Tanganyka’ 'n buitgemaakte, gewapende sleepboot (de ‘Kingani’ van de Duitsers – hun bemanning ligt te Albertville begraven – 3 doden) – de zwarten op een 10 ton ijzeren sleepschuit (barge) – bij nacht varen : de vijand loert – de schoorsteen spuwt 'n miljoen gensters... met hout gestookt – geen plezierreis : onstuimige zee, op 't kleine voordek 'n Engels kanon, en daaronder en ernevens twaalf passagiers die er slapen (?) moeten... de smalle zijgangen vol houtblokken, en achter de kapiteinskajuit onze boys met hun onmisbare vrouwen. Bij dag dicht bij de Congolese oever verscholen, drie lange nachten wiegen en dansen op 'n woeste zee... zeezieken bij de vleet : feest voor de vissen... Nacht van 22 op 23° [juli 1916]... licht in de verte, 't kanon gericht : 't was loos alarm : 'n vuurtje van kouwelijke vissers.

Vanuit Usumbura trekt de karavaan vijf dagen in de richting van Kitega. De eerste avond bivakkeren ze op een ‘camp brulé’ waar een Duitse batterij gestaan had : een neergehaalde, verbrande woning van Europeanen en een half verbrand munitiewagentje zijn er de getuigen van. De plaatselijk gerekruteerde dragers (‘graatmager, hoog op de benen en niet half zo gespierd als onze Kongolese soldaten... ze scheren malkaars hoofd met een stuk glas (fles) of potscherf’) worden door de verteller enigszins ironiserend getaxeerd.

De Tutsi worden verder getypeerd als een verstandig, rijzig, krijgshaftig en eerzuchtig herenvolk. Naast kleurrijke natuurtyperingen van de hoogvlakten, moerassen, ravijnen, rivieren en vulkanische gronden geeft de verteller wat technische details : de veldtelefoon Usumbura-Kitega functioneert met behulp van een draad die aan 6-7 m hoge bamboestokken vastgemaakt is, de overzet over de Luvironza gebeurt door twee ‘zwarte veermans’ die de Euro-

peanen met een 'pirogue' overzetten, in Kitega hadden de Duitsers een stevige stenen versterking met kantelen, borstwering en schietgaten gebouwd en op het plaatselijke kerkhof was de Belgische onderofficier Louis Ghislain begraven die er een tiental dagen voordien (op 11.7.1916) overleden was.

Een paar maand later, op 16 september 1916, vertrekt De Pillecyn vanuit Kitega noordwaarts met een karavaan van 600 dragers, elf Congolese soldaten en twee ossen naar Biaramulo aan het Victoriameer dat op 23 juni 1916 al in handen gevallen was van het expeditiecorps. Hij is er verantwoordelijk voor een geldtransport van ca. 175.000 frank verdeeld over een veertigtal kistjes en zakken bestemd voor het hoofdkwartier van de Brigade Sud.²⁰ Twee weken lang trekken ze in slechte weersomstandigheden doorheen het heuvelachtige landschap. Een opmerkelijk rustmoment is het verblijf in de missiepost van Muyaga die gerund wordt door een Italiaanse en een Nederlandse Witte Pater. Onderweg moet hij met behulp van een tolk de nodige levensmiddelen zien aan te kopen. De plaatselijke bevolking is niet altijd bereid om hier spontaan op in te gaan, zodat een imponerende houding vanwege de blanke soms noodzakelijk blijkt. Op een bepaald ogenblik neemt men een kudde van twintig koeien in beslag om de Barundi tot medewerking aan te zetten. Dertig 'lans-en boogdragers onder leiding van hun sultani' komen onderhandelen.

Ik ga in mijn leunstoel zitten, mijn geladen geweer en revolver in mijn bereik. De taalman en vier soldaten 'bajonet na bunduki' (baj. op 't geweer) rondom mijn 'rechterstoel'. De chef en zijn trawanten kwamen voor mij neerhurken en 't geding begon. 'Zij hadden niets misdreven, hadden geen kwaad in hun binnenste (?) ; de blanke wou hun vee stelen ; zij hadden geen eten voor ons. Ik liet hun zeggen : 'De blanke heeft uw vee gevangen, niet om het te stelen, maar om u te verplichten bij hem te komen en hem te horen. Hij spreekt nu door mijn mond (zo zei de taalman) : Ik wil maniok, bananen, bonen en één enkele os kopen – hoort ge : kopen – Ik zie rond mij zeven dorpen met grote planterijen en ontelbare hoornbeesten : gij hebt eten in overvloed. Ik geef u twee uren om te brengen wat ik vraag : zo niet... zend ik mijn soldaten in de dorpen. Vier mannen mogen hier blijven om het vee te bewaken tot ik het gevraagde zie. 'Basi' ('t is uit).

Na een tocht van dertien dagen bereikt de karavaan Biaramulo waar De Pillecyn een paar dagen verblijft en er in contact komt met Lt. Godard en Onderluitenant de Viron. Terug in Kitega ontmoet hij Onderluitenant P. Ryckmans, de latere gouverneur-generaal van Belgisch-Congo, daar wacht hem een

nieuwe vracht met andere dragers : ‘2 kanonnekens van 47 mm. aan sterke bamboestokken (8 man per stuk) en 20 kisten obussen’, waarmee hij opnieuw dezelfde weg op moet.

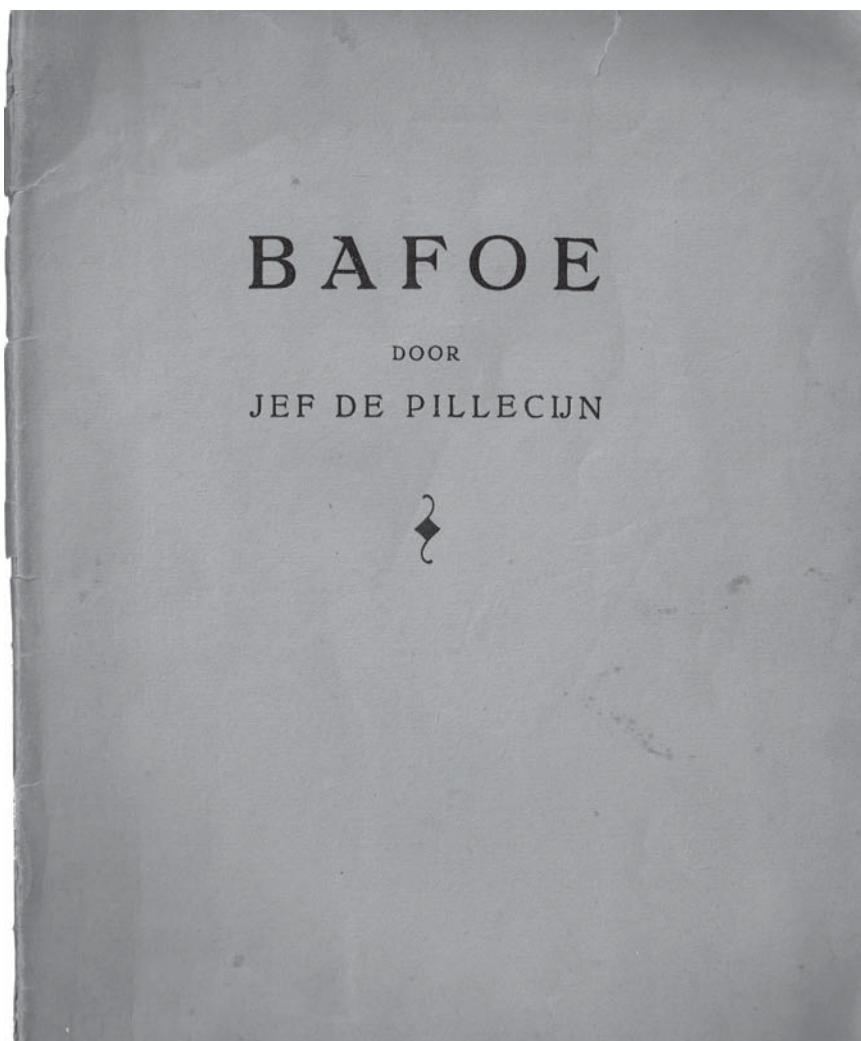
In het laatste luik behandelt de auteur de tocht Kitega – Usumbura – Kigoma – Tabora. Op 6 november 1916 wordt hij naar Tabora geroepen die al op 19 september 1916 door de Belgische Koloniale Weermacht ingenomen was. Na vier dagen karavaantocht gaan ze met een groep van 25 personen in Usumbura aan boord van de «Vengeur», achttien uur later bereiken ze Kigoma waar ze getuige zijn van de maidentrip van «Baron Dhanis», een stoomboot die men volledig gedemonteerd tot aan het Tanganyikameer bracht en in Albertstad assembleerde. ‘Twintig minuten gaans vandaar, achter de hoogte, ligt Oedjiji : de vroege slavenmarkt met de ‘knekelberg’, d.i. een heuvel, gevormd door geraamten, onder het aangestoven zand bedolven, waarop hier en daar ’n schedel, ’n dijbeen of ander deel van geraamten blootligt : akelige getuigenissen van het onmenselijk bedrijf van de Arabische slavendrijvers...’ Van Kigoma tot de Malagarassirivier verloopt het transport per vrachtwagen omdat de spoorbrug over de rivier door de Belgische troepen opgeblazen was. Verder in de richting van Tabora was de treinverbinding opnieuw beschikbaar. De indrukwekkende Duitse locomotieven en de luxieuze slaap-, eet- en zitwagens maken een grote indruk op de verteller : ‘een énorme tegenstelling met de Kongolese treintjes...’ Zijn reisverslag eindigt met een beschrijving van Tabora dat bestaat uit een imposant Europees kwartier en een Arabisch district dat men kan bereiken met behulp van een DécauvilleSpoor (wagentjes waarop een zestal mensen konden plaatsnemen en door enkele autochtonen lopend voortgeduwd werden). De centrale laan, de vele straatjes en de markt zijn ‘overbevolkt met (...) ’n rumoerige, bonte menigte : Grieken – Portugezen – Italianen – Spanjaards – Fransen – Araben – Negers van beide geslachten – Hindoes enz. Al dat volkje leeft en woekt ondereen, koopt, verkoopt, ruimt en sjachert : ’t is hun enige bezigheid zo ’t schijnt. (...) Ook in opzicht van zeden was Tabora niet ten achter bij onze grootsteden : het tot in de ziel verdorven swahili- en gearabizeerde volkje en het blanke uitschot dat daar leefde, liet vrijen teugel aan zijn bandeloze natuur : zelfrespect en zedelijkheid waren daar onbekend.’

In dit egodocument zijn de strategische details van de militaire operaties minder belangrijk. Als beschrijving van de dagdagelijkse realiteit achter de frontlinies is zijn verslag opmerkelijk, hij vermijdt de oorlogsretoriek en plaatst enkele nuancerende accenten bij het officiële discours. De handeling speelt zich wel af tegen de achtergrond van een koloniale ideologie en een gepronon-

ceerd missie-ideaal. Talrijke plaatsen worden gesignaleerd als *lieux de mémoire* van de Europese exploratiehistoriek : iconische toponiemen gekoppeld aan Livingstone, Stanley, Lippens, De Bruyne e.a. activeren het heroïsche kader van de negentiende-eeuwse expedities en veldslagen. De Belgische interventie in Afrika wordt hierbij voorgesteld als een afrekening met de gearabiseerde slavenhandelaars waardoor de autochtone bevolking bevrijd werd.

Bafoe

Pas in 1934 publiceerde De Pillecyn een eerste novelle die geïnspireerd was op zijn verblijf in Afrika.²¹ In tegenstelling tot zijn autobiografische verslagen

probeert hij zich in dit verhaal te identificeren met de Afrikaanse leefwereld. Hij structureert zijn intrige rond de Afrikaan Bafoe die slachtoffer wordt van de Force Publique wanneer dragers geronseld worden voor de militaire karavanen. In die zin draagt de novelle bij tot een mentaliteitsconstructie van de autochtone bevolking die geconfronteerd werd met een agressieve bezetting en brutale opeising. Het dagelijkse levensritme, de sociale organisatie en de rurale economie van vele etnische groepen in het Maniëmagedebied werden door de militaire operaties grondig verstoord. De rekrutering van soldaten, het opeisen van duizenden tijdelijke of vaste dragers en het opvorderen van voedsel voor deze voorbijtrekkende massa droegen bij tot een uitputting van een groot gebied. Intertribale fricties, vormen van plundering of van *collateral damage* en de moeilijkheden rond de integratie van de meetrekkende echtgenotes zijn enkele verhaalthema's die inspiratie vonden in de toenmalige context. Vooral de suggestieve evocatie van vrees, angst en onzekerheid bij de plaatselijke Songobevolking wordt door de auteur subtiel aangebracht. Reële plaatsnamen uit deze regio geven aan deze intrige een authentiek accent en lokaliseren ze in Oost-Congo : Lokandu (militair kamp en verzamelpunt van dragers), Kindu (hoofdplaats district Maniëma en kopstation van spoorlijn naar Albertstad), Baraka (haven), Kitutu en het Tanganyikameer.

Het fictieve verhaalgenre en de introductie van de dominante blanke luitenant Fimbo (Swahili : zweep) laten de auteur toe enkele hardere accenten te plaatsen dan in zijn ongepubliceerde causerieën. Fimbo is de personificatie van het brutale blanke regime dat op een meedogenloze wijze in één dorp tientallen soldaten en dragers opeist. Hij randt Bafoes vrouw aan en wordt in een cluster van drank, seks, minachtende spot, scheldtirades en geweld de synthese van al het onmenselijke dat de militaire raids kenmerkt. De auteur nuanceert deze beeldvorming enigszins door de opname van een tweede blanke militair : in de figuur van de jonge onderofficier Van Melsen projecteert hij gevoelens van gêne, schaamte en medelijden : 'hij voelde deernis als hij denken ging aan al het wee, dat over die mensen ginder ging neerkomen, en waaraan hij noodgedwongen meehelpen moest' (p. 24). Bafoe en zijn vrouw slaan op de vlucht en ontmoeten een blanke missionaris die hen de weg wijst naar hun dorp, maar tevens naar een nieuw leven van 'lichtend geloof' en 'blijde zekerheid'. Op de debetzijde van onze evaluatie staan de gestereotypeerde tekening van bepaalde blanken, de al te idealistische inkleuring van Bafoes eerste vrouw en de vrij voorspelbare redding door de geloofsboodschap van de missionaris. De sterke punten van het verhaal : de indringende tekening van de het dorpsleven en de evocatie van de Bantoe filosofie aan de hand van karakteristieke beelden en ontleningen aan Afrikaanse talen.

De Pillecyns vertrouwde met bepaalde facetten van de Bantoementaliteit blijkt uit de wijze waarop hij de militaire interventie stoffeert met talrijke scènes uit het leven van de Afrikaanse hoofdpersoon. In de openingssequens worden drie fundamentele thema's door elkaar geweven : onvruchtbaarheid, polygamie, bruidschat. Bafoes huwelijk is kinderloos waardoor zijn eerste vrouw zelf het initiatief neemt om voor haar man een tweede vrouw te zoeken. In een geslaagde metaforische stijl schetst de auteur de trage en aftastende onderhandelingen met de familie van de nieuwe bruid. Hieraan koppelt de romancier een dubbele problematiek : de interne spanningen binnen een gemeenschap en het geloof in de kwade krachten die in een persoon tot uiting komen. Kabaya is de jaloerse antagonist die de jonge vrouw had willen trouwen en nu op wraak zint. De komst van de blanke biedt hem de kans om zijn tegenstrever Bafoe aan de blanke over te leveren : hij begeleidt de Force publique naar Bafoes dorp, laat hem dan de zwaarste lasten dragen en regelt de ontmoeting tussen diens jonge vrouw en de blanke. Ook in eigen familie zaait hij onrust en veroorzaakt hij ziekte en dood. Deze thema's worden ingebed in een heel netwerk van treffende details die het verhaal een levensecht karakter verlenen : het heropbouwen van een nieuw dorp wanneer een regio uitgeput raakt, het spuwen op de grond als teken van minachting, het tokkelen op de duimpiano (*likembe*), het spelen van *mancala* op een blok met uithollingen, het lezen van tekens in allerhande natuurverschijnselen en de tijdsrekening aan de hand van de zonnestand of de regenseizoenen.

Een opvallend kenmerk van De Pillecyns novelle is de thematiek van de kracht en de levenssterkte die constant centraal staat. Het semantische veld dat hierop teruggaat, omvat idiomen zoals 'een sterke jongen ; kloeke armen ; in den bloei van zijn mannelijke kracht ; de zon is sterk ; die is groot, schoon en sterk ; gezond en krachtig bloed ; de kloekste ; de schoonste ; hij is een sterke man ; hij zal sterk worden ; kracht schenken ; moedig en fors ; stevige kerels ; jong en sterk ; de kloeke heupen'. Deze stijlregisters zorgen voor een frappante typering van de Afrikaanse levensvisie, een aspect dat pas vanaf Placied Tempels' publicatie *Bantoe filosofie* in 1946 een ruimere verspreiding kende.²² Het is opmerkelijk dat De Pillecyn al enkele decennia vroeger dit inzicht vrij genuanceerd vertolkte, terwijl het in de koloniale literatuur pas vanaf de jaren zestig voorkwam, onder andere in de romans van Jac. Bergeyck, André Claeys, Jan van den Weghe en Jef Geeraerts.²³

Hetzelfde thema van levenssterkte vinden we terug in veel Bantoeconcepten die niet enkel een authentiek sfeeraccent aanbrengen, maar tevens de manipulatie van goede en kwade krachten illustreren. Hiervoor valt de auteur terug

op begrippen uit de *linguae francae* Lingala en vooral Swahili. Het hoofd van het dorp waar de actie zich afspeelt, draagt de naam *Nguvu kubwa* (Sw. : grote macht ; fig. sterke man). Een andere centrale figuur is *Mayela mingi* (Li./Ko. : groot verstand ; fig. belangrijke tovenaar) die zijn dorpsgenoten van krachtige *dawa* (Sw. : medicijn, magisch middel) voorziet. Magische krachten worden geassocieerd met dieren als een *simba* (Sw. : leeuw), een *paka* (Sw. : kat) die de dood aankondigt of een *ndege* (Sw. : vogel) die een teken van onheil is. In Afrikaanse persoonsnamen suggereert de auteur bepaalde talenten : een goede jager heet Koepika (Sw. : *kupiga bunduki* : schieten met een geweer), een visser draagt de naam van Kamba (Sw. : krab, kreeft), een lenige klimmer is Paka (Sw. : kat). Ook cultureel-geladen voorwerpen drukken macht uit zoals de seintrom die het hart van het dorp uitmaakt en die via de toonhoogten van de Bantoetalen met de aangrenzende dorpen communicatie toelaat (*ngonga* : Sw. : klok ; in feite bedoelt men : *ngoma* : Sw. : trom). Uitroepen als *Mama yangu* (Sw. : mijn moeder !) en *Nzambe !* (Li. : God) zijn in uiteenlopende situaties als krachttermen of bezweringsformules te vertalen. Ziekte, tegenslag, uitputting en ouderdom doen de levenssterkte afnemen : in de eenzame dood van de dorpsoudere Moezee (*Mzee* : Sw. : oude man) en in metaforen zoals ‘mijn hart sterft’ geeft de auteur de levensvermindering weer. De term ‘sterven’ wordt in een breed toepassingsveld gebruikt : sterven van honger, vermoeidheid of angst. De blanke agressor die inbreekt in deze cultuur is in eerste instantie de belichaming van kracht en sterkte. De term *Boela Matari* (Li. : *Mbula matari* : stenenbreker, bijnaam van H. Stanley) krijgt een figuurlijke uitbreiding waardoor de koloniale staat, de agenten en het koloniale regime benoemd worden. De blanke uit het verre *Bulaya* (Sw. : Europa) wordt onderdanig aangesproken als *bwana* (Sw. : heer) en het Belgische bestuur voert een nieuw betaalmiddel in (*mpata* : Li. : muntstuk, fig. rijkdom) dat een impact heeft op de traditionele bruidschat.²⁴

Mupenzi & Nyota

De novelle *Mupenzi* (Sw. : de geliefde) verscheen in 1935 en 1936 in drie afleveringen van *De Vlaamsche Gids*.²⁵ Dat zijn eerste Congobijdrage in het katholieke *Dietsche Warande en Belfort* verscheen, weerhield de auteur er niet van om dit nieuwe verhaal af te staan aan een tijdschrift dat zich in de verzuilde samenleving duidelijk anders positioneerde. In februari 1935 nam De Pillecyn bijvoorbeeld deel aan een voordrachtavond georganiseerd door het Willemsfonds te Antwerpen waar vier koloniale auteurs discussieerden over de vraag ‘Kan de Vlaamsche letterkunde verrijking verwachten uit Congo?’ De vier sprekers waren Frans Demers (na WO II gekend als Johan Elsing),

Sylva De Jonghe, Jef De Pillecyn en Alfons Vermeulen. De Pillecyn stipte in zijn voordracht drie negatieve aspecten aan voor de ontwikkeling van een rijke Nederlandstalige Afrikaliteratuur : de officiële taal van Congo is het Frans, vele laaggeschoolde koloniale werken er hoofdzakelijk om den brode en de missieverhalen hangen een eenzijdig beeld van de realiteit op. Een toenemende aandacht voor de Afrikaanse talen en de mondelinge literaturen zouden de Europeanen toelaten dieper door te dringen in de psyche van de autochtone Afrikanen. Als hieraan voldoende literair talent gekoppeld zou worden, dan mogen we zeker een verrijking van onze literatuur vanuit Congo verwachten.²⁶

Deze korte roman moet het niet hebben van zijn sterke structuur of verrassende zwenkingen in de plot. De verhaalkern is een clichématige driehoeksverhouding : een jonge vrouw wordt het hof gemaakt wordt door een betrouwbare jongen, maar ondertussen probeert een jaloerse dorpsgenoot deze relatie te verijdelen. Voor het jonge paar is een *happy end* weggelegd, de nijldige dwarsligger gaat een tragische dood tegemoet. Dat de auteur met deze novelle toch een knap werk neerzet, is volledig te danken aan de overtuigende evocatie van het dorpsleven waarbij de dialogen trefzeker aangebracht zijn. Het gebeuren voltrekt zich aanvankelijk volledig in een besloten gemeenschap, gradueel wordt aan de Portugese factorijhouder, de Belgische gewestbeheerder en de blanke missionaris een beslissende rol in de intrige toegekend. De Portugees wordt als een inhalige vrouwenloper voorgesteld, de gewestbeheerder en de missionaris daarentegen zijn uitgegroot tot het rolmodel van menselijkheid en broederlijke steun aan de plaatselijke bevolking. Meer dan in *Bafoe* het geval was, geeft de auteur een sensuele profilering aan zijn vrouwelijke personages terwijl de psychische dimensie eveneens uitgediept wordt. Zijn verwijzing naar 'natuurkinderen' verleidt de auteur niet echt tot een verheerlijking van de *noble savage* ; omgekeerd dweept hij evenmin met het cultuur-evolutionisme dat enkel in een vooruitgangdenken heil ziet. In een polariserende intrige wordt het jonge koppel via de steun van de blanken naar een geslaagd en katholiek huwelijk geleid ; de boosaardige tegenspeler die op magische middelen een beroep doet, valt uiteindelijk ten prooi aan de agressieve natuur.

De sterkste kant van deze novelle is het suggestief ineenweven van tientallen vergelijkingen en beelden die alluderen op een Afrikaans taalidoom : begroetingen en aanspreektitels, retorische vragen en tegenvragen, bewerkte spreekwoorden en bezwerende formules, personificaties en natuurgerelateerde metaforen. Doorheen de rustige dialogen wordt een aftastende spreekstijl ontwikkeld die we als een vorm van *fingierte Mündlichkeit* kunnen identificeren. Persoonsnamen of aanspreekvormen suggereren vaak een specifieke bijbete-

kenis (Sw. : *Kazimingi* : veel werk ; fig. : onvrije man ; *Bwana Mukubwa* : grote heer), terwijl in deze novelle de krachtenleer via diverse leenwoorden of vertaalde begrippen geconcretiseerd wordt (Sw. : *dawa* : magisch middel ; *kasuku* : papegaai, fig. geluksbrenger ; *mukanda* : brief, fig. : krachtig document ; *mali* : bezit, fig. bruidschat ; *mpata* : geld ; *kitambala* : sjaal ; Li. : *kitoko* : mooi).

In 1952 herschreef De Pillecyn *Mupenzi* onder de titel *Nyota (Ster)* en na zijn overlijden verscheen een kort fragment hieruit in het tijdschrift *Zuiderkruis* (1957) dat toen in Leopoldstad uitgegeven werd.²⁷ Het origineel werd gedeeltelijk aangepast op het punt van spelling en syntaxis. Hier en daar voerde de auteur een expliciterende passage in zonder echter aan het corpus van het verhaal te raken. Even twijfelde hij eraan of hij de nieuwe versie niet onder de titel *Nyoka* (Sw. : slang) zou publiceren, genoemd naar een rivaliserende vrouw in het verhaal.²⁸ Het valt te betreuren dat deze novelle noch in de jaren dertig, noch in de jaren vijftig als een zelfstandige publicatie op de markt kwam. Een ruimere toegankelijkheid van dit vrijmoedige en suggestieve proza zou ongetwijfeld een groter leespubliek bereikt hebben en daardoor het profiel van de koloniale letteren bijgestuurd hebben.

Receptie : over het format van de koloniale tekstproductie

Tussen 1880 en 1980 verschenen ongeveer 250 zelfstandige Nederlandstalige publicaties geïnspireerd op Centraal-Afrika. Naast reisjournaals en verhalen-de missieschetsen ontwikkelde zich gradueel een echte romanliteratuur met een eigen karakter.²⁹ De literaire kritiek opereerde toen meestal vanuit een eigen denkkader en de recensenten gebruikten ideologisch-gekleurde evaluatienormen. Talrijke fictieschrijvers droegen bij tot stereotypering en karikatuurvorming van niet-westerse culturen, maar vooral de metaliteraire commentaren versterkten het exotisme vanuit een eurocentrisch standpunt. De postkoloniale theorievorming, de analyse van de multiculturele dynamiek en de comparatieve studie van kennissystemen hebben de laatste decennia enkele aspecten van de koloniale beeldvorming bijgestuurd. Al moeten we de inbreng vanuit theoretische analysemodellen toch constant nuanceren.³⁰

Proportioneel kregen de Congotitels van De Pillecyn een behoorlijk grote aandacht en waardering. Toch moeten we deze evaluaties steeds plaatsen in de specifieke niches van waaruit ze geformuleerd werden.

In 1934 plaatste de *Boekengids* de novelle *Bafoe* in categorie IV : beperkt tot volwassen lezers bij wie men 'zedelijke voorlichting en vorming' veronderstelde.

Als tekstinterne kritiek wees men op de manke constructie van de intrige en het geleidelijk 'decrecendo van uitbeeldingsvermogen'. De criticus expliciteerde bovendien zijn waardering voor de *noble savage* wanneer hij in de personages van De Pillecyn 'de primitieve ziel (...) van dit naïef-mooie inboorlingenvolk' herkende. Hij steunde zijn evaluatie hierbij op een cultuur-evolutionistisch paradigma waarbij hij het exotisme van het verre gepaard liet gaan met het simplisme van het onbeschaafd-primitieve. De woordenschat van de criticus reflecteerde een uitdrukkelijke vorm van interculturele depreciatie.³¹

In *De Standaard* formuleerde W.W. een gelijklopend oordeel waarbij de esthetische categorieën met het tendentieuze van de sociale praxis verweven werden. De recensent ging ervan uit dat de romancier zijn held geïdealiseerd had, wat de psyche van de 'doorsnee-inlander' misvormde. Hij waarschuwde bovendien dat 'het zedelijk peil der koloniale ambtenaren' niet mocht afgemeten worden aan het gewelddadig gedrag van één blank personages. Concluderend stelde de criticus voorop dat het lezen van dit werk niet enkel zedelijke vorming en voorlichting behoeft, maar vooral 'een vertrouwdheid met koloniale toestanden veronderstelde'. De beschermende reflex van de kunstkritiek vervalt hier in een regelrecht bijsturen van de gesuggereerde realiteit.

Het tijdschrift *Kongo-Overzee* onder de hoofdredactie van A. Burssens, hoogleraar Afrikanistiek (Gent), publiceerde objectief-wetenschappelijke bijdragen over Congo-gerelateerde onderwerpen. In 1936 nam het tijdschrift een waarderende recensie op over *Mupenzi* van De Pillecyn. De criticus Lode Monteyne formuleerde daarin dat de schrijver in zijn literaire bijdragen 'tot nog toe het scherpst de eigenaardige Kongoleesche sfeer heeft weten te suggereeren'. Toch wees de recensent er meteen op hoe moeilijk het is om de 'graad van echtheid' te bepalen van uitdrukkingen die weliswaar niet Europees klinken, maar toch niet precies aan een Afrikaanse uitdrukking te correleren zijn. Ook in verband met *Bafoe* had dezelfde criticus relativerend aangebracht dat deze novelle 'waardevoller (is) als zedenschildering dan als poging tot doordringen in de persoonlijke psychologie van de hoofdpersonen'. De vraag in hoeverre de westerse kolonisator (en bij uitbreiding iedere niet-Afrikaan) kon doordringen in de wereldvisie van de Bantoe was één van de constante discussiepunten in verband met de zgn. Europese reflectie op de Afrikaanse cultuur.³² In 1940 wijdde C. Monheim een artikel aan *Bafoe* en *Mupenzi*, waar hij eveneens de vraag stelde naar het authentieke karakter van dergelijke koloniale literatuur.³³

In 1942 publiceerde het Belgische 'Office de Publicité' in de reeks *Collection Nationale* een *Petite Histoire des Lettres Coloniales de Belgique*. G. Périer

behandelde daarin hoofdzakelijk de Franstalige koloniale literatuur, waarbij hij zo ver ging om Leopold II als 'promoteur de la littérature coloniale' te benoemen. Toch laste hij een klein hoofdstukje in over de Vlaamse koloniale letteren. In zijn vergelijking van het werk van Sylva De Jonghe met dat van E. Tilemans en J. De Pillecyn noteerde hij : De Jonghe 'considère (les indigènes) comme des êtres puérils, voués à un stade primitif', terwijl hij vond dat *Bafoe* van De Pillecyn 'indique (...) une compréhension plus objective de l'éthique noire'.³⁴

In 1943 hield F.-P. Callebaut een lezing voor het Koloniaal Universitair Centrum te Leuven over 'de Vlaamsche Koloniale Letterkunde', waarin hij vertrok van de premisse dat het eerste doel van de kolonisering erin bestond 'die kolonie te beschaven en de bevolking op te beuren'. Vanuit deze invalshoek waardeerde hij het dat De Pillecyn in *Bafoe* 'heeft weten door te dringen in het menselijke van den neger met een zeer ontvankelijk gemoed, waaruit hij den superioriteitswaan van den Blanke geweerd heeft'. *Mupenzi* beschouwde hij als een romantische evocatie van het dorpsleven met zijn eindeloze 'palabers der inboorlingen en de felle bewogenheid van de dansen'.³⁵

Het culturele tijdschrift *Band* (1942-1960) en de literaire periodiek *Zuiderkruis* (1956-1959), die beide in Leopoldstad verschenen, wilden niet enkel de banden met Vlaanderen aanhalen, maar pleitten eveneens voor de vorming van een Vlaams-Afrikaanse identiteit. In een stijl die aanleunde bij de *organici* *rhetoric* hoopte men op 'de opbloei van een vlaams-afrikaanse letterkunde' 'die de traditie van een oud kultuurland uit het westen met de aanbrengst van een nieuwe levenssfeer op afrikaanse bodem verenigt'. In dit perspectief had De Pillecyn een zekere voorbeeldfunctie : hij was één van de weinige pioniers die vanuit een Vlaamse achtergrond geprobeerd had zich in te leven in de Afrikaanse volkscultuur. Walter Geerts wees op De Pillecyns 'scherpe opmerkingsgeest' en vooral op 'zijn warme genegenheid voor de zwarte ziel'. Verder waardeerde hij vooral 'de spontane kleuren van zijn palet, (...) de levende geschakeerde dialogen'.³⁶ Ook Arthur Verthé trok in latere publicaties deze lijn door en rekende De Pillecyns werk 'tot de fijnste stukjes van onze koloniale letteren', al wees hij er tegelijk op dat het idealisme bij deze auteur in té lichte of té donkere kleuren werd aangebracht. In een stijl die niet van vooroordelen vrij te pleiten is, noteerde Verthé : 'Uit zijn werk treedt de zwarte als een natuurkind naar voren, dat fijn is uitgetekend in dichtelijke atmosfeer, die eenvoudig en zuiver wordt opgeroepen'.³⁷ Referenties aan de mysterieuze zwarte ziel, de niet-rationele levensbeschouwing en de *edele Einfalt* van de primitieve mens vertekenden op een romantische wijze het profiel van de Afrikaan. Om

meer dan één reden heeft de symbiose tussen een Vlaamse identiteit en een Bantoecultuur zich nooit voltrokken.

De traumatiserende gebeurtenissen rond de onafhankelijkheid in 1960 introduceerde een totaal nieuwe thematiek en een andere tonaliteit in de Congoroman. Deze breuklijn zette de auteur en criticus Albert Van Hoeck ertoe aan scherp uit te halen naar de koloniale tekstproductie uit het interbellum en uit de jaren vijftig. Hij verwees niet expliciet naar De Pillecyn, maar was van oordeel dat een hele generatie schrijvers zich geïdentificeerd had met de blanke voorgedij van de strak bestuurde kolonie en van daaruit 'folkloristische reisreportages en stichtende bekeringsverhalen' pleegden. 'Men schreef over Afrika, niet vanuit Afrika. Men schreef over het oerwoud, waarin men niet had geleefd, dat men hoogstens als toerist had bezocht (...) Roffelende tamtams, wui-vende palmen, donderende watervallen, diabolische tovenaars, ja de zwoelste nachtelijke vruchtbaarheidsdansen worden er maar bijgesleurd "pour les besoins de l'exotisme"'.³⁸ De historische kentering en het ineensstorten van het koloniaal project lagen aan de basis van een nieuwe en kritische benadering van een corpus literaire teksten waar De Pillecyns novellen toe behoorden. Esthetische codes en evaluaties staan nu eenmaal niet los van sociaal-economische evoluties en epistemologische zwenkingen. De abrupte perspectief- en paradigmawissel van de onafhankelijkheid droeg bij tot een *Gestalt-switch* die de traditionele leeservaring ondermijnde.

Deze ontmaskerende lectuur werd vanaf de jaren tachtig een dominante in het metadiscours over de koloniale literaturen. Vanuit de imagologie werd hoofdzakelijk gefocust op de vertekenende beeldvorming en de bevooroordeelde perceptie van de niet-westerse samenlevingen. Al te gemakkelijk reduceerde men de Afrikaroman tot een *format* waarin de auteurs via een proces van selectieve waarneming een cluster van *preconceived notions* en karikaturale stereotypen in voorspelbare constellaties hadden gecombineerd. Het werk van veel romanciers werd op een ongenueanceerde wijze herleid tot een ééndimensionele machtsretoriek die de complexiteit van de vreemde cultuur had miskend. De *oneliners* in de marge van honderd jaar Congoproza varieerden van 'erotische representaties van het exotische' over 'de ontwaarding van het culturele beeld van Afrika' of 'de ideologische constructie van de koloniale gedachte' tot 'een discriminerende versmalling van de Afrikaan als *noble savage* of object'. Bij de literaire pioniers ontdekte men vrijwel altijd 'une tendance antiesclavagiste', bij de recentere portretteringen decodeerde men de man-vrouw relaties bij voorkeur in termen van sensualiteit en permissiviteit.

Deze recente postkoloniale lezingen hebben ongetwijfeld hun waarde en plaatsen oudere publicaties in een kritisch tegenlicht. De onthullende *Abschattungen* doorbreken terecht een discursief corpus teksten dat al te versmallend de idealen van de kolonie en de missie propageerden. Terugblikkend op deze traditie constateren we dat deze teksten niet primair de werkelijkheid weerspiegelden, maar dat ze op een performatieve manier een complexe situatie in taal creëerden, bijstuurden en inkleurden. In die zin is het conceptuele raamwerk dat over de decennia heen evolueerde meebepalend voor onze appreciatie van dit proza. Dit neemt niet weg dat veel Nederlandse Afrikateksten een genuanceerde lectuur verdienen : bij de namen die bijgedragen hebben tot onze letteren mogen we voor G. Walschap, J. Bergeyck, A. Van Hoeck, J. Geeraerts en P. Brondeel zeker een plaats voorbehouden.³⁹ Ook Jef De Pillecyns beperkte oeuvre uit het interbellum plaatst in dit literaire landschap enkele blijvende accenten.

Noten

- 1 Ook Filip De Pillecyn wordt veelal vermeld in de overzichten van de Vlaamse Afrikaliteratuur met zijn publicatie *Pieter Fardé. Roman van een minderbroeder*. Brussel, Standaard, 1926. Cfr. *Filip De Pillecyn Studies III* (2007).
- 2 Persoonlijke archieven Jef De Pillecyn (Kalmthout). Met dank aan Herman en Lutgart Lieckens-De Pillecyn, schoonzoon en dochter van de auteur.
- 3 De hier opgenomen gegevens zijn ontleend aan de 'Détails des Services et Missions' (29.11.1919) uit het persoonlijk militair dossier van De Pillecyn bewaard in het Documentatiecentrum Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Brussel, onder nummer 6223504 (immatriculatie nummer : 12369) en aan het dossier uit het Diplomatiek en Afrikaans archief, FOD Buitenlandse zaken, Brussel, bewaard onder het nummer SPA (1315) 266. Het Letterenhuis in Antwerpen bezit twee foto's en twee brieven van Jef De Pillecyn (1919, 1920).
- 4 In de 'Etat des Notes Semestrielles' van september 1918 werd zijn onberispelijke staat van dienst als volgt samengevat : 'A rendu les meilleures services qu'un infirmier puisse rendre dans un Dépôt Pharmaceutique. – Travail très soigné et d'une grande régularité' (Diplomatiek en Afrikaans Archief, B.Z., SPA (1315) 266.
- 5 Dochter Lutgart De Pillecyn deelt mee dat haar vader in Afrika gewond raakte in de rechterarm (naar verluidt ten gevolge van een speerpuntkwetsuur), waardoor hij links moest leren schrijven. Zijn militair dossier vermeldt één kwetsuur, maar geen blijvende invaliditeit.
- 6 N. Wouters. *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*. Tielt, Lannoo, p. 421.
- 7 H. Strachan. *The First World War in Africa*. Oxford University Press, 2004, p. 112-114, p. 152-156, p. 173-174 ; S. Desouter. *De gebroken lans*. Brussel, Vlaams-Rwandese Vereniging & Act, 1992, p. 287-300 ; L. Catherine. *Loopgraven in Afrika (1914-1918). De vergeten oorlog van de Congolezen tegen de Duitsers*. Berchem, EPO, 2013, foto's en kaarten.
- 8 K. Roehl. *Ostafrikas Heldenkampf. Nach eigenen Erlebnissen dargestellt*. Berlin, Verlag Martin Warneck, 1918.

- 9 Mme von der Heyden. 'Une nouvelle industrie' // *Bulletin missionnaire*, nr. 2, (1922), p. 13-15.
- 10 P. Daye. *Trois ans de victoires belges en Afrique*. Brussel-Parijs, G. Van Oest, 1920 ; A. Cayen. 'Tabora. Nos victoires d'Afrique (1914-1917)' // *Le Flambeau*, nr. 3, 1921, p. 515-536.
- 11 G.V. en J.F. *Belgisch-Congo, Uitgegeven ter gelegenheid van den kolonialen dag van 1ste Juli 1923*. Brussel, Drukkerij Lesigne, p. 19.
- 12 H. Strachan. *Op. cit.*, p. 155.
- 13 Van de 1895 Congolese soldaten heeft Willem Segers en het Instituut voor Veteranen (Brussel) er 1408 kunnen identificeren. L. Catherine, *op. cit.*, p. 103-105 geeft een overzicht van de gesneuvelde militairen die in Tabora en Mabama-Usoke begraven zijn ; het officiële aantal gesneuvelde dragers bedroeg 7124, bij de tijdelijke dragers schat men het dodental boven de 20.000.
- 14 G.V. en J.F., *Belgisch-Congo*, p. 16.
- 15 'Belgium makes strides in successful efforts' // *The Daily Illini*, 6.11.1917.
- 16 J. De Pillecyn. *Vertellen... Zo zag ik Kongo... 35 jaar voordezen (1916-1918)*. Eksaarde, typescript, 15.6.1952, 7 p.
- 17 J. Vermeulen. 'Where Belgians didn't fear to trade : On narrative patterns in Flemish colonial literature' // *Dutch Crossing* 2006/2, p. 252-275.
- 18 J. De Pillecyn. *Vertellen...Zwerftocht in Oost-Afrika... 35 jaar voordezen (1916-1918). Tanganyika tot Tabora*. Eksaarde, typescript, 8.7.1952, 14 p.
- 19 J. Vermeulen. *Leo Bittremieux. 'Over de Bayombe'*. Kortrijk, VWS-cahier, 1991, p. 13. In zijn verhalenbundel *Wit en Zwart* (1930) publiceerde hij fragmentarisch 'Uit mijn oorlogsdagboek. Op reis naar Kameroen, 30 Juli 1915'.
- 20 Het bedrag ('environ 150.000 fr. de numéraire') wordt door De Pillecyn bevestigd in zijn persoonlijk dossier dat zich in het KMLK bevindt.
- 21 J. De Pillecyn. 'Bafœ' // *Dietsche Warande en Belfort* 1934/5, p. 357-374 ; 1934/6, p. 446-455 ; 1934/7-8, p. 516 -531. Ook : J. De Pillecijn. *Bafœ*. Ledeberg-Gent, NV. Drukkerij Erasmus, 1934, 48 p. Oorspronkelijke titel van het manuscript : *De neger Bafœ. Kongo-novelle*.
- 22 P. Tempels. *Bantoe-filosofie*. Antwerpen, De Sikkels, 1946 ; M. Buassa Mbadu. *Père A.J. Smet et la philosophie africaine*. Kinshasa, Facultés Catholiques, 1997, p. 33-53.
- 23 J. Vermeulen. 'La prose néerlandophone sur l'Afrique centrale et la littérature orale africaine. Stratégies intertextuelles' // *Etudes germaniques* 2009/1, p. 117-136.
- 24 J. Vermeulen. 'Bantoe-idiomen in de Nederlandstalige Afrika-literatuur' // *Creare* 1992/1, p. 7-21.
- 25 J. De Pillecyn. 'Mupenzi. (Bemende) Kongo-novelle' // *De Vlaamsche Gids*, oktober 1935/, p. 13-29 ; november-december 1935/2-3, p. 94-121 ; januari 1936/ 4, p. 166-175.
- 26 Achteraf bracht het Willemsfonds Antwerpen een korte samenvatting in omloop van de gehouden voordrachten. *Kan de Vlaamsche letterkunde...*, typescript, 21 februari 1935, 2 p. Bewaard in privéarchief Jef De Pillecyn (Familie Lieckens-De Pillecyn, Kalmthout).
- 27 J. De Pillecyn. *Nyota. (Ster) Kongo-Novelle*. Eksaarde, typescript, 10 augustus 1952, 60 p. ; J. De Pillecyn. 'Nyota (Ster)' // *Zuiderkruis* 1957/1, p. 8-15 (ingeleid door W. Geerts, *op. cit.*, p. 6-7).
- 28 In het privéarchief van Jef De Pillecyn bevinden zich nog enkele pagina's waarin de auteur de aanzet uitwerkte van een nieuw verhaal over de zieke Kamba en zijn vrouw Nyota.
- 29 J. Vermeulen (ed.). *De Afrika-roman in Vlaanderen* // Themanummer *Tijdschrift Vlaanderen*, 1989, nr. 225, 41 p.
- 30 Jeroen Vermeulen. 'Demystifying Said' // A. Marino & T. Emin Tunc (eds.). *The West in Asia and Asia in the West. Essays on Transnational Interactions*. Jefferson (North Carolina), McFarland & C°, 2015, p. 158-168.
- 31 *Boekengids*, september-oktober 1934, nr. 11.377 en nr. 11.409.

- 32 L. Monteyne. 'Koloniale literatuur : Sylva de Jonghe en Jef de Pillecijn' // *Kongo-Overzee* 1934-1935, p. 177-185.
- 33 C. Monheim. 'Kijkje op onze Kongoleesche Letterkunde. Kongoleesche Romans'// *Handelsblad* 25.2.1940.
- 34 G.-D. Périer. *Petite Histoire des Lettres Coloniales de Belgique*. Brussel, Office de Publicité, 1942, p. 80-84.
- 35 F.-P. Callebaut. 'Schets van de Vlaamsche Koloniale Letterkunde' // *Onze Kolonie en de Kolonisatie. Voordrachten en lezingen gehouden in het Koloniaal Universitair Centrum*. Antwerpen, N.V. De Standaard, 1946, p. 537-550.
- 36 W. Geerts. 'Nyota (Ster). Ter Inleiding' // *Zuiderkruis* 1957/1, p. 6-7.
- 37 A. Verthé. *Geschiedenis van de Vlaams-Afrikaanse Letterkunde*. Leuven, Davidsfonds, 1961, p. 72-74 ; A. Verthé. *Vlamingen in Kongo. Hun werkende aanwezigheid en hun innerlijke kultuurstrijd*. Leuven, Davidsfonds, 1958, p. 119-160.
- 38 A. Van Hoeck. *De miskraam van moedertje Dipenda. Een bloemlezing uit de recente Nederlandse Kongoletteren*. Brussel, D.A.P. Reinaert, p. 9.
- 39 J. Vermeulen. *De Centraal-Afrikaanse Woordkunst en de Nederlandse Afrika-literatuur*. Gent, Africana Gandensia, 1988.

Filip De Pillecyn in *Pallieter* : uiterst links

ETIENNE VAN NEYGEN

Van april 1922 tot juni 1928 bestond in Vlaanderen een pluralistisch en Vlaamsgezind satirisch weekblad : *Pallieter*. Al die tijd zorgden Filip De Pillecyn en zijn grafisch medewerker Joz De Swerts voor haast alle 'koppen' in het weekblad. Joz, zoals hij zijn werk ondertekende, bepaalde met zijn tekeningen, vooral portretten en karikaturaal uitgebeelde situaties, het uitzicht van het blad. Wat de abonnees of de kopers in de krantenwinkel van *Pallieter* het eerst te zien kregen, was dus een tekening. Als ze overigens verder bladerden, viel hun oog vaak nog op een tekening of zelfs een stripje van Joz.

Op de derde bladzijde stond het hoofdartikel. Dat was, op een tiental uitzonderingen na, van de hand van Filip De Pillecyn. De twee waren duidelijk op elkaar afgestemd : beiden waren radicaal Vlaamsgezind en beiden waren ook door de oorlog getekend. Zij vonden elkaar in hun afkeer van militarisme en fascisme. En ook in de antikolonialistische standpunten van Filip De Pillecyn moet Joz

zich, getuige zijn prenten, goed hebben kunnen terugvinden.¹

IN MEMORIAM « JOZ ».
« Hij heeft zijn edele, zuivere kunst in het tekenen gesteld van den strijd voor
onze ontvoogding ».
(Dr. F. de Pillecyn).

De antimilitarist

Vanaf het tweede nummer (9 april 1922) maakt het 'satirieke tijdschrift' duidelijk wat het denkt over de Belgische landeverdediging. En dat is niet veel goeds. Op de voorpagina heeft Joz minister Albert Devèze, op dat moment de verantwoordelijke voor dat departement, getekend als een reusachtig geharnast monster. Het vertrappt met zijn hoeven het protesterende volk dat de leuzen Vrede, Recht, Volkenrecht, Antimilitarisme en Democratie wil hooghouden. Een kleine man met

< *Nieuw Vlaanderen* 15 juli 1939

Pallister

dito zwaard en schild moet het opnemen tegen die 'Engelbewaarder van den Vrede' die klaar staat met reuzenzwaard en dito schild. Het schild verwoordt wat er te verdedigen valt : 'Militarisme en Reaktie'. En in een kort hoofdartikeltje (één kolom) onder de titel 'Neen, wij hebben geen militarisme' schetst De Pillecyn Devèzes programma : van de zesmaanden-dienst die de socialisten

willen, komt niks in huis, van de indeling van het leger volgens de taal van de gewesten evenmin. Wat er wel komt : een flink leger 'om een defensieven oorlog te voeren. Net zoals de Pruisen vóór 1914'.

Filip De Pillecyn roept alle democraten in de Kamer (hij bedoelt socialisten en christen-democraten) 'in het gevoelige achterwerk van M. Devèze, dat "budget" heet, een flinke prik' te geven.²

Van het Frans-Belgisch Militair Akkoord tot de ontwapeningsbesprekingen in Genève

De prent op de voorpagina van 28 mei 1922 met het plattegrondje van 'Het Belgisch leger op vredesvoet' maakt duidelijk hoe ons land zich volgens Joz klaarmaakt voor zo'n defensieve oorlog. De troepen marcheren of wachten op een bevel. De artillerie is gericht op Duitsland, Nederland en op... Antwerpen, waar op dat moment een Vlaamsgezind en democratisch bestuur aan de macht is gekomen : het team Van Cauwelaert-Huysmans. Vanuit Gent, waar de *Flambeau* van de Franstalige universiteit brandt, zijn de kanonnen gericht op de rest van Vlaanderen. Ook Engeland wordt onder vuur gehouden : met kanonnen en daarbovenop oorlogsschepen en onderzeeërs. In West-Vlaanderen liggen de doden van de vorige oorlog en de munitie voor de volgende. En langs de IJzer is er een 'Voortdurende expositie' voor oorlogstoeristen. In de benedenhoek staat de Belgische leeuw paraat met het geweer voor de Franse haan die *Liberté, Egalité en Fraternité* in het vaandel draagt.

Die figuurtjes verwijzen naar het geheim Frans-Belgisch militair akkoord dat in 1920 gesloten werd tussen de Franse en Belgische legerstaf en dat nooit door het parlement werd geratificeerd. Het akkoord bepaalde dat België met Frankrijk in het gelid zou treden indien één van beiden werd aangevallen. 'Een militair akkoord met Frankrijk dat is België piot onder commando van Frankrijk sergeant', schrijft Filip De Pillecyn in het hoofdartikel van de week daarop 'De Fransche Haan zit in 't Belgisch kickenkot'. Hij haalt uit naar het parlement dat dit akkoord nu al twee jaar duldt en 'met onderdanigheid het militair budget stemt waarmee ons knechtschap moest worden mogelijk gemaakt'. Anders gezegd : België mag 'door zijn leger de rol (...) vervullen van de Senegalezen uit de Franse kolonies'. En hij besluit : 'Heren uit de Kamer, Pallieter heeft voor u geen greintje eerbied'.³

De Kamer verwierp wel een economisch samenwerkingsakkoord tussen Frankrijk en België : de Vlaamse christen-democraten stemden namelijk met

de oppositie. Maar ze gaf wel groen licht om met de Fransen onder premier Raymond Poincaré over te gaan tot de bezetting van het Roergebied ('het smerige avontuur van de Roer'), om de Duitsers te dwingen de in Versailles afgesproken herstelbetalingen uit te voeren. 'Op 9 januari 1923 bracht premier Georges Theunis de Kamer op de hoogte van de regeringsbeslissing en deze lokte aldaar aanvankelijk minder reactie uit dan kon verwacht worden', schrijft Theo Luykx.⁴ Parlementair journalist Filip De Pillecyn merkte van in de perstribune 'dat de Franse ambassadeur die (...) vanop de tribune der diplomaten nota's nam van wat Theunis zei, zeer welwillend naar beneden knikte' (zie integrale tekst in de rubriek 'Vergeten'). En hij haalde uit in *Pallietier*: 'Zo staan wij dan eindelijk onder Theunis met beide voeten in Fransen grond geworteld: wij hebben een militair akkoord, wij zitten met het mes tussen de tanden en wachten het bevel van Poincaré'.⁵ Hier klinkt geen morele verontwaardiging over de bezetting, maar wel grote ergernis over de onderwerping van België en dus Vlaanderen aan Frankrijk. De antimilitarist is hier vooral een vernederde zelfbewuste Vlaming.

Op de voorpagina van het *Pallietier*-nummer van 31 augustus 1924 tekende Joz twee vredesengelen: de Britse premier Ramsey MacDonald (1866-1937) en de Franse premier Edouard Herriot (1872-1957), beiden socialisten. En het zijn deze keer echt engelen, met schattige vleugeltjes, geen monsters à la Devèze. Zij sloten het akkoord van Londen dat een schuldenregeling mogelijk maakte. En De Pillecyn toont zich heel enthousiast. Hij meent zelfs dat 'een nieuwe bladzijde van de wereldgeschiedenis geschreven' werd: 'Men kan één volk of meerdere volkeren in de school, in de pers, in het leger een vorming geven welke later tot rijpheid komt in de schande van de slagvelden. Men kan zo het terrein gereed houden voor het gunstige ogenblik waarop een dynastie van groot-industriëlen of financiers het vaderland bedreigd achten en aan miljoenen mensen de gelegenheid geven om de glorie van den Onbekenden Soldaat te verwerven. Dit duurt nu reeds vijf jaar dat men hier, in Frankrijk en in Duitsland de langzame maar zekere voorbereiding geeft om de grote daden van de toekomst voor het slachtvee aannemelijk te maken. Te Londen hebben andere klokken geluid dan die van augustus 1914'. Het duurde lang eer er een akkoord was en De Pillecyn weet waarom: 'omdat de financiers niet konden overeenkomen. Dit is de zedeles van een oorlog voor recht en beschaving. De dollar was bang en het pond wilde niet opmarcheren zonder den dollar. Zo hebben ze een dertigtal conferenties gehouden. (...) Maar te Londen is het nu werkelijk eens gebeurd; de bankiers zijn overeengekomen, de vrede is dus mogelijk'.⁶

Naar aanleiding van het afsluiten van het Locarno-verdrag ruim een jaar later (16 oktober 1925) mocht Joz weer een vredesengel tekenen. Deze keer danst hij met een glas champagne in de hand op de onderhandelingstafel waar rond dronken generaals van vijandige legers elkaar omarmen en zelfs kussen. Maar achter zuilen staan nuchterder generaals te waken met de revolver in de hand... Filip De Pillecyn vindt Joz nog te vriendelijk voor het verdrag: 'De vredesengel die van Locarno is gekomen heeft niet het witte kleed aan dat de ironische Joz hem op de voorplaat heeft gegeven. Hij draagt een diplomatenfrak boven een generaalsuniform en de vredespalm, die zijn gewicht aan éne zijde gevaarlijk zou kunnen doen overhellen, heeft als tegengewicht een bajonet.' Weer een valse vredesengel dus...

Wat staat er nu in dit document dat 'vreugde op de redactie burelen' verwekt, maar waar Filip De Pillecyn zeer sceptisch op reageert?⁷ Het is een verdrag van wederzijdse garantie der Frans-Duitse en Belgisch-Duitse grenzen tussen Duitsland, België, Frankrijk, Groot-Brittannië en Italië. Het bevat ook arbitrageconventies tussen Duitsland en België en tussen Duitsland en Frankrijk. De *Pallietier*-commentator herformuleert een en ander als volgt:

Wij leren erin dat hunne majesteiten van Engeland, België en Italië en hun republikeinse collega's van Duitsland en Frankrijk samen hebben besloten dat de grenzen van hun land onschendbaar waren. Dat is een plezier zonder weerga: de beschaafde mensen zullen nu mekaars eigendom eerbiedigen. Voor de onbeschaafden telt zulks niet, want die wonen in Syrië, Egypte of Marokko. En die beschaafde mensen mogen ook niet naar de wapens grijpen. Hoera! weg met de wapens.

Neen, toch niet, kameraad. Want de wapens moeten worden bijgehouden in geval men zich zelf te verdedigen had tegen een beschaafden vriend of als de Volkenbond onmachtig is het geschil op te lossen.

- Zo, zo, een defensieve oorlog dus, zoals in 1914?

- Juist, kameraad.⁸

De Pillecyn voorspelt, nu dit pact in Locarno werd afgesloten, een heuglijke zitting van het Belgische parlement, waarin de minister van Buitenlandse Zaken ondersteund door de eerste minister de blijde boodschap van vrede op een nieuwe en vaste basis zal brengen. Maar... 'Een beetje daarna, bij het indienen van het budget, zal de minister van Oorlog er op wijzen dat de uitrusting van onze troepen onvoldoende is en hij zal, te samen met beide voornoemde collega's, vragen het strikt nodige voor een flink leger dat desnoods aan de beschaafde vrien-

den kan tonen dat wij er absoluut niets tegen hebben aan de verbaasde wereld te tonen wat een duivels van een vechtersbazen onze potten zijn.’

Eigenlijk wil De Pillecyn leven in een wereld ‘zonder obussen, tanks en bajonetten’.⁹ Hij kan niet blij zijn met een vrede die steunt op papier. Dit kan je niet anders dan een radicaal pacifistisch standpunt noemen. Voor hem vormen het bestaan van het leger en de bewapening een belangrijke oorzaak van oorlog. En het onderscheid tussen een defensieve en een offensieve oorlog is voor hem niet langer relevant, na de ervaring van de Eerste Wereldoorlog.

Je zou dus kunnen denken dat hij blij was met de ontwapeningsgesprekken die in september 1926 te Genève opgestart werden in het kader van de Volkenbond. België werd er vertegenwoordigd door achtereenvolgens ex-minister van buitenlandse zaken Paul Hymans (1865-1941) en de socialistische voorman Louis De Brouckère (1870-1951). De *Palliet*-lezers moeten acht maanden wachten op Filip De Pillecyns opinie over de Geneefse onderhandelingen. Hij formuleert ze naar aanleiding van een pauze in de besprekingen. En je weet al na de eerste alinea wat je kan verwachten. ‘Er zal nu, onder het publiek dat dergelijke dingen in de dagbladen opvolgt, min aan oorlog worden gedacht vermits ze te Genève niet meer over den vrede zullen spreken’, schrijft hij cynisch. Filip De Pillecyn heeft niet de minste illusie dat ‘de potentaten uit den Volkenbond’ de vrede tot stand zullen brengen. Dat zijn immers ‘identiek dezelfde makelaars die 1914-1918 op hun geweten hebben’. Hymans toonde zich trots over de resultaten van de gesprekken. En wat zijn dan die resultaten ? ‘Zij hebben Europa genezen van een lichte verkoudheid en een lopenden neus ; maar Europa van de tering genezen of van den kanker die oorlog heet, die leger heet, dat kunnen zij en dat begeren zij niet’, stelt de auteur. In Genève spreken de heren overigens ‘niet over vrede, zij spreken over ontwapening. En ontwapening bestaat niet in min wapens maar in een flinke proportie wapens per kop. (...) als men de formule van de Geneefse ontwapening op den jenever zou toepassen en zeggen : “in elke herberg mogen er zoveel borrels per duizend inwoners worden gedronken”, dan zoudt ge de theorie van de proportie eens in haar volle praktijk zien liggen in de straatgreppels’. En mochten ‘de ontwapeningstheorieën worden toegepast dan zouden Nederland en de Skandinavische landen soldaten moeten bijroepen. Want deze zeer eigenaardige vredesmethode wil Europa procentsgewijze bewapenen’.¹⁰

‘Socialistische militaristen’

De Pillecyns mening is doodeenvoudig : ‘Genève is klets : de regeerders van de landen en van Europa geloven niet aan den Vrede. De officieel-katholieke

Palliet

Het Belgisch Leger op Vredesvoet

staatsmannen, de officieel socialistische staatsmannen geloven niet aan den vrede. Zij hebben hun leer verloren in de politiek, de nationale en de internationale. De eerstgenoemden vragen niet : "is het rechtvaardig ?", zij zeggen : "Het is in 't belang van onze nijverheid", - en de laatsten denken niet aan de arbeiders van over de grenzen, zij moeten de belangenpolitiek van *hun* land

voeren'. In de (gewrongen) slotzin roept de antimilitaristische commentator de dienstplichtigen op in geval van oorlog te weigeren de wapens te dragen : 'Indien zij die moeten vechten den vrede niet bewaren met de wapens van den oorlog te weigeren, zullen zij die zien vechten het proportioneel gewapend Europa wel aan de slag krijgen'.¹¹

Tot dit toch heel radicale standpunt komt De Pillecyn omdat hij ervaren heeft welk groot verschil er bij politici kan bestaan tussen woord en daad. In zijn artikel over Louis De Brouckère¹² maakt hij duidelijk dat het nauwelijks verschil maakt of een aristocratische diplomaat of een socialist namens België aan de internationale besprekingen deelneemt. Of in de beeldrijke taal van De Pillecyn : 'Hij heeft er meegezongen in het ontwapeningskoor waarmee Genève zich, als vredes-organisme, definitief heeft gediscredeerd. Hij heeft gesproken met denzelfden inhoud als zijn voorgangers en nevenstaanders die de openbare grote poort willen sluiten voor god Oorlog maar hem den sleutel van een zijdeurtje in den binnenzak stoppen'.

Drie Franstalige socialistische parlementsleden, de kameraden Georges Hubin¹³, Branquart¹⁴ en Jules Mathieu¹⁵, kregen eerder al een stevige veeg uit de pan van *Pallieter* omdat zij probleemloos de Belgische defensie- en buitenlandpolitiek steunden. Hij noemt ze socialistische militaristen. En hij oppert ook een verklaring voor hun militarisme : 'Daar zijn van die Waalse socialisten die een voor ons haast onbegrijpelijke mentaliteit hebben. Die kunnen militarist zijn als het er om gaat met Frankrijk een avontuurtje te wagen ; het militair akkoord keuren zij goed, en hun internationale solidariteit bestaat niet meer van het ogenblik dat Frankrijk in 't spel zit, het Frankrijk van Poincaré net zo goed als dat van Herriot : dan zijn zij warme voorstanders van het Roer-avontuur. Zou het ras, het taal-instinct, de affiniteit niet luider spreken dan théorie of partij ?'¹⁶ Een paar nummers verder stelt hij zonder enige aarzeling : 'Een Waals socialist – net zoals de Walen van alle partijen – ziet de mensheid belichaamd in Frankrijk en beoordeelt Europa in functie van Frankrijk en beschouwt Vrede en Oorlog als een Frans product'.¹⁷

Belgische generaals

Hoe diep de haat tegen legers, bewapening en oorlog bij De Pillecyn zit, blijkt uit de portretten die hij schetst van generaals. Sommigen roepen bij hem een haast fysieke weerzin op. Ook alles wat met het leger samenhangt, wekt zijn afschuw. Of het nu gaat om uniformen of om decoraties. De eerste generaal die de *Pallieter*-commentator aanpakt, is Honoré Drubbel (1855-1924). 'In

1920 zorgde hij op het proces tegen Lodewijk Dosfel voor opschudding, toen zijn getuigenis zó geïnterpreteerd werd als zou hij tijdens het slotoffensief de regimenten waar de Frontbeweging actief was, naar de gevaarlijkste plaatsen gezonden hebben, om aldus de “regimentaire oneer” uit te wissen, schrijft de NEVB.¹⁸ Je kan ook, zoals De Pillecyn deed, zeggen dat ‘franskiljons’ en ‘flaminganten’ het getuigenis verschillend interpreteerden. En merkwaardig genoeg: ‘De franskiljons kwamen met het verslag van *De Standaard* voor den dag dat kleurloos onschuldig was, de flaminganten pakten uit met het verslag van den *Bien Public*¹⁹ dat onzen generaal in een zeer lelijke positie bracht.’²⁰ Filip De Pillecyn meent hoe dan ook de geest van Drubbels verklaring als volgt te kunnen samenvatten: 1. Er kleefde aan het front een vlek op bepaalde bataljons, de vlek van het flamingantisme. 2. Die troepen werden bij het eindoffensief in het heetste van het vuur gezonden. 3. Bij die troepen sneuvelden veel soldaten en zo werd hun eer hersteld. *Pallieter* zal zijn lezers nog vaak aan deze uitspraak van Drubbel herinneren.

De Pillecyn is voor zijn doen nog mild voor de misstap van de generaal: hij wil best toegeven dat hij een brave, joviale kerel is, zoals wordt verteld.

Maar een man, braaf en joviaal in ‘t privaat, heeft bovendien de andere persoonlijkheid van zijn beroep. Speel er een partijtje kaart mee, drink koffie aan zijn tafel. Een charmante, plezante, elegante en rassurante kerel. En zie hem een kwartiertje daarna met de karwats in zijn hand voor een piot staan die vergeten is zijn schoenen te blinken, dan zullen alle heiligenbeelden van drie uren in den omtrek zich omkeren in hun nis. Een generaal kan verstandig zijn, zelfs *dat* is mogelijk; en dezelfde generaal loopt onder ‘t juk van een idiote disciplien die aan een soldaat voorschrijft de wacht te kloppen voor een W.C. of een ledig gevangenhokje en die een waarnemer drie uren op zijn post doet zitten om zes kilometer ver te kijken als er een mist hangt dat men den gloed van zijn eigen pijp niet ziet.

Dit persoonlijke verstand en dit verregaande idiote van ‘t beroep kunnen in denzelfden persoon worden aangetroffen. Als persoonlijke braafheid en harteloosheid van het beroep onder hetzelfde uniform huizen, noemt men dat “militaire deugd”.

En dat is het geheim van de onbewuste tragedie welke brave en joviale kerels als generaal Drubbel verpersoonlijken. Dan kunnen die mensen werkelijk geloven dat een regiment weigert van het front weg te gaan, dat het vraagt om in ‘t vuur te komen, dat het verlangt zich in ‘t bloed te rehabiliteren van de flamingantische smet. (...)

Het “Ave, morituri te salutant” bestaat niet meer, maar als een regiment piotten, met de gelatenheid van de opgeofferden en de gedweeheid voor het onafwendbare in den nacht verdwijnt, dan meent een generaal nog altijd dat elkeen van die mannen in stervensvreugd het saluut van de antieke gladia-tors brengt.²¹

De Pillecyn verwijt de generaal dus de hoge graad van wereldvreemdheid en het totaal gebrek aan empathie die zijn generaalsrol hem hebben bijgebracht. Veel harder pakt hij de gepensioneerde generaal Louis Bernheim (1861-1931)²² aan die deelnam aan een betoging van eerherstel bij het graf van de Onbekende Soldaat tegen de Vlaamse sergeant, oud-strijder Remy De Man. Deze had de secretaris van de Franstalige fascistische kring *Le Faisceau belge*, ook een oud-strijder, neergeschoten. Volgens de enige getuige, architect Brunfaut, een Waalse socialist, ging het om een geval van zelfverdediging. In 1917 had sergeant De Man overigens zijn leven gewaagd om voor zijn majoor waardevolle inlichtingen in te winnen. Graag schrijft De Pillecyn niet over die Bernheim. ‘Neen, geloof mij vrij, plezierig is niet zijn avond te moeten besteden met aan een generaal te denken. Rond een generaal is zoveel dat in een mens bittere gedachten verwekt. Daar is heel die oorlog welke alleen voor generaals en oorlogswoekeraars een schone tijd is geweest. Men leest dan, bij elke verjaring van een moordpartij, bij elke hulde aan een afgedankte, “le vainqueur de...”. Arme piotten, gij hebt niet gestaan aan den Yzer, te Diksmuide, Ramscapelle, Schoorbakke en Merckem. Het is de generaal die het deed’. De Pillecyn schrijft dat hij bij het overdenken hiervan zeeziek dreigt te worden. En bovendien ‘Zeeziek van te kijken naar de decoraties en de linten waarvoor de piotten hebben gebloed ; zeeziek van de pretentie en de onbenulligheid die onder een kepi kan zitten waarop twee gulden strepen staan’. Nochtans is ‘het leven van een generaal (...) tijdens den oorlog niet bedreigd geweest. Een generaal is geen slachtvee. Een generaal komt tot de jaren van de jicht en het pensioen’, schampert hij. In zijn slotparagraaf waarschuwt De Pillecyn haast sardonisch Bernheim en zijn collega’s voor mogelijke wraak van de Onbekende Soldaat :

O generaals, Bernheim en de andere, vooral Bernheim, kom toch niet te dicht bij den Onbekenden Soldaat. Blijft op denzelfden afstand als op het front ; blij achteraan met de bloemen en met de infirmières ; “gardez vos distances”. Want gij kunt niet weten of de Onbekende, moe van het liggen in de nabijheid van de vier Liberteiten der Grondwet, in het zicht van het Justiciépaleis, begraven onder de bloemen en den glimlach van de generaals, soms niet zou opspringen. En dan gaf ik u den raad, o generaals, o Bernheim, op een fatsoenlijken afstand te blijven.²³

Vanaf 1925 mocht generaal Jules Jacques (1858-1928) zich *Baron de Dixmude* noemen. Dat eerbetoon brengt De Pillecyn ertoe vragen te stellen bij 'de verhouding tussen de eerbewijzen en het offer'. Want 'Jacques is baron gemaakt omdat de piotten rond Diksmuide hebben gevochten'. 'Komiek is het', schrijft hij verder, 'maar daar ligt iets onzedelijks in dit baronbedrog : het bedrog over de verhouding tussen de eerbewijzen en het offer. Een generaal houdt een waakzaam oog over geblonken schoenen en portez-armes. Hij heeft secretarissen die de oorlogscommuniqués opstellen en zijn taalfouten verbeteren. Hij commandeert de rehabilitatie-aanvallen en huldigt de monumenten in aan de gesneuvelden. Hij wordt gepensioneerd, beschuldigt andere generaals, wordt voorzitter van de Union Civique..., en krijgt een baronstitel'. Natuurlijk is dit een karikatuur en dat weet De Pillecyn ook. Maar hij is het duidelijk aan zichzelf verplicht te reageren tegen de idealiserende beeldvorming rondom generaals. Anders 'krijgen de mensen den indruk dat onze generaals persoonlijk hebben gevochten. Ik heb naïeve zielen ontmoet die zich een veldslag niet anders konden voorstellen dan met muziek en generaals aan 't hoofd'. De Pillecyn doorprikt ook ironisch de legende van de populariteit van generaals bij hun manschappen : 'Eh ! die populariteit van de generaals. Als de piotten naar de eerste lijn trokken, in den avond gingen zij voorbij sombere, sterke, droge betonblokken. Daar hokte een major (sic) in. De populairste begroetingen werden er, door de verrukte manschappen heengezonden. De generaals hadden geen betonblokken nodig : die mochten de heilwensen van uit de onbeschietbare verte in ontvangst nemen'.²⁴

En met hoeveel leedvermaak schrijft hij niet over de toenmalige stafchef van het Belgische leger, generaal Maglinse, die zich 40% invaliditeit had laten toekennen voor '*fatigue intellectuelle*' ? 'Daar horen wij dat het opperste exemplaar van deze exemplaren voor veertig pro cent invaliditeit heeft wegens een afgematte hersenpan. Wij zouden kunnen vragen, met het schriftuurlijke woord, hoe het dan met het dorre hout gelegen is indien het groene hout reeds in zo deerniswekkenden toestand verkeert. Maar wij eerbiedigen de generaals. En wij zeggen : indien de veertig pro cent slaat op het specifiek-militaire denkvermogen, dan zingen wij "Alleluja" !' Maar dat is niet alles. Er blijken naast Maglinse ook nog 12000 invaliede officieren in actieve dienst te zijn. Dit nieuws haalt de cynicus in De Pillecyn naar boven : 'Waaruit wij besluiten dat wij een kader van invalieden hebben. Een groot getal onder hen heeft 100 pro cent invaliditeit. Dat is juist zoveel als de Onbekende Soldaat. Want honderd pro cent betekent voor een piot de eeuwige rust of het verlies van armen en benen te gelijk'. De Pillecyn begrijpt niet waarom de volksvertegenwoordiging daar geen zaak van maakt. En dat bedoelt hij ernstig.²⁵

Oorlogsbazen

Het hardst haalt de *Pallieter*-commentator uit naar generaals van WO I, de Duitse én de Franse. Hij scheert ze over één kam. ‘Generaal is generaal, vanitas vanitatum’, schrijft hij in het portret van generaal Hindenburg naar aanleiding van zijn verkiezing tot rijkspresident. Hij noemt hem ‘Een generaal waarvan zij een staatsman hebben gemaakt, een professionele slachtersbaas die de vredeswegen moet opgaan.’²⁶

Een toespraak van Pétain op een Belgisch kerkhof inspireert hem tot een heel emotioneel, zeg maar bitter artikel. Voor hem is hij niet de ‘held van Verdun’, maar de ‘slachtersbaas in de grootste slachting waarin de wereld zich zo reusachtig heeft onteerd (...)’. De naam van deze man alleen al gooit zijn ziel en zinnen overhoop :

Er zijn van die namen, die een fysieke gewaarwording teweegbrengen. Eerlijke namen zijn dat doorgaans niet. Van die namen waarbij men voelt of riekt of pijn heeft. En Pétain heeft er zo een. Als ik dien naam hoor, als ik hem lees (wat hetzelfde is) dan is er ergens een knal in de buurt en ’t is mij alsof ik rondom mij moet kijken of er geen bloedplas ligt.

Pétain is een generaal.

Ik kan er nu eenmaal niet aandoen, maar zo’n mensen hebben een lijkreuk. Ik zie een bekkeneel [= hersenpan] en een Onbekenden Soldaat zoals hij ligt, onder de vlam en onder den arduinsteen, in zijn naakte, verteerde, dorre geraamte. Ik zie grinnikende gezichten, sabels waarmee nooit gevochten wordt, buiken die de functie van hersenpan vervullen. Cultuur ? Beschaving ? Wie een gevoel heeft voor reuk en onreuk wordt geen bijeenraper van paardekeutels en wie iets beschaafd is of den mens als uitgangspunt van zijn cultureel leven neemt, wordt geen professioneel in het doodmaken’. Wat kwam de man in België op een soldatenkerkhof melden ? Hij kwam er ‘om aan de Vlamingen de taak op te dragen tegen het Germanendom in de weer te staan.’²⁷

Wie in die dagen ook geregeld redevoeringen hield op soldatenkerkhoven was de Franse president Georges Clemenceau. Kort vóór Pétains toespraak stak hij een lofzang af op de oorlog. De Pillecyn citeert hem en maant de lezer aan goed te luisteren en goed te mediteren ‘en geef daarna uw ontslag als onderdeel van de mensheid : “Nous sommes bien forcés de prévoir malgré tout le retour offensif de la guerre. La guerre peut être pour une nation et pour les citoyens, l’inspiratrice des plus hautes qualités, esprit de sacrifice, désintéres-

sement, dévouement à quelque chose qui dépasse de beaucoup nos personnes éphémères”. De schoonheid van Verdun, de geest van Verdun’. In zijn besluit keert De Pillecyn terug naar Vlaanderen : ‘Vlaanderen ligt midden de mensheid ; een Vlaanderen dat niet meetrilt met de mensheid, dat is het onze niet. Een Vlaanderen die (sic) zich afbeult voor een taalwet en met blij zweet de oorlog van morgen spijst met zijn legerbudget, dat is het onze niet.’²⁸

Andere oorlogsbazen hadden in vorige jaargangen al hun beurt gekregen. Zo schreef Filip De Pillecyn in november 1922 een briefje ‘Aan de Bruidegom’ met als aanspreking : ‘Ouwe Zot’. De bestemming was de Duitse ex-keizer die in het Nederlandse Doorn, waar hij na zijn afzetting heen kon, feestelijk zijn nieuwe bruid naar het altaar voerde. Een citaat :

Als gij in de kerk te Doorn zult staan om met al de nodige grimassen en in ’t bijzijn van uw gesternde en gesabelde slagersgasten, de Hindenburgs en de Ludendorfs, de hand te nemen van uw nieuwe bruid, zullen over gans Europa millioenen bruiden uw naam uitspuwen.

De moeders en vrouwen van de millioenen die vruchteloos zijn gestorven omdat men hun bloed heeft leugenachtig gemaakt, zullen over u spreken als over het vieslijkste dat kan worden uitgedacht.

Maar geen van de ‘machtige Bondgenoten’ en evenmin ‘de wijze Regering van België’ zal de bruidegom storen. ‘Gij komt er goedkoop van af’, besluit Filip De Pillecyn, ‘De schimmen van de doden hinderen u niet.’²⁹

Ook Poincaré, Frans president tijdens de Eerste Wereldoorlog en de man die als premier besloot tot de Roerbezetting, kreeg zijn portret in *Pallieter*, niet vleierend natuurlijk : ‘Poincaré dat is het onverzoenlijke, het dorre, onvruchtbare ; daar ligt een soort van sadisme in de politiek van dien man. Hij is een van degenen die een overwinning hatelijk maken ; hij is de zedelijke zeepbaron van de victorie’. Met hem dreigt het gevaar van een nieuwe oorlog.

De *Pallieter*-commentator stelt duidelijk dat hij geen francofoob is. Integendeel. ‘Frankrijk heeft het niet verdiend zich door een Poincaré te laten ringeloren. *Pallieter* houdt van Frankrijk. (...) *Pallieter* heeft de “poilus” [soldaten] gezien, de jonge die stierven voor een woord, de oude die jong werden toen zij met het aangezicht naar den dood stonden gekeerd. *Pallieter* kent een Frankrijk van denkers vol fijne intellectualiteit, van dichters waarin de klare harmonie van alle menselijke gaven heeft gezongen. Wat een treurig lot is er over dit land gekomen.’³⁰

Is er dan geen enkele staatsman die De Pillecyns bewondering of zelfs achting kan krijgen ? De Engelse premier Ramsey Mac Donald is een van de weinigen.³¹ En hij schetste ook, naar aanleiding van zijn overlijden, een zeer lovend portret van de Amerikaanse president Woodrow Wilson (zie integrale tekst in rubriek 'Vergeten').³² In januari 1918 zette Wilson voor het Amerikaans Congres zijn 14-puntenplan uiteen, waarop hij een langdurige vrede hoopte te vestigen. De Pillecyn vertelt hoe hij aan het front het nieuws over Wilsons plan ervoer. Hij wordt daarbij zeer persoonlijk : 'Wilson dat is dat glorieuze ogenblik van den oorlog toen men hoorde dat niet heel de wereld met honds-dolheid geslagen was ; dat er één was die geloofde aan de menselijkheid ; dat er één was die geloofde dat het offer van de millioenen geen comédie was. Om zo'n enkel ogenblik heeft de naam van Wilson een heilige wijding gekregen in het hart van duizenden. In die hongerige overhongerde harten, in die geesten van intellectuelen die verdorven in onmacht over zich zelf'. En hij besluit zijn artikel als volgt : 'Wilson heeft een nieuw credo aangeheven. Hij heeft geloofd in zijn eigen leer. En als velen na hem eraan geloven zullen de moeders geen slachtvee meer baren.'³³

Uniformen

Er zijn, behalve generaals en oorlogsbazen, nog veel onderwerpen die Filip De Pillecyn tot antimilitaristische beschouwingen brengen. Een voor de hand liggend thema is natuurlijk het uniform. Zo vraagt hij zich af waarom kroonprins Leopold (de latere koning Leopold III) zo nodig een militaire opleiding moet krijgen : 'En is het niet spijtig dat een fatsoenlijk en welgebouwd jongmens als hij zich tot zijn gewichtige taak moet voorbereiden in de school van het leger. O ! dat mysterie van het uniform in al de vredelievende landen. Waarom, volgens aanleg en begeerte, niet van onzen kroonprins een goeie dokter of ingenieur gemaakt ? Men heeft hem van jongs af aan met den sabel willen gerieven. Men heeft hem, toen hij nog een kind was, voor een halve dag in de loopgraven gestoken om tranen te verwekken bij de gevoelige zielen. O, prins, beste vriend, daar zijn schoner kostuumkes dan een uniform ; daar zijn solieder dingen om op te steunen dan een sabel'.³⁴ Aan de hand van het verhaal over de slimme Belgische oplichter Otto de Beney gaat De Pillecyn nog eens dieper in op de 'geheime kracht' van het uniform. Hij beleefde zo te zien plezier aan het schrijven van het artikel :

Luistert naar deze vrolijke geschiedenis :

Op een mooien dag komt een fiks officier in het hoofdkwartier van de Amerikaanse Rijnbezetting. Decoraties wijzen de plaats aan waar zijn va-

Woodrow Wilson aan het hoofd van de Flag Day Parade 14 juni 1916

derlands hart onder de ribbekas klopt. Hij is elegant, spreekt sierlijk. Hij is drager van een hoge boodschap.

De troepen worden samengetrompet. Generaal Allen kijkt plechtig en ontroerd. Zijn stafofficieren staan vol heiligen eerbied. Daar komt Otto de Beney naar voren en in naam van de Regering zijner Majesteit Albert I, koning der Belgen speldt hij den Amerikaansen generaal het ridderkruis op de frak.

En vermits de officiële gezant op het onverwachts zijn geld vergeten of verloren had leenden de Amerikaanse officieren hem met een beminne-lijken lach een sommetje aan waardevolle dollars.

Later vernamen de Amerikanen dat heel het spektakel omwille van hun dollars was in gang gestoken en dat men er te Brussel niets van afwist. Maar de Regering heeft generaal Allen geen affront willen aandoen en liet hem zijn decoratie houden.

Geniaal is dit. Want het onderstelt heel wat psychologische bedrevenheid in zo'n jongen geest. Het onderstelt een volledig inzicht in de dwaasheid van de mensen, in het effect van het uniform "et la façon de s'en servir". (...) Wat Otto de Beney verrichtte kan alleen in uniform gebeuren.

Filip De Pillecyn trekt wel erg verregaande conclusies uit dit verhaal. Hij noemt het uniform 'de enige echte basis van het leger' en stelt dat de 'eerbied voor het leger gebouwd is op het uniform... en dat spoor en sabel een integre-rend bestanddeel zijn van het uniform'. En hij geeft zich aan het einde van zijn artikel over aan twee fantasiebeelden :

Laat door Gent een regiment lopen met een leeuwenvlag en al de anti-mi-litaristen uit het Vlaamse kamp lopen er achter. Voor het leger ? Neen, voor het uniform. De sabeltjes schitteren, de sporen rammelen, de officie-ren blinken als versgepoetste deurknoppen. Het volk stapt mee.

Maar tracht u eens voor te stellen dat er drie duizend man lopen, met een blauwe broek en een vloeren vest, dat daarnaast officieren trippelen met een redingote en een bolhoed en dat de kolonel vooraanstapt met een geruiten overjas en een wandelstokje... Het volk blijft thuis. Het leger is naar de vaantjes.

En de wereld mag gerust wezen.³⁵

Boksen en oorlog voeren

Ook een boksmatch kan een aanleiding worden voor een antimilitaristische overweging. Met name het wereldkampioenschap boksen van 1926 dat ge-

wonnen werd door de Amerikaan Gene Tunney.³⁶ De winnaar en de verliezer werden beloond met miljoenen dollars. De verliezer viel de hoogste beloning ten deel. Een pak Amerikanen besteedden een stevige som geld om de match te kunnen bijwonen, 'om twee kerels in wederzijdse bewerking van oor tot navel te aanschouwen'. Bij beschaafde lieden in Europa wekte de match en de geldsommen die ermee verbonden waren grote verontwaardiging. 'Schijnheiligheid allemaal ; verkeerde moraal, menselijkheid met de voeten omhoog', reageerde de *Pallieter*-commentator tegendraads. En hij richtte zich speciaal tot een verontwaardigde patriottische juffrouw :

Een knock-out ? O lieve juffrouw, dat is geen erg. De kerel komt wel bij en een scheutje krachtig vocht brengt hem helemaal in alle knapheid in de oude plooi.

Maar lieve juffrouw, ge moest eens zien als ze een piot knock-out slaan. Dat gebeurt zonder handschoenen, daar is geen bijhelfen aan, - en als er duizend en nog duizend piotten op zo schilderachtige wijze den eersten en laatsten knock-out krijgen, dan heft uw stemmetje een vaderlands juichlied [aan] omdat een hoop steengruis of een platgetrapte akker "veroverd werd" en uw lieve delicate hand krijgt het driekleurtje te voorschijn waaronder uw hartje driemaal sneller kloppen zal uit reine, vaderlandse vreugd.³⁷

VOS

Zijn radicale antimilitaristische opvattingen kon Filip De Pillecyn, behalve in *Pallieter*, ook nog kwijt in *De V.O.S. / De Vlaamsche Oud-Strijder*, het blad van het Verbond V.O.S.³⁸ Volgens Guido Provoost schreef hij 'twintig jaar lang honderden bijdragen voor het bondsblad'. Hij werd vanaf december 1924 hoofdredacteur.³⁹ Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat hij een kop wijdde aan de algemeen bestuurder van het Verbond, de Antwerpenaar Armand Schoeters.

'V.O.S. is geen sjosseteit', schrijft de journalist, 'de V.O.S. is een organisme. Dit bewaart hetgeen er in Vlaanderen nog uit den oorlog is gebleven van haat tegen den oorlog en van liefde voor Vlaanderen. De V.O.S. onderhoudt de leuze van "N'oublions jamais". Zij die op het front elkaar hebben leren kennen in bange uren, in de ogenblikken van den groten zelfstrijd, in de confrontatie van de leugen en de werkelijkheid, die hebben elkaar teruggevonden in den V.O.S.'. Filip De Pillecyn noemde Schoeters de 'kern van de antimilitaristische actie in Antwerpen'.⁴⁰ En, zoals de lezer kan vermoeden, was dat bedoeld als een groot

compliment, een uiting van bewondering. Want uiteindelijk voerden beiden dezelfde strijd, de journalist met de pen, Schoeters met de actiemiddelen die een organisatie als V.O.S. ter beschikking stonden.

De antifascist

1. Contra Mussolini

1922, het jaar waarin het eerste nummer van *Pallietier* verscheen, is ook het jaar van Mussolini's machtsgreep : een paar maand na de Mars op Rome kan hij zich al als alleenheerser gedragen. Het 'satirieke' weekblad zal de hele tijd van zijn bestaan een fel bestrijder worden van Mussolini en het fascisme. Wanneer Mussolini één jaar aan de macht is, krijgt hij al de eer op de eerste pagina van het blad te prijken. Joz geeft hem angstaanjagende, ja demonische gelaatstrekken. Achter zijn kop (nu letterlijk) loopt een grote bloedvlek uit. De reden van die belangstelling voor de Duce ? Hij was niet alleen in Italië zijn macht stevig aan het vestigen, maar hij trad eind augustus 1923 ook militair op tegen Griekenland, bezette en bombardeerde met name het eiland Korfoe.⁴¹

De Pillecyn schrijft een maand later in zijn hoofdartikel⁴² : 'al heeft hij zijn eigen land zien schrikken voor zijn zwarthemden, den koning zijn kroontje zien vasthouden met beide handen ; al hebben zijn trawanten mogen moorden en al werd hij zelf, de oude avonturier, tot hertog uitgeroepen ; dat alles is binnenlands werk voor de Italianen. Die hebben zo half van tijd (sic) wat nodig om hun levensgeesten op te wekken. Maar dat men (...) dien vent zo maar laat bullebakken, vrouwen doodschieten te Korfoe en zijn brutaal gezicht tonen tegenover de eerbare Sociëteit der Regeringen⁴³, dat is op zichzelf een brevet voor het oudemannenhuis voor onzen nationalen Hymans⁴⁴ en degenen die er met hem aan 250.000 fr. 's jaars over den vrede waken'.

'The war to end all wars' werd de Eerste Wereldoorlog in de propaganda der geallieerden genoemd. De Pillecyn ziet in het optreden van Mussolini 'de schitterende illustratie dat de oorlog niets heeft veranderd bij hen die den oorlog commanderen. (...) Frankrijk delft kolen met de bajonet⁴⁵, Italië bepleit zijn heerschappij met het kanon. Heel die rotte politiek van vóór den oorlog staat krachtiger dan ooit op : de oude methode heeft na den "laatsten der oorlogen" veel gevaarlijker trawanten gevonden dan vóór 1914. En de gevaarlijkste is Mussolini. De nationale waanzin is bij hem verdubbeld door den waanzin van zijn fortuinlijk avonturiersleven. Zijn manie is aansteke-

lijk'. Een scherp artikel zou je denken, als je bovenstaande citaten leest. Maar het onverknipte artikel roept eerder ambigue gevoelens op bij de lezer. De commentator begint zijn 'kop' met een uitgebreide paragraaf over de ricinusolie die Mussolini's aanhangers gebruikten om politieke tegenstanders te 'straffen' en te vernederen.⁴⁶ Dan slaat hij een zijpad van zijn verbeelding in : hij stelt zich voor dat de 'franskiljons van Gent' (...) de behandeling zouden ondergaan die de zwarthemden hun vijanden toedienden... 'Dodelijk is het ! Denk er maar over na : die mijnheer, of die mijnheer heeft in zijn broek gedaan, op dien dag, op dien stoel, hulpeloos als een kind. Telkens hij spreekt, denkt men : hij heeft HET gedaan. Telkens die professor les geeft, verkneukelen de studenten zich en denken : hij heeft HET gedaan. En tracht dan eens in uw geest het volgende toneel wakker te roepen : Mijnheer de minister van Oorlog die den moed van zijn officieren verdedigt, of Mijnheer de minister Nolf die zijn hogeschool-formule verdedigt ; en daar roept iemand vanuit den engelenbak : "Op den pot !" Kunt gij u den schaterlach voorstellen van de achtbare, hoogedele vergadering !'

Vreselijk ergert De Pillecyn zich over de schaamteloze manier waarop Mussolini Franciscus van Assisi inlijft in zijn fascistisch project : 'Was het Mussolini niet die Sint Franciscus in de rei stelde die gaat over Dante tot Mussolini zelf. Mussolini lopend langs de lijn van Franciscus ? Het vleesgeworden kanon voor het buitenland, de vleesgeworden matrak voor het binnenland. Mussolini de glorieuze, de afstammeling van de tweelingbroeders⁴⁷ die de wolvin zogen en elkaar versloegen. Ah ! was daar nu een plezier mogelijk dan was het de hoofdman van de Italiaanse slagersbenden in volle oorlogsgewaad te plaatsen naast het beeld van den man met de kruiswonden en het verhakkelde kleed. En dan de ironie te laten spreken'.⁴⁸

Eind mei 1927 ging het er in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers tumultueus aan toe tijdens een debat over Mussolini. Dit naar aanleiding van een parlementaire vraag van het Waalse katholieke kamerlid Ignace Sinzot⁴⁹ aan de socialistische minister van Buitenlandse Zaken Emile Vandervelde. In zijn artikel verwijt Filip De Pillecyn Vandervelde zijn flauwe reactie op de interpellatie van Sinzot. Hij maakte eerst nog eens goed duidelijk wat hij over de Italiaanse dictator denkt :

Die mijnheer (...) heeft (...) een nieuwen aanval van "delirium tremens" gehad. Hij heeft gezegd dat Italië in 1935 in het volle bezit van zijn gewapende macht zal zijn ; dan ook zal het weten te veroveren waarop het recht heeft. Dat is moordenaarspraat.

Pallieter

MUSSOLINI

Als een man, die een pint te veel op heeft een dreigement uitstoot van “bakkes kapot te slaan” dan oordeelt het gerecht over dit geval. Maar als een gevaarlijk individu in een aanval van hoogmoedswaanzin de hele we-

6e Jaargang, Nr 24 — Weekblad — Prijs p er nr: 1 fr.; per kwartaal: 10.50 fr. — 11 Juni 1927

Pallieter

SINZOT

reld met bajonetten bedreigt, dan mag een Sinzot in de Belgische Kamer zeggen aan een socialistisch minister : “Geef hem een handje”.

Filip De Pillecyn meent dat de minister Sinzot als volgt had moeten toespreken : ‘Sinzot, die Mussolini is minister-president van Italië ; hij is titularis van een half dozijn ministeries daarbij. Hij is het hoofd van een gewapende bende die het leven van een volk regeert volgens de maat van den knuppel en volgens de uitwerkselen van de ricinolie. Ik heb alle medelijden over voor het Italiaanse volk dat, verzwakt door de purgatie, de knuppelmethode verdraagt. Maar de eerbied voor een volk verbiedt mij openlijk eerbied te betonen aan de ziekte waaraan het kapot gaat. Vechtersbazen krijgen geen hand van mij.’⁵⁰

Een herdenkingsartikel van juni 1928 over Jules Verne (1828-1905) geeft onze commentator de kans Mussolini's veroveringsdrang sarcastisch aan te klagen. ‘De geestdrift van Jules Verne voor het “land van sneeuw en ijs”⁵¹ zou stellig heel wat gezakt zijn, had hij geweten dat een Mussolini tot zelfs daar zijn hoovaardij en heerszucht zou hebben gebracht.’ Dit naar aanleiding van de tweede vlucht van de Italiaanse piloot Umberto Nobile⁵² over de Noordpool, die uiteindelijk bijna noodlottig afliep. Op het ogenblik dat hij zijn artikel schreef, wist Filip De Pillecyn dat nog niet. ‘Waarom zou de Noordpool geen Italiaans bezit wezen ? Voor den tomatenkweek is het er te koud, maar een kleur op een landkaart staat altijd netjes. En daarbij heeft Mussolini thans enige zeer weinig propere geschiedenisesjes aan de hand. In het buitenland begint men het verdacht te vinden dat er zovele anti-fascisten zelfmoord plegen in de gevangenis. En als de gazetten vol staan over den Italiaansen Noordpool dan gaat de rest ongemerkt voorbij.’⁵³

Naar aanleiding van de verwelkoming in België met veel egards van een Italiaanse ambassadeur weidt De Pillecyn in maart 1928 aandacht aan de vriendelijkheid die Mussolini ten deel valt bij ons en andere democratische landen.⁵⁴ En dit ondanks de oorlogstaal die hij zich weer eens permitteerde. Hij haalt bij die gelegenheid ook uit naar de Volkenbond die niets onderneemt tegen Mussolini, ja, niets mag ondernemen. ‘Wil de Volkenbond blijven bestaan, dan mag hij nooit ongelijk geven aan de sabelzwaaiers.’ Want de Volkenbond ‘dat is de naamloze maatschappij van de macht- en profijtverdelers’. Wat Mussolini ook uitricht : agressief uithalen naar Oostenrijk, wapens laten smokkelen naar Hongarije, politieke tegenstanders uitschakelen, de Duitse minderheden in zijn land onderdrukken - de Volkenbond laat betijen. Sterker : ‘In Frankrijk worden nu de bladen opgeschorst die verslag uitbrengen over de moord van Sozei, opvolger in den dood van Matteotti.’⁵⁵ En moest, in het Belgisch parlement, iemand Mussolini met zijn waren naam noemen, dan zou Hymans rechtspringen, zijn krop in actie brengen en, onder goedkeurend geknik van

den militaristischen driekleur-socialist Brunet, woorden van lof en eerbied spreken over die edele figuur die boven elke gevangenis verheven staat. Het spreekt vanzelf dat onze democraten met een verstandig hoofdknikken den liberalen Tout-Ank-Amen⁵⁶ zouden bijtreden. Zo wil het de katholieke leer ten gebruike van de politiek’.

Welk beeld kon de *Pallieter*-lezer zich nu vormen van Mussolini en het Italiaanse fascisme op basis van De Pillecyns artikels ? Je kan een journalist die met de neus op de feiten zit niet verwijten dat hij geen zicht heeft op de man en de politieke beweging, op het hele plaatje zoals dat vandaag heet. Maar je mag wel de vraag stellen vanuit welke gezichtshoek onze auteur de gebeurtenissen bekeek. Het antwoord luidt : dat van antimilitarist en democraat. Hij schildert Mussolini niet alleen af als een dictator die gebruik maakt van terreur, maar ook als een politieke leider die een groot gevaar vormt voor de Europese vrede. Dit door zijn agressieve taalgebruik en zijn bewapeningspolitiek, maar ook door het effectieve gebruik van geweld, zoals op Korfoe. De Pillecyn ziet een gradueel verschil tussen de politiek van Italië en die van bijvoorbeeld Frankrijk, maar geen fundamenteel. Ze voeren allebei een militaristische politiek, alleen is Mussolini de gevaarlijkste. Op de maatschappelijke achtergronden van Mussolini’s binnen- en buitenlandse politiek gaat de journalist niet in. Mussolini is voor hem ‘een gevaarlijk individu’. Zijn kijk op de dictator is ook nogal simplistisch : dat Mussolini door veel Italianen op de handen werd gedragen, ontgaat hem.

Vreemd is daarnaast zijn fascinatie voor het gebruik van ricinusolie door de zwarthemden. Haast telkens wanneer Mussolini ter sprake komt, valt het woord.⁵⁷ Er bestaat dus weinig kans dat de *Pallieter*-lezer de associatie van de Duce met die olie zou vergeten. Of het zijn antifascistisch vertoog overtuigender maakt, is een andere vraag. Het lijkt erop dat De Pillecyn hier heeft toegegeven aan de verleiding, waaraan elke satiricus blootstaat, de karikatuur te laten primeren boven de feitelijke argumentatie.

2. Contra nationalisme en fascisme

Na de Wapenstilstand was heel België in de ban van een patriottische roes. Een extreme groep Belgische nationalisten, haast uitsluitend Franstaligen, koesterde zelfs groot-Belgische dromen. De spreekbuis van die groep was het Comité de Politique Nationale (CPN), waarbij zich behalve katholieken, ook liberalen en zelfs korte tijd een paar socialisten aansloten. De stuwende kracht achter het comité was Pierre Nothomb (1887-1966), de radicaalste Belgische nationalist

in die dagen. Het Comité ‘verdedigde op rumoerige wijze de annexatie van het Groot-Hertogdom Luxemburg, Nederlands-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen, en eiste dat België betrokken werd bij een eventueel op te richten bufferstaat in het Rijnland. Dit alles moest zowel de militaire veiligheid van België als *la grandeur de la Patrie* waarborgen.’⁵⁸

De annexionistische luchtballon werd doorgeprikt op de conferentie van Versailles. Na die kater ontwikkelde het Belgisch nationalisme zich in de jaren twintig meer en meer tot een antidemocratische, anti-Vlaamse en antisocialistische stroming.⁵⁹ Even beleefden de Belgische nationalistenvan nog een moment van buitenlandse glorie : tijdens de bezetting samen met Frankrijk van het Roergebied in 1923. Met het annexionistisch gedroom kon De Pillecyn alleen maar lachen. Zo memoreert hij eind mei 1924 met intens genoegen het uitstapje dat Nothomb in juli 1921 organiseerde met de stoomboot «Jan Breydel» tot voor de Wielingen om de eis van België op de vaargeul kracht bij te zetten. Uit een bericht in de *Nieuwe Leidsche Courant* vernemen we dat Nothomb een toespraak hield op het dak van een eersteklashut. Na het gejuich ‘kwamen vlaggetjes boven het schip neerdwarrelen.’⁶⁰

In de herinnering van De Pillecyn herleefde dat patriottisch gebeuren als volgt

Dat was een heerlijke manifestatie. Geen tegenspraak te vrezen ; het enige gevaar was de zeeziekte. En dat hebben zij wel voor het vaderland over. Nothomb sprak dus, zoals hij alleen kan spreken : een mengsel van wel-sprekendheid van Napoleon vóór de Pyramiden (sic), van pater Hénusse⁶¹ over de “culture latine” en van een Brusselse vogelpikker die zijn advies geeft over de redding van den frank.

En toen haalden de dapperen hun papieren vlaggetjes te voorschijn. Met honderden gingen die de Wielingen in : de dierbare driekleur verschrikt de kabeljauw, het enig[e] wat er te annexeren viel. De geschiedenis zegt niet of driekleurige vlaggetjes overtuigend werken op de kabeljauw.⁶²

Maar de anti-Vlaamse schrijfsels van Fernand Neuray in *La Nation* nam de *Pallieter*-commentator wel heel serieus. De Pillecyn achtte hem en zijn hypernationalistische bondgenoten verantwoordelijk voor de aanslag gepleegd op de Vlaamsgezinde student en oud-strijder Berten Vallaëys. Hij betitelt hen haast voortdurend als fascistenvan. Bij die Belgische nationalistenvan leefde inderdaad sterke sympathie voor de Italiaanse leider, zeker bij Pierre Nothomb. Die noemde Benito Mussolini ‘un soldat de la Chrétienté’⁶³ tegen so-

Pallieter

Start werk!

cialisten, communisten en vakbonden. 'De eerste kogel uit een fascistischen revolver is vertrokken (...)'. Zo reageert Filip De Pillecyn op het neerschieten van Berten Vallaeys door de Waalse student Gaby Colback in Leuven op 15 april 1924.

Wie zijn volgens de auteur die 'fascisten' ? 'De staf van dit leger bestaat uit mensen die de voorzichtigheid hebben leren beoefenen ten tijde van het gevaar : generaals die na den oorlog zo heldhaftig zijn geworden als hun podagra het hun toeliet, oud-strijders zoals Pierre Nothomb die van op de allerachterste fronten "jusqu'au bout" hebben geroepen, journalisten, zoals Neuray, die hun hondje toevertrouwden aan de goede zorgen van een vijandelijk ambassadeur en hun broertjes het vaderland lieten dienen in de burelen van Parijs. Dat is de staf : een schitterende staf, en zeer maagdelijk wat den vuurdoop betreft'. Erg onder de indruk van de moed van de 'staf' tijdens de Eerste Wereldoorlog is de auteur dus duidelijk niet. Die 'voorzichtigheid' komt als een refrein terug in de portretten die hij schetst van de patriottische leiders... De 'troepen' beschrijft hij als volgt : zij 'bestaan uit recruten van de "Union Civique" en, hier en daar een oud-strijder ; een reserve-luitenantje dat thans actief wil worden, een F.N.C.-man⁶⁴ die heimwee heeft naar de comiteiten⁶⁵, studentjes die elkaar zat praten en met gummi-stokken en geld op zak lopen. Geld, veel geld. Boven alles hangt immers de grote, gouden schaduw van de finacie. Van de buikige ploerten die met de ene hand den wisselkoers omlaag houden en met de andere de driekleur zwaaien. Het geld van de verenigde reactie, gewonnen zonder moeite door speculatie, zeep of oorlogsjenever. Want om van de kanonnen weer een internationale koopwaar te maken moet men toch eerst met den revolver beginnen'.

De vraag of er ook magistraten bij dat 'leger' zijn, beantwoordt Filip De Pillecyn op ironische, maar wel duidelijke manier. Hier toont de satiricus dat hij zijn stijlmiddelen beheerst :

Den eerbied die wij voor deze medemensen koesteren laat ons niet toe [dit] te veronderstellen. En de praktijk leert ons dat de parketten een zo groot misprijzen voor de fascisten hebben dat zij niet eens willen zien wat deze geïnspireerde jongens verrichten.

De parketten hebben heel wat meer eerbied voor de flaminganten ; de parketten gaan bom-aanslagen zoeken waar er geen zijn (...).

De parketten willen niet eens weten dat het bladje van Pierre Nothomb de eerlijke burgers van België aanzet Borms te vermoorden den dag dat hij uit den kerker komt ; de parketten willen niet eens weten dat er drie bladen zijn die dezelfde eerlijke burgers hebben aangespoord handelend op te treden tegen de congressisten.⁶⁶ En het verbaast ons zeer dat de parketten niet met een misprijzend stilzwijgen het onnozele feit hebben onverlet gelaten dat een eerlijk burger⁶⁷ te Leuven handelend is opgetreden.⁶⁸

Hoe hoog de spanning kon oplopen tussen het fascistoïde Belgisch nationalisme en de Vlaamsgezinden blijkt ook uit een tweede gewelddadig incident in Brussel datzelfde jaar. Op 3 september 1924 werd, na een optocht van de Vlaamsche Harmonie aan het Brusselse beursgebouw, de Vlaamse oud-strijder Remy De Man door tegenbetogers van de Franstalige fascistische kring *Le Faisceau belge* zwaar aangepakt. De Man schoot een van hen dood. Het slachtoffer was de stadsbediende Clement Maquet, secretaris van die kring, die zijn leden had opgeroepen om te manifesteren tegen deze Vlaamse optocht. Het proces De Man werd een politieke zaak. Zowel de Nederlandstalige als de Franstalige pers volgde de zaak van zeer nabij.⁶⁹ Ook De Pillecyn besteedde een 'kop' aan het proces. Hij schetst de Brusselse achtergrond van waaruit De Mans daad begrijpelijk werd: 'het is het verloop van jaren gesar en belediging. Van die Brusselse beurs-atmosfeer waar de "bock" en de "lambic italien" zijn percentage alcohol aantoonde door het min of meer klankrijke van een "Brabançonne" of een "Marseillaise". Van die jonge beloften van fascisme en Union Civique die hun indrukken neerschrijven in de W.C.⁷⁰, die geboren zijn tussen een geslacht van nobele, harde, zwijgzame Vlaamse IJzerjongens en een geslacht van vettige oorlogswoekeraars. Hebt gij hem gehoord of gezien, den mijnheer die kwam getuigen dat er activisten op straat waren want dat hij Vlaams had horen spreken.'⁷¹

In 1925 richtte Pierre Nothomb de Jeunesses Nationales op, een Belgisch nationalistische jongerenbeweging, die 3.000 leden telde. Het waren hoofdzakelijk leerlingen uit Franstalige katholieke middelbare scholen. Zij werden ingezet als ordediensten bij meetings, voor het verkopen van bladen, voor het deelnemen aan vaderlandse plechtigheden en voor rellen met socialisten en Vlaams-nationalisten. In een sarcastisch artikel 'Decoreer ze' drijft De Pillecyn de spot met 'Nothombs scholieren'. Zij sloegen namelijk een tentoonstelling in de vernieling op het moment dat er zich niemand bevond. Hij schrijft:

Ons land is misschien niet het land van de stilte, maar een klein land is het. Zelfs het geweld is klein bij ons. (...) Kijk maar effentjes naar Pierre Nothomb en zijn scholieren. Die hebben ervan geprofiteerd dat een tentoonstelling ledig stond om er een aanval op te wagen. (...)

Wij hadden de fascistten reeds gezien in het proces De Man. Slungeltjes die, dank zij St Louis en mensen als den haatdragenden en antichristelijken pater Deharveng⁷², menen tot de uitverkoren natie van Israël te behoren, kwamen er te voorschijn, bleek omdat er maanden geleden een revolver-schot rond de Beurs weerklonken had. Die mannetjes zijn niet gevaarlijk: zij dragen hun moed in hun hielen en slaan maar als er niemand tegenover

hen staat. Zij zijn gemaakt naar het beeld en de gelijkenis van hun leider. Wij menen dat Mussolini, als hij onlangs Pierre Nothomb decoreerde (...) zijn decoraties veel te goedkoop heeft weggegeven. (...) Wat wij wilden zeggen is dat Pierre Nothomb zijn fascistische decoratie niet heeft verdiend. (...) Waar is de Belgische Matteoti (sic) ?⁷³ Worden er soms verdachten dood gevonden in onze kerkers met een strop aan den hals wat duidelijk bewijst dat zij zelfmoord hebben gepleegd ? Worden er soms kinderen van veertien jaar in stukken gescheurd als Mussolini in zwijm valt omdat één van zijn decoraties een schram heeft gekregen van een voorbijvliëgenden steen. Neen, Mussolini is wat anders gewoon dan het stukslaan van een tentoonstelling waar geen levende ziel te ontmoeten was. (...) Ja, die mannetjes met hun hamertje die zo graag voor het assisenhof zouden verschenen zijn. Die steunpilaren van de orde die een matrak zouden uithalen indien ze zeker waren dat de anderen niet terug sloegen. Wat een heerlijk, christelijk, nederig en verdraagzaam geslacht heeft het patriottische onderwijs van de voorname lui opgekweekt. Wat een geestelijke vruchten van de abbés die in “Le XXe Siècle” met de toestemming van hun hogere overheid het geweld buiten de wettelijkheid verheerlijken en aanprediken.

Het geweld ? Och neen ! gewelddoenerij, vrouwgeweld, inktpotgeweld.⁷⁴

Pallietier laat ons af en toe kennismaken met leidende figuren van het Belgisch nationalisme met fascistische sympathieën. Zo weidt het een hoofdartikel aan de gepensioneerde generaal De Witte. Daarin wordt de vraag beantwoord : ‘weet gij waarom een gepensionerd generaal zo gevaarlijk is ?’ Het antwoord luidt : ‘Ze kunnen niet meer commanderen. Ze hebben niet eens meer een ordonnans ; en al klinkt hun toon ook zo krijgshaftig als zij hun aperitief bestellen, toch is ’t genot niet onvermengd. Want daar ligt juist de grote vreugde dat de paarden en de mannen die men commandeert door anderen zijn betaald. (...) Zij die (...) betalen zeggen u : “Gebruik het naar uw beste mening want wij kennen er niks van”. Daar is geen control en om het spelletje te verrichten krijgt ge sterren op uw kraag, kruisen op uw maag en bankbiljetten in uw zak. Moet een mens dan niet zijn geestelijk evenwicht verliezen.’

Het verwondert De Pillecyn dan ook niet dat heel wat ex-generaals zich aan het hoofd stellen van Belgisch nationalistische bewegingen zoals de Légion Nationale, die sympathiseerden met het fascisme. De Légion richtte overigens ook de eerste geüniformeerde milities op. Of in De Pillecyns woorden : ‘Pallietier denkt dat het fascisme een natuurlijke aantrekkingskracht bezit voor onze gepensioneerde generaals : ricin-olie is een soeverein geneesmiddel voor jicht en podagra.’⁷⁵

Ook reactionaire parlementairen krijgen hun beurt. Zo prijkt op 30 mei 1925 het katholieke parlementslid Léon Théodor (1853-1934) op de voorpagina van *Palllieter*. De Pillecyn typeert hem als een politicus die via het ‘Belgisch fascisme’ vergeefs een comeback probeerde te maken : ‘Het Belgisch fascisme is, voor de verzonkenen in de vergetelheid, een enige kans. Theodor[,] grijzer maar niet wijzer geworden, stond aan de zijde van den onbloedigen held Nothomb toen deze van op de tribune een sterke regering vroeg met alles daarbij wat de democraten en de Vlamingen niet willen.’⁷⁶

Midden februari 1926 krijgt de Waalse liberaal Arthur Pater (1883-1932) ervan langs in het weekblad. Hij was een van de felle tegenstanders van de christendemocratisch-socialistische regering Pouillet-Vandervelde en droomde van een ‘parti de l’ordre’, die zou bestaan uit conservatieve katholieken en liberalen. Eric Defoort noemt deze virtuele partij ‘voor alles een negatieve aangelegenheid (...) : ontevreden oud-strijders, gefrustreerde militairen die zich niet kunnen verzoenen met hun gewijzigde plaats in het maatschappelijk bestel sinds het eind van de vijandelijkheden, Franstaligen die door de Vlaamse Beweging worden getraumatiseerd, een burgerij die door de syndicalistische slagvaardigheid op stang is gejaagd, ontgoochelde liberalen die hun politieke macht zien verschrompelen, katholieke conservatieven die steigeren onder de kristen-demokratische en flamingantische activiteit binnen hun partij’. Op [dinsdag] 9 februari vond in Brussel een betoging plaats tegen eerste-minister Prosper Pouillet, waar al deze ontevredenen elkaar vonden. Defoort schrijft : ‘In hem wordt de man uitgejouwd die zich al vanaf de oorlog tegen de Belgische nationalisten verzettede, die in zijn regeringsverklaring benadrukt dat de buitenlandse politiek meer op de Volkenbond zal worden afgestemd en dat de militaire dienstplicht zal worden ingekort (...). Maar de vijandige kretten zijn ook bestemd voor de vriend van de Vlaamse Beweging, voor de leider van een progressieve regerings-coalitie die de grote geldmachten de schrik op het lijf jaagt en die een sociale politiek zou kunnen voeren die in de zakken van de werkgevers zit.’⁷⁷ De Pillecyn lijkt deze ‘parti de l’ordre’ een reële bedreiging te vinden voor de democratie :

Pater is een man van orde. Hij behoort tot “le parti de l’ordre”.

De voorhoede van die ordelievende mensen heeft dinsdag haar hart opgehaald : daar werd geroepen en gespuwd en een strop gevraagd voor Pouillet.

Dat komt ervan als de parlementairen die de ordelievendheid monopoliseren op meetings de officieren wijsmaken dat zij – de officieren – het gezonde deel van de natie zijn gebleven spijs het hoog procent invaliditeit dat deze categorie van menselijke exemplaren geniet.

Dat zit in de Kamer en maakt zich boos over huishuurwet en benoemingen aan de Hogeschool, dat is ongeduldig omdat het politiek onmachtig is. Dat zit te wachten tot de straatstenen hun overtuigende argumenten laten horen. En als dat ooit moest gebeuren en 't lukt niet, dan zal dat volkje, in de Kamer en in de pers, zeggen dat zij er voor niets tussen zijn want... zij zijn immers de vrienden van de orde. Maar moest het lukken... wel dan maken zij de nieuwe orde naar hun beeld en gelijkenis.⁷⁸

Niet alleen generaals en politici krijgen ervan langs, ook advocaten, zoals Petitjean en Edouard Huysmans. De eerste was de aanklager tegen Remy De Man. De tweede, de verdediger van Evence Coppée⁷⁹, de grootindustriële die beschuldigd werd van economische collaboratie in de Eerste Wereldoorlog. Tijdens die processen bleek volgens De Pillecyn duidelijk dat het Belgische gerecht met twee maten en gewichten mat. 'Het fascisme heeft zijn zetel in het Justitiepaleis te Brussel. Hoge magistraten kijken van achter het gordijn op het bedrijf van het klein grut der advocaten. En dit zeggen wij : een fascist mag rekenen in de toekomst op de genade van het Brusselse paleis van Justitie. Hoe kan het dan anders dat men aan Remi (sic) De Man denkt en... aan Petitjean. Is die man fascist ? Dat zal er van afhangen of het fascisme kansen tot wellukken krijgt. Nu is hij, in afwachting, reserve-kandidaat voor alle mogelijke verkiezingen in alle mogelijke gewesten waar het liberalisme zover is uitgestorven dat er ter plaatse zelf geen exemplaren meer in voorraad zijn.'⁸⁰

Eind maart van dat zelfde jaar 1926 valt ook 'de kop' van advocaat Edouard Huysmans. Nog zo'n liberaal die door de neergang van zijn partij een kans op een parlementair mandaat misliep. En dus, schrijft *Pallieter*,

is hij rechtstreeks gegaan tot de grote vernieuwers van het land en de wereld : tot de fascistten. Hij spreekt er met Nothomb en met dien zonderlingen officier Reuil die, aan de stemmers van ons legerbegroting, wel soms den indruk moet geven dat een gekkenhuis best in de nabijheid van de kazernes wordt geplaatst. In dit gezelschap vertegenwoordigt Huysmans het humoristische element. Hij kan er, in gezelschap, wel eens een aardige mop uittappen wat onvermijdelijk is bij iemand die den helen dag zijn tong laat gaan. En het publiek van de fascistten-meeting is zo fijnproeverig niet. Als men spreekt van "le poulet⁸¹ à la casserole" dan stijgt de vreugde in de keel. (...) Ja, ze zullen het parlement vervangen en den koning terug in eer herstellen. Wat hebben ze dien armen koning toch gedaan ? Is hij niet grondwettelijk, staat hij niet boven de partijen ? Gebruikt hij zijn invloed niet om de twee extramaanden legerdienst aan te bevelen en amnestie tegen te

houden. Laat de koning rustig zitten, Huysmans en Nothomb, want ge zijt geen Mussolini. Ach ! wat heeft de Italiaanse groothandelaar in ricinolie en matrakken het weinig evenwicht verstoord dat in vele Brusselse hersenpannen lag. Nu menen al die mensen die tijdens den oorlog de kans hebben verkeken om een held te worden en misschien als onbekende soldaat te worden uitgekozen dat het ogenblik is aangebroken om dapper te zijn. Nu menen de gebuisde kandidaten van katholieke en liberale lijsten dat het parlement moet weggevaagd worden dat voor hen toch gesloten blijft.

't Parlement verwekt in ons hart geen gevoelens van tederheid. Het is een samenstel waar de ene onvolmaaktheid en zwakheid tot tegenwicht dient van een andere onvolmaaktheid en zwakheid, maar dan toch nog liever dit parlement in zijn kracht van inertie dan de gevaarlijke onbenulligheid van onze fascistten. Een geweer in een kinderhand is een speelgoed vol perijkel.⁸²

In een van de laatste nummers van *Pallieter* spreekt Filip De Pillecyn zijn ontgoocheling uit over de parlementaire democratie :

Wij kennen allemaal van veel te dicht bij de mensen en de dingen die wij in onze jeugd van verre hebben bewonderd. Wij hebben den eerbied verloren voor parlement en kazerne, voor leiders en leidertjes omdat de ontdekkingsreis van onze jonge fantasie in hen zo bedrogen is uitgekomen. Wij hebben geen illusies meer in de democratie, kristene of andere, omdat wij de gouden draden zien waarmee het hele tuig wordt in beweging gebracht.⁸³

Zijn onvrede is uiteraard niet die van de mannen van de 'Parti de l'ordre'. Integendeel. De Pillecyn had gedroomd van een echte democratie, niet 'een democratie die dankbaar opziet naar de Financier, voedstervader van het drie-kleurige leger'.⁸⁴

De antikolonialist

Vanaf 1925 schrijft De Pillecyn in *Pallieter* scherpkritische 'koppen' over de kolonisatie. Vandaag de dag worden kolonisatie en missionering nogal gemakkelijk over één kam geschoren. Niet zo bij onze auteur. Hij maakt een duidelijk onderscheid tussen de twee. De eerste noemt hij een rooftocht die aan de man gebracht wordt als beschavingswerk, de laatste wekt zijn bewondering. Voor hem zijn missionarissen - tenminste degenen die hij een 'kop' waard acht - mensen die bereid zijn hun leven te offeren.

In april 1924 schrijft hij al wel een artikel over de pas benoemde minister van koloniën Henri Carton.⁸⁵ Een aanklacht tegen het Belgisch beleid in Kongo is dat niet, wel een spottend artikel over de door de minister ruiterlijk, zeg maar arrogant, toegegeven eigen onbevoegdheid. De man verklaarde namelijk 'dat het best was voor een minister van koloniën nooit Congo gezien te hebben om vrij van beroepsmisvorming te blijven'. Conclusie van De Pillecyns ironisch betoog : 'Carton heeft gelijk : zij die er niks van afweten, dat zijn de beste ministers.' Hij plaatst overigens een gelijkheidsteken tussen Kongo en Vlaanderen, allebei onderdrukt, allebei kolonies : 'En is het wel nodig voor een Belgisch minister van koloniën naar Afrika te reizen ? Negers heeft hij rond zich : heel Vlaanderen is een kolonie en de mulatten worden gekweekt in de overheerlijke scholen van Max⁸⁶ en in de broedmachine welke Nolf⁸⁷ (...) te Gent heeft opgericht. De nodige instrumenten tot cultuur en beschaving ontbreken niet : gevangenis, kazernen en magistraten'⁸⁸. Een thema dat nog zal terugkeren.⁸⁹

Beschaven in Marokko, India en China

De eerste echt antikolonialistische artikels handelen over het militaire optreden van Frankrijk en Spanje in Marokko tegen de opstand van de Berbers onder leiding van Abd-el-Krim.⁹⁰ De Pillecyn ontmaskert in het eerste artikel het leugenachtig taalgebruik van de Parijse en Brusselse Franstalige kranten i.v.m. oorlog en kolonisatie :

O waarde van de menselijke woorden. O maskerade (sic), o etikettenplakkerij. Ik lees in de Parijse bladen dat de indringer met groot verlies werd teruggeslagen. Maar de indringer in Marokko, dat is niet de Fransman, dat is de Marokkaan. (...)

De mensen lezen in hun blad die communiqué's waaraan zoveel mensen tussen de 30 en de 70 jaar van 1914 tot 1918 hun hart hebben opgehaald. De verliezen zijn voor den vijand, de aftocht is steeds strategisch, de geest van de troepen is uitstekend. Men krijgt zowat den indruk dat die Marokkanen met papieren kogels schieten en dat, zoals wij in '14 deden met de uhlanen, de Franse soldaten maar een brood op hun bajonet moeten steken om heel het leger van Abd-el-Krim tot overgave te lokken.

Ook het woord 'beschaven', het kernwoord in de propaganda voor de Europese kolonisatie, krijgt zijn beurt : 'Spanje beschaaft Marokko omwille van de hypothetische mijnen ; Frankrijk beschaaft Marokko omwille van de vruchtbare pleinen waarop de historische en geografische rechten van Frankrijk onbetwistbaar zijn gebleken.'⁹¹

In een artikel over de Spaanse generaal en dictator Primo De Rivera⁹² formuleert De Pillecyn het nog wat cynischer : 'Niemand heeft het recht onbeschaafd te zijn : daarom zijn de Belgen naar Congo, de Spanjaards naar Marokko, en de Engelsen naar overal gegaan. En de beschaving is [zo] een kostbaar goed, dat de kandidaat-beschaafden hun leergeld moeten betalen in natura. Leopold II die, zoals geweten, een heel beschaafd mens was, heeft onder deze voorwaarden een eerste-klas cultuur- en beschavingschool in Congo opgericht. En zoals in hun eigen land, verrichten de generaals ook in het buitenland den culturelen arbeid'.⁹³ De auteur stelt dus de Belgen, de Spanjaarden en de Engelsen op dezelfde lijn als 'beschavers', en hij schuwt daarbij ook de kritiek niet op Leopold II. Al is ze in haar ironische vermomming weinig concreet, ze was zeker gedurfd in die dagen.⁹⁴

Een concreter, kritischer en dus nog gedurfter portret van de koning schetst De Pillecyn in een artikel over Stanley⁹⁵, naar aanleiding van de herdenking van diens aankomst in Boma vijftig jaar voordien (1877) :

Leopold II die een groot man was – zijn standbeeld bewijst het want er staat Latijn op – hield zich veel bezig met aardrijkskunde. Met de praktische aardrijkskunde van Afrika.

Stanley was de man dien hij nodig had. Wie Livingstone had gevonden kon ook wel wat anders vinden. En inderdaad hij vond Congo. Het onafhankelijk Congo ! Congo zoals België, vrij en onafhankelijk. Dat betekent niet dat de inwoners die onschatbare weldaad genoten : dat is een raar artikel voor inboorlingen met of zonder congreskolom, - maar dat wilde zeggen dat de beschavers er vrij spel hadden. (...) De pedagogische methode had voor hoofdprincipe "wie niet horen wil moet voelen" en dit werd zelfs in toepassing gebracht voor wie liever hoorde dan voelde. De caoutchouc werd gekweekt met een flinke karwats en peperwater was steeds voorhanden om goeden wil te belonen.

Leopold II die een grote beschaver was, bevocht de Arabieren, of liever deed de Arabieren bevechten die handel in slaven dreven. Dit was toch te brutaal ; daarbij ze werden weggevoerd naar een streek waar zij voor de blanken niet langer konden werken. Uit was het met de slavernij. Van toen af heette karwats, kettingen, brandewijn en dwangarbeid beschaving.⁹⁶

Begin 1927 is China in het nieuws. In de kranten staan niet makkelijk uit te spreken namen van steden en mensen. De Pillecyn heeft het er ook moeilijk mee, even moeilijk als met de politieke situatie. De Nederlandse journalist Anton Constandse vat die mooi samen : 'In 1927 had men te maken met een

6e Jaargang, Nr 4 — Weekblad — Prijs per nr: 1 fr.; per kwartaal: 10,50 fr. — 23 Januari 1927

Palliet

China's Ontwaking

bijzondere fase in de Chinese revolutie. Communisten en nationalisten vielen vormen van westerse kolonisatie aan, maar ook elkaar, en Tsjiang Kai-sjek liet weldra zoveel mogelijk communisten vermoorden. De buitenlandse nederzettingen in verscheidene kustplaatsen liepen gevaar en er werd een internatio-

nale actie georganiseerd om met vloten en troepen de buitenlandse belangen te beschermen.⁹⁷ In zijn artikel 'China' gaat De Pillecyn niet in op de elkaar bestrijdende partijen. Zijn thema is de schok die 'de ontwaking' van China in Europa teweegbrengt :

China zou een prachtig land zijn indien er geen Chinezen woonden. Indien China, bij voorbeeld, alleen bewoond was door Engelse kooplieden die dan...

Ja, Chinezen zouden er dan ten slotte toch moeten zijn om te kopen, om de wagentjes voort te trekken en om de belastingen te betalen aan de mandarijnen.

Maar een Chinees die begint te spreken over zelfbestuur, neen meneer.

Stel u voor dat gij een fatsoenlijk Engels koopman zijt, - fatsoenlijk zijt gij in elk geval vermits gij Engelsman zijt, - en gij hebt een zeer winstgevend kantoor in hetgeen men de buitenlandse concessies noemt. Gij wandelt naar hartelust rond en moogt uw spijsvertering bespoedigen door een flinken trap die bij gelegenheid op een Chinezenromp terechtkomt.

Gij hebt er jaren lang gewerkt, gij werkt er nog, en het verwondert u dat dit volk niet welvarend is geworden. Hebben zij immers niet alle dagen of bijkans, rijst kunnen eten ? Zijn zij u dankbaar om de vele kisten die zij voor u aan boord hebben mogen brengen ? Hebt gij ze niet betaald als zij werkten en is mager-zijn geen van de voorwaarden tot de gezondheid. En nu komen die sakkerse Chinezen u zeggen dat het hun land is. Dit is nog niet zo zeker. Is Marokko aan de Marokkanen, is Syrië aan de Syriërs ? Waarom zou China niet aan de Engelsen zijn.

Europa denkt nog altijd zoals vóór de Eerste Wereldoorlog, constateert de auteur verbijsterd. Europa doet of die niet heeft plaatsgevonden. Het blijft 'het koloniserende en kanonnerende Oud-Europa'. Maar 'als tien millioenen doden onvermogen zijn een anderen koers te doen inslaan, een vernieuwing van inhoud te geven, een criterium van daad en inzicht te verzuiveren en te veréchten, dan veroordeelt die onmogelijkheid ons oud-Europa'. Een apocalyptisch visioen ziet een pessimistische Filip De Pillecyn voor zich : 'Want daaronder is het anders geworden : de aarde is zo gezwollen van de tien millioenvoudige ontbinding dat de grafstenen stilaan worden opgelicht en van daaruit... Och God, van daaruit komt die zucht naar meer eerlijkheid, die walg voor binnenlandse en buitenlandse komedies, die woede die vernielen zal zonder omzien'. De Europese landen hebben hun wapens kunnen verkopen aan de gekleurde volkeren. Ze hebben hen ook leren schieten, zodat ze hun wapens konden gebruiken tegen de Duitsers om de 'beschaving te verdedigen'. 'Wat was me

dat een triomf', schrijft De Pillecyn, 'in de landen waar men de beschaving verdedigde (La civilisation se dressant contre la barbarie) als men hoorde dat de kleurlingen uit Indië of van Madagascar een Duitsen post hadden overrompeld en, als aandenken van den strijd voor het recht, een paternoster van oren of een resem hoofden terug meebrachten'. Dat was allemaal nog cultuurwerk, schampert De Pillecyn, maar nu gaan de Chinezen, de Marokkanen, de Syriërs en de Javanen de wapens gebruiken om zich te bevrijden van de Europeanen. 'Roept al de eerlijke Europese kooplieden bijeen en zegt : 't is bolsjevisme', besluit de auteur.⁹⁸

Begin 1927 deed China ook in Leuven van zich spreken. Daar werden zes Chinese priesters tot bisschop gewijd. Franstalige sprekers zongen de lof van China en zeiden fier te zijn zichzelf Chinees te kunnen noemen. Het gaat om mensen die de Vlamingen uitschelden voor Chinezen als zij een Vlaamse hogeschool vragen... Een logische levensbeschouwing is dat niet, aldus De Pillecyn, 'in Vlaanderen Chinees willen zijn met de Chinees en geen Vlaming met de Vlamingen, dat is onzin en dat is ook affrontelijk voor de Chinese bisschoppen. Die hebben het wel graag dat China beschaafd wordt door Chinezen – want dat is de symboliek van de wijding en de viering van de Chinese bisschoppen – maar zij worden boos als Vlaanderen zich niet wil laten koloniseren door vreemd gespuis'. Dus weer die parallel tussen twee kolonies die zichzelf willen worden : China en Vlaanderen. De Vlamingen hebben overigens meer recht om zich Chinees te noemen dan de sprekers in Leuven : 'Want over Mongolië liggen de vergeten graven van zovele edele Vlaamse jongens. O ja ! ontroerend moet het zijn als de Chinese bisschoppen die atmosfeer verwekken. En de krop moet komen in de keel als men er op denkt : de vader van één van hen werd gemarteld. Eén in de lotsbestemming met zovele Vlamingen. De Vlamingen zijn deelachtig aan de Chinese glorie. Vlaanderen is niet gierig op zijn bloed en op zijn kinderen : kijk de lijst na van de vertrekkende missionarissen.'⁹⁹

Missionarissen

Het is deze bereidheid tot het offer die Filip De Pillecyn bij de Vlaamse missionarissen bewondert : 'Ik houd van missionarissen, en ik geloof dat iedereen ervan houdt, zelfs zij die het bovennatuurlijke buiten hun leven houden. Dat is het offer in zijn volle onbeperkte volledigheid. Dat is het verhaal van martelie en het graf onder de tropen ; dat is de moeder die te Antwerpen op de kaai ineens de zee weet tussen haar en haar kind, en wuift, en wuift...' Ja, ministers en ambtenaren trekken ook naar de kolonies, maar dat zijn 'reizen aller-retour,

maar de kerels met hun baarden en hun brillen, de mannen voor de gewesten waar de scorpioen, de tsé-tsé vlieg en het ontzaglijke gesuis van de wouden wonen hebben hun gezicht en hun ziel gekeerd naar het werk in de eenzaamheid waarvoor zij geen eindpaal hebben gezet. En van al die missionarissen zijn de Scheutisten de kerels naar mijn hart. Die dragen Vlaanderen over de zee'.¹⁰⁰ Dat zijn met andere woorden de meest Vlaamsgezinde paters. De Pillecyn schrijft deze passus in een stuk over pater Jozef (Jef) Calbrecht, iemand met wie hij nauw samenwerkte in de Vlaamse studentenbeweging, een vriend die 'een heel compartiment van herinneringen op een herfstdag meeneemt naar de Filippijnen'.¹⁰¹

De andere missionaris die hij een ereplaats op de cover van *Pallieter* waard acht, is Pater Vertenten, net als De Pillecyn een Hammenaar (zie integrale tekst in rubriek 'Vergeten'). Die keert, na vijftien jaar leven onder de Kaja-Kaja's in Zuid-Guinea, naar Vlaanderen terug. Ze deden aan koppensnellen toen hij bij hen aankwam. 'Pater Vertenten heeft hun dat afgeleerd', schrijft de auteur over zijn held. En de pacifist De Pillecyn vraagt hem : 'Pater Vertenten, zoudt gij het koppensnellen niet kunnen afleren aan de Europeanen ?' De auteur tracht zijn lezers zich te laten inleven in de eenzame vijftien jaar van de pater onder de Kaja-Kaja's : 'Vijftien jaar leven met koppensnellers die de verrotting dragen in 't merg van hun gebeente en ze gezond maken ; heel alleen vechten tegen eeuwen van tradities en ze overwinnen. Alleen staan, alleen ; vergeten van de wereld die zich beschaafd noemt (...). Dokter spelen en pastoor, timmerman en kleermaker, onderwijzer en metselaar'. Bij zijn vertrek bleek hoe geliefd de pater was bij de Kaja-Kaja's : 'Zij hebben allemaal geweend, luidruchtig en met veel misbaar. Daar spreekt verdriet en vreugde nog een oprechte taal'. Het lijkt erop dat De Pillecyn zich hier laat verleiden tot een Rousseau-achtige kijk op 'le bon sauvage'.

De missionaris kwam wel in conflict met de 'beschavers uit Europa'. De Europese vrouwen bleken namelijk interesse te hebben voor de veren van de paradijsvogels die in Vertentens streek leefden. De Europeanen 'lieten de Kaja-Kaja's kennis maken met de Europese superioriteit, toen zij hun op onberispelijk flinke manier het kostbaar goedje wisten te ontfutselen benevens hetgeen in de koloniale techniek "concessies" wordt genoemd. Pater Vertenten kende de geschiedenis van Hem die de kooplieden uit den tempel joeg. En de beschavers uit Europa die in Zuid-Guinea de vredespolitiek van Frankrijk in Marokko en het instinct van de Belgische bankiers wilden invoeren, konden het aftrappen'. En dat is nog een reden voor De Pillecyn om pater Vertenten te bewonderen : hij is iemand die zijn christelijke principes in werkelijkheid

durft omzetten : antiekolonialisme in navolging van Christus... Voor wie het nog niet duidelijk was dat kolonisatie en missionering met elkaar vloekten, zegt hij nog eens uitdrukkelijk dat het hem blij maakt 'dat Vlaanderen, uit zijn strijd naar het licht, nog zoveel kinderen over heeft om het apostelschap te dragen in de streken waar uitbuiting en gemeenheid zich met den naam van Kolonisatie hebben betiteld'.¹⁰²

Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat onze commentator zijn pen in sarcasme doopt als hij de liberale en antiklerikale ex-gouverneur van Congo Maurice Lippens portretteert :

Congo dat is een heel groot Moerbeke [waar de familie Lippens sinds mensenheugenis 'landerijen en de mensen die er op wonen' bezit], met veel meer negers. En Lippens regeerde er over met alle majesteit mogelijk. Hij zond omzendbrieven uit die de glorie van zijn heerschappij moesten vereeuwigen : zo klonk er uit op : "Le Congo, c'est moi". En vermits hij toch Lippens heette vond hij dat de missionarissen er te veel waren. Wat moeten die toch ook in Congo komen doen ? Bestaat een kolonie niet om er caoutchouc en goud uit te halen. Gij moet de koloniale waarden maar effentjes bezien een paar maand vooraleer de frank de vallende ziekte kreeg om een juiste voorstelling te hebben van wat beschavingswerk is.

Maar de missionarissen hadden de pretentie Congo beter te kennen dan Lippens, - wat, gezien de persoonlijkheid van den gouverneur totaal onmogelijk is. Een missionaris, die heeft geen acties¹⁰³ en heeft in gezelschap van de negers veel eerbied voor de blanken verloren.¹⁰⁴

Kimbangu

Een van de meest intrigerende 'koppen' die De Pillecyn in Pallieter schreef is die over 'Kibangu' (zie integrale tekst in de rubriek 'Vergeten'). Hij noemt hem het 'hoofd der Kongolese Nationalisten'. Met die naam verwees hij ongetwijfeld naar de Congolees Simon Kimbangu (met m)¹⁰⁵, stichter van het Kimbangisme, een Congolese versie van het baptisme. Hij schreef dit artikel naar aanleiding van het *Congres tegen Imperialisme en Koloniale onderdrukking* dat van 10 tot 15 februari 1927 plaatsvond in het Egmontpaleis te Brussel. De Pillecyn noemde het in zijn titel het 'anti-koloniaal congres'. Kimbangu was niet aanwezig, kon dat ook niet zijn, want hij zat gevangen en dat zou hij blijven tot aan zijn dood in 1951. Dertig jaar lang. Een nationalistische leider was hij niet, wel een profeet die veel op gang had gebracht.

Simon Kimbangu groeide op in een vroom gezin met aanleg voor mystiek. Hij trouwde, werkte, las de bijbel en op een dag van het jaar 1921 kreeg hij visioenen en hoorde hij hemelse stemmen. Hij deed mirakels: genas zieken en de mare ging dat hij iemand uit de doden had opgewekt. Zijn naam en

faam groeide. De massa's stroomden toe naar zijn dorp dat Nieuw Jeruzalem genoemd werd. Naarmate de beweging steeds verder uitbreidde, maakten de missionarissen en de Belgische overheid zich meer en meer zorgen. Kimbangu werd aangehouden en werd door de krijgsraad veroordeeld tot de doodstraf. Maar koning Albert verleende hem gratie. De profeet werd overgebracht naar de gevangenis van Elisabethstad. Zijn gevangenschap belette niet dat de beweging zich nog verder uitbreidde : de processies naar Nieuw Elisabeth werden nog indrukwekkender, kerken werden gebouwd.

In oktober 1924 verscheen in de Belgische kranten een brief van pater Fonteny, een missionaris-redemptorist, die de kimbangisten ervan beschuldigde met discrete steun van de protestantse missies Congo van de Belgische bevoogding te willen bevrijden. In de Belgische pers werd gepleit voor een grondig onderzoek. Dat was natuurlijk pure paniek. Het onderzoek leidde er wel toe dat de kimbangisten zich niet meer in het openbaar mochten manifesteren. Maar dat betekende niet de doodsteek voor de religieuze beweging. Integendeel. Het kimbangisme bestaat nog en floreert.

Was Filip De Pillecyn als journalist aanwezig op het *Congres tegen Imperialisme en Koloniale onderdrukking* ? Dat is moeilijk uit te maken. In zijn artikel verwijst alleen de ondertitel ernaar. Maar het congres werd wel verslagen in de Belgische kranten. Ik nam er drie door : *Le Soir*, *De Standaard*, *Vooruit*. Drie kranten die De Pillecyn ongetwijfeld ook heeft doorgenomen. De grondigste artikels staan in *Le Soir*, het blad dat viermaal verslag uitbracht, beknopter is *De Standaard* die driemaal berichtte. *Vooruit* bracht berichtjes van een tiental regeltjes met alleen maar de namen van de sprekers. Die krant publiceerde wel de drie slotmoties. In geen van de verslagen is sprake over Congo, laat staan over Kimbangu of de Kimbangisten.

Bijkomende interessante informatie over het congres is te vinden in de eindscrip-tie van de Nederlandse historicus Klaas Stutje. Hij maakte niet alleen gebruik van secundaire bronnen (o.a. de memoires van de Indiase premier Pandit Nehru), maar kon ook documenten van de geheime diensten inkijken. Uit zijn betoog blijkt dat het om een belangrijke, zeg maar historische gebeurtenis ging. 'Het congres was georganiseerd op initiatief van de Duitse communist Willi Münzenberg (...). Overeenkomstig de (...) Comintern-politiek gericht op eenheid en samenwerking werden ook linkse sociaal-democraten en antimilitaristen uitgenodigd. Bovendien was het de bedoeling dat de nationalistenvan de koloniën de boventoon zouden voeren. (...) De Chinese delegatie zou (...) op de Duitse delegatie na, de grootste omvang hebben. Opvallende afwe-

zige was de Sovjet-Unie. (...) de organisatie [wilde] voorkomen dat de verdenking van Sovjetintrige op het evenement geladen werd. Tevergeefs, want zowel door de geheime diensten als in de anticommunistische pers werd het congres als een dekmantel van Moskou beschouwd.¹⁰⁶ Het congres werd een groot succes en ademde de sfeer van internationale verbroedering over de grenzen van rassen en klassen heen. Bovendien was de conferentie een demonstratie van de verscheidenheid en kracht van de antikoloniale beweging. Grote namen als Jawaharlal Nehru van de Indiase Congrespartij en de Senegalees-Franse communist Lamine Senghor van het *Comité de Défense de la Race Nègre* droegen bij aan het prestige van het congres. De vrouw van de Chinese nationalist Sun Yat Sen en de Nobelprijswinnaar Albert Einstein lieten zich als eregast huldigen. De radicaal pacifistische Franse schrijvers Henri Barbusse en Romain Rolland zorgden voor een kunstzinnige lading. Politieke delegaties uit heel Europa, Noord- en Zuid-Amerika, Zuid-Afrika, de Maghreb, China, Japan en Korea waren op het congres afgekomen. In totaal waren er 137 organisaties uit 34 landen aanwezig die 175 stemgerechtigden afvaardigden. Het congres representeerde volgens Willi Münzenberg acht miljoen leden: 'Cela signifie que le Congrès a une importance historique considérable'. De sfeer rond het congres was enigszins gespannen. De Belgische regering had de conferentie toegestaan op voorwaarde dat er geen openbare politieke manifestatie van gemaakt zou worden. (...) Demonstraties bleven uit. Toch liep er overal politie rond en waren er veel agenten van geheime diensten aanwezig. De Belgische geheime dienst *Sûreté Publique* had enkele uitnodigingen weten te bemachtigen en kon infiltranten inzetten. Ook de conciërge van het Egmontpaleis, een gepensioneerde inspecteur van politie, luisterde namens de Belgische staat mee.¹⁰⁷

In zijn artikel legt De Pillecyn Kimbangu een vlijmscherpe kritiek op het Belgische kolonialisme in de mond. Het zal duidelijk zijn dat hij die nooit heeft uitgesproken en zelfs nooit heeft willen uitspreken. Mogelijk is De Pillecyn op basis van de beruchte hoger vermelde brief van pater Fonteny Kimbangu als een Congolees nationalist gaan zien. Onze journalist kiest in zijn artikel voor de briefvorm: hij gaat zogenaamd in discussie met Kimbangu over de Belgische kolonisatie. De Pillecyn speelt dan advocaat van de duivel. Hij noemt Kimbangu eerst en vooral ondankbaar omdat hij de grenzeloze waardering en liefde van de Belgische 'haut commerce en de haute finance' niet apprecieert. Dan citeert hij de beschuldigingen van Kimbangu (de geschiedenis van de Belgische onderdrukking en uitbuiting) en 'weerlegt' ze. Of correcter, hij plaatst ze in de 'juiste' context. Zoals in zijn besluit: 'Ge ziet, Kibangu, al uw grieven houden geen steek, als men ze beschouwt in het licht der Belgische vaderlandsliefde, en daarbij rekening houdt met de belangen van het kapita-

lisme. En als ge niet overtuigd zijt, vindt dan betere moordwapenen uit dan de onze, en kom op uw beurt België veroveren. Dan zal al wat gij hier doet, Recht en Beschaving heten'.¹⁰⁸

Wordt ook de Vlaming een kolonisator ?

Naar aanleiding van een felle discussie in het parlement tussen de katholiek Gustaaf Sap en de financiële expert Francqui schreef De Pillecyn nog een heel bitter artikel over de kolonisatie. Hij valt onder andere uit tegen de kleine katholieke en socialistische Vlaming die zich zonder gewetensproblemen begint te storten op de Congolese aandelen :

De katholieke en socialistische aandeelhouders zullen er niet eens op denken of in Congo halve dorpen uitgeroeid zijn om de mijnproducten naar boven te brengen. (...) De koloniale roof, met min of meer geweld, is het lelijkste en onchristelijkste van de huidige wereldpolitiek. Wij kennen vrome mensen die geld opstrijken dat door slavendrijverij gewonnen werd. Hun geweten is rustig, hun woord is zalvend, zij zijn onverbiddelijk en hardnekkig tegenover geloofsgenoten die niet driekleurig zijn. Maar Congo is netjes bezig over heel dit driekleurig gedoe een grote, allesdekende verf te leggen : het rood van het bloed.

Beschaven ?

Jawel, ten zeerste beschaven. Met jenever en matrak. Het resultaat van de beschaving staat in de beursgazet.

En als met dergelijke "economische" maatregelen Vlaanderen moet worden opgebeurd, dan zal het nieuwe Vlaanderen een stinkende boel wezen. Een Vlaams opschrift op banken en dito is een achteruitgang als het betekenen moet dat hierin de ziel van ons volk ligt. (...) Dan zullen er zoveel Vlamingen rijker en evenveel Vlamingen minder mens zijn geworden.¹⁰⁹

Een hard oordeel van de auteur over zijn geliefde Vlaamse volk.

Noten

1. In dit artikel wordt alleen ingegaan op de thema's antimilitarisme, antifascisme en antiko-lonialisme. In de *Filip De Pillecyn Studies* van volgend jaar komen ook de andere thema's uit *Pallieter* aan bod en zal ook een poging worden ondernomen om de geschiedenis van het weekblad te reconstrueren.
2. 'Neen, wij hebben geen Militarisme' // *Pallieter*, 9 april 1922. Tot 4 februari 1920 was de benaming : ministerie van Oorlog. Sindsdien luidt ze : ministerie van Landsverdediging.
3. 'De Fransche Haan zit in 't Belgisch kickenkot' // *Pallieter*, 4 juni 1922.
4. Theo Luykx. *Politieke geschiedenis van België*. Amsterdam-Brussel 1978, p. 313.
5. 'Minister Theunis' // *Pallieter*, 14 januari 1923.
6. 'Het akkoord' // *Pallieter*, 31 augustus 1924.
7. Ik beperk mij tot het gedeelte dat België aanbelangt.
8. Filip De Pillecyn richt zich hier speciaal tot de socialisten die zich profileerden als de grote oorlogstegenstanders, met hun symbool het gebroken geweer.
9. 'Locarno' // *Pallieter*, 30 oktober 1925.
10. 'Ontwapening' // *Pallieter*, 24 april 1927.
11. Ibidem.
12. 'De Brouckère' // *Pallieter*, 1 mei 1927.
13. 'Hubin' // *Pallieter*, 4 januari 1925.
14. 'Branquart' // *Pallieter*, 1 maart 1925.
15. 'Mathieu' // *Pallieter*, 17 mei 1925.
16. 'Hubin' // *Pallieter*, 4 januari 1925.
17. 'Mathieu' // *Pallieter*, 17 mei 1925.
18. Richard Boyen. 'Drubbel, Honoré' // *NEVB*
19. Gents katholiek dagblad (1853-1940). In de tussenoorlogse periode bleef de krant gekant tegen elke stap in de richting van het Vlaamse minimumprogramma. (Hendrik Defoort. *Bien Public, Le* // *NEVB*)
20. 'Generaal Drubbel' // *Pallieter*, 20 augustus 1922.
21. Ibidem.
22. Kwam als generaal-majoor in januari 1915 aan het hoofd van de 1^e Legerdivisie. Door zijn onverzoenlijke houding tegenover de Vlaamsgezinde eisen en zijn hard optreden werd hij voor de flaminganten een der meest gehate generaals. Hij zou zelfs gedreigd hebben te laten schieten op de door de Frontbeweging georganiseerde betogingen. Als reactie hierop verscheen de *Open Brief aan generaal Bernheim*, waarin gesteld werd dat bij het eerste schot het leger als één man tegen hem zou opstaan. In 1928 was Bernheim een der oprichters van het Comité d'Union Nationale, dat sterk ageerde tegen de regeringsplannen voor een nieuwe taalwet in het leger. (Richard Boyen. 'Bernheim, Louis' // *NEVB*)
23. 'Bernheim' // *Pallieter*, 5 oktober 1924.
24. 'Generaal Jacques' // *Pallieter*, 13 december 1925.
25. 'Maglinse' // *Pallieter*, 21 februari 1926.
26. 'Hindenburg' // *Pallieter*, 9 mei 1925.
27. 'Pétain' // *Pallieter*, 1 oktober 1927.
28. Ibidem.
29. 'Aan de Bruidgom' // *Pallieter*, 5 november 1922.
30. 'Poincaré' // *Pallieter*, 26 augustus 1923.
31. 'Ontwapening' // 24 April 1927 : 'Soms, als een zeer korte opwelling van collectieve eerlijkheid komt er eens iemand die anders spreekt, zoals bij voorbeeld de vluchtig heengegane Ramsey Mac Donald'.
32. Wilson, Thomas Woodrow (1856-1924) : 28e president van de Verenigde Staten. In 1912 voor de democratische partij verkozen tot president. Hij slaagde er aanvankelijk in de VS

- buiten de oorlog te houden. Dat zorgde voor zijn herverkiezing in 1916. Na de aanvallen van de Duitsers op de Amerikaanse schepen zag hij zich in 1917 gedwongen Duitsland de oorlog te verklaren. In januari 1918 kondigde hij het Veertien-puntenplan af, een plan voor een rechtvaardige en blijvende vrede. Op de Vredesconferentie van Versailles (1919) botste zijn idealistische visie met die van de andere geallieerden. Een van zijn projecten, de Volkenbond, zou toch werkelijkheid worden, maar zonder de deelneming van de VS. De senaat verwierp namelijk het verdrag van Versailles.
- 33 'Wilson' // *Pallieter*, 10 februari 1924.
- 34 'Prins Leopold' // *Pallieter*, 25 april 1926.
- 35 'Otto de Beney' // *Pallieter*, 12 oktober 1924.
- 36 James Joseph Tunney (bekend als 'Gene', 1898-1978) : Amerikaans bokser. Hij versloeg in 1926 Jack Dempsey en werd zo wereldkampioen van de zwaargewichten.
- 37 'Gene Tunney' // *Pallieter* 17 oktober 1926.
- 38 Het blad heette tot november 1924 *De V.O.S.* Vanaf december luidde de titel : *De Vlaamse Oud-Strijder*.
- 39 Guido Provoost. *De Vossen. 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders (1919-1979)*. Brussel 1979, p. 31, 56. Herman Verbeeck neemt in zijn bibliografie 168 referenties uit het weekblad op, voornamelijk *Penneprikken* en toespraken (*Bibliografie van Filip De Pillécyn. Primaire bibliografie 1912-2005*. Brussel 2007, p. 165-179).
- 40 'Schoeters' // *Pallieter*, 20 juni 1925.
- 41 Als vergelding voor de moord op de Italiaanse ambassadeur die deelnam aan een conferentie over de Grieks-Albanese grenzen, viel de Italiaanse vloot het Griekse eiland Korfoe aan en bezette en bombardeerde het. Griekenland deed een beroep op de Volkenbond. Die veroordeelde de Italiaanse agressie. Griekenland betaalde de compensatie die Mussolini gevraagd had en de Italianen verlieten Korfoe op 27 september. Zie Elizabeth Wiskeman. *Fascism in Italy : its development and influence*. London-Melbourne-Toronto-New York 1969, p. 50, 125.
- 42 'Mussolini' // *Pallieter*, 23 september 1923.
- 43 De Volkenbond in Genève.
- 44 Paul Hymans (1865-1941). Belgisch liberaal politicus. Was vier maal minister van buitenlandse zaken tussen 1918 en 1935, vertegenwoordigde België bij de Volkenbond (1920-1926 en 1928-1935).
- 45 Verwijzing naar de bezetting van het Roergebied.
- 46 'Het bekendste voorbeeld van het gebruik van ricinusolie als straf vinden we in het fascistische Italië onder Benito Mussolini. Het was een middel dat de Zwarthemden heel graag gebruikten om hun tegenstanders te vernederen. Politieke dissidenten werden door fascistische bendes gedwongen grote hoeveelheden ricinusolie door te slikken. Die techniek werd, zoals het verhaal gaat, door Gabriele Annunzio geïntroduceerd. Slachtoffers van die behandeling stierven er soms aan. Want de uitdroging die het gevolg was van de diarree, opgewekt door de olie, bemoeilijkte het herstel van de stokslagen die hen tijdens de nacht werden toegediend samen met de ricinusolie. Hoe dan ook, zelfs de slachtoffers die overleefden moesten de vernedering doorstaan van het laxatieve effect teweeggebracht door de overdadige consumptie van olie'. <https://en.wikipedia.org/wiki/Castor-oil>
- 47 Romulus en Remus.
- 48 'Franciscus van Assisi' // *Pallieter*, 31 oktober 1926.
- 49 Ignace Sinzot (1888-1940) interpelleerde de socialistische minister Emile Vandervelde omdat hij in Genève Mussolini niet de hand had gedrukt. Sinzot was katholiek volksvertegenwoordiger voor Bergen van 1921 tot 1936. Hij behoorde tot de rechterzijde van de katholieke partij. Uit zijn interventies in het bewuste debat komt hij naar voor als een sympathisant van Mussolini.
- 50 'Sinzot' // *Pallieter*, 11 juni 1927.

- 51 Bedoeld is de Noordpool. Jules Verne schreef een tweedelige roman over een Noordpoolreis : *Les aventures du capitaine Hatteras 1. Les Anglais au Pôle Nord 2. Le Désert de glace*.
- 52 Umberto Nobile (1885-1980). Italiaans vliegenier en ontdekkingsreiziger. In 1926 vloog hij met Amundsen over de Noordpool. Twee jaar later stortte hij met zijn luchtschip Italia neer. Na een dooltocht van veertig dagen op het ijs werd hij gered. Hij kreeg een storm van kritiek over zich heen.
- 53 'Jules Verne' // *Pallietier*, 3 juni 1928.
- 54 'Papieren leugens' // *Pallietier*, 11 maart 1928.
- 55 Bedoeld is ongetwijfeld Gastone Sozzi (1903-1928), een strijd bare Italiaanse communist. In 1927 gevangen gezet wegens 'samenzwering tegen de staat'. Hij werd tijdens het verhoor gefolterd. Overleed aan zijn verwondingen. De officiële versie luidde dat hij zelfmoord pleegde. Giacomo Matteotti (1885-1924). Italiaans politicus. Leider van de socialistische partij en een fel tegenstander van het fascisme. Hij werd gekidnap t en vermoord door een groep fascist en. Na deze moord bestond er in Italië geen oppositie meer tegen Mussolini.
- 56 Bedoeld is minister van Buitenlandse zaken Paul Hymans.
- 57 Zie bij voorbeeld 'Edouard Huysmans' // *Pallietier*, 26 maart 1926. Daar wordt hij genoemd 'de Italiaanse groothandelaar in ricinolie en matrakken'.
- 58 Maria de Waele. 'Comité de Politique Nationale (CPN)' // *NEVB*
- 59 E. Defoort. *Charles Maurras en de Action Française in België*. Nijmegen-Brugge 1978, p. 150-153.
- 60 'De Belgen in de Wielingen' // *Nieuwe Leidsche Courant*, 19 juli 1921.
- 61 Theophile Hénusse (1873-1967) : Jezuïet, bekend predikant, tijdens WO I aalmoezenier.
- 62 'Hennebicq' // *Pallietier*, 25 mei 1924.
- 63 Els Witte, Jan Craeybeckx en Alain Meynen. *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Antwerpen 1990, p. 167.
- 64 de FNC-NSB (Fédération Nationale des Combattants – Nationale Strijdersbond) was de grootste oudstrijdersvereniging van België. Zij was in Vlaanderen de grote concurrent van de VOS. In tegenstelling met deze laatste was zij zeer patriottisch.
- 65 Naar aanleiding van de dreigende voedseltekorten in bezet België werd in oktober 1914 het Nationaal Hulp- en Voedingscomité / Comité National de Secours et d' Alimentation opgericht. Het zette enerzijds de voedselbevoorraading en -verdeling op en anderzijds de hulp aan vluchtelingen, daklozen, werklozen en oorlogsgewonden. Het had 125.000 medewerkers over vele regionale afdelingen ('de comiteiten') in dienst.
- 66 Verwezen wordt naar het Groot-Nederlands studentencongres in Leuven waaraan Vallaeys deelnam.
- 67 Bedoeld is Colbacq.
- 68 'Berten Vallaeys' // *Pallietier*, 27 april 1924.
- 69 Carlos van Louwe. 'Man, Remy de' // *NEVB*. Zie ook : Jurgen De Pillecyn. 'Het geval Remi De Man en de Vlaamse solidariteit in de jaren twintig' // *Filip De Pillecyn Studies VI* (2010), p. 27-42.
- 70 Allicht bedoelt De Pillecyn de anti-Vlaamse slogans die jonge patriottische snaken op de muren van urinoirs of de deuren van openbare toiletten krasten.
- 71 'Remi (sic) De Man' // *Pallietier*, 18 januari 1925.
- 72 Joseph Deharveng (1867-1919). Retoricaleraar aan het Collège Saint-Michel in Brussel. Publiceerde een taalgids Frans : *Corrigeons-nous*. Verwierf ook naam als predikant. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werkte hij mee aan de clandestiene *La Libre Belgique*. Sympathisant van L'Action française. Voor de kijk van Pallietier op de man : Interim. 'Pater Deharveng S.J.' // *Pallietier*, 29 augustus 1926.
- 73 Zie noot 55.
- 74 'Decoreer ze!' // *Pallietier*, 27 mei 1928.
- 75 'Generaal De Witte' // *Pallietier*, 6 april 1924.
- 76 'Theodor' // *Pallietier*, 30 mei 1925.

- 77 E. Defoort. *Op. cit.*, p. 173.
- 78 'Pater' // *Op. cit.*, 14 februari 1926.
- 79 Baron Evence Coppée (1882-1945) werd op 19 juli 1924 vrijgesproken door het Assisenhof van Brabant. Een uitspraak, die verontwaardiging wekte in Vlaanderen en bij een aantal socialisten. Zij werd de aanleiding voor een eerste wetsvoorstel tot algemene amnestie door de socialisten G. Hubin en C. Huysmans. (Luc Vandeweyer. Amnestie – na Wereldoorlog I // NEVB).
- 80 'Petitjean' // *Pallieter*, 28 januari 1926.
- 81 Verwijzing naar Prosper Pouillet (1868-1937). Premier van het eerste socialistisch- katholieke kabinet (17 juni 1925-8 mei 1926).
- 82 'Edouard Huysmans' // *Pallieter*, 28 maart 1926.
- 83 'Jules Verne' // *Pallieter*, 3 juni 1928.
- 84 'Papieren Leugens' // *Pallieter*, 11 maart 1928.
- 85 Henri Carton (de Tournai) (1878-1969). Katholiek politicus. Minister van Koloniën van maart 1924 tot mei 1926. Niet te verwarren met Henri Carton de Wiart (1869-1951), premier van een nationale Unie-regering van 1920 tot 1921.
- 86 Adolphe Max (1869- 1939). Franstalig liberaal politicus. Achtereenvolgens provincieraadslid, schepen en burgemeester van Brussel (1909-1939). Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd hij wegens protest tegen maatregelen van de bezetter naar Duitsland weggevoerd. Was een hevig tegenstander van de Vlaamse Beweging. De Brusselse scholen werden door Vlaamsgezinden beschouwd als 'verfransingsmachines'(Nico Wouters. Max, Adolphe E.H.J. // NEVB).
- 87 De tweetalige universiteit die door minister Nolf in Gent werd opgericht. Pierre Nolf (1873-1953) werd in 1922 minister van Kunsten en Wetenschappen. 'Hij gaf zijn naam aan het compromisontwerp voor de gedeeltelijke vernederlandsing van de Gentse universiteit dat in feite de Vlamingen de gelijkberechtiging van hun taal weigerde en liet de studenten de keuze tussen Frans of Nederlands in Vlaanderen. Het (...) ontwerp voorzag in de splitsing van de universiteit in twee afdelingen : één waar 2/3 van de cursussen in het Nederlands en 1/3 in het Frans zouden worden gegeven en één waar de omgekeerde taalverhouding ingevoerd zou worden. Het ontwerp-Nolf werd op 31 juli 1923 wet. Jarenlang voerden de Vlaamse studenten een boycot tegen wat zij noemden De Nolf-barak' (Luc Vandeweyer. Nolf, Pierre // NEVB).
- 88 De Pillecyn verwijst hier naar de repressie tegen activisten na de Eerste Wereldoorlog.
- 89 Zie verderop in mijn artikel. En ook 'Jaspar, de bevoegde' // *Pallieter*, 6 februari 1927.
- 90 Abd-el-Krim (1882-1963) : Leider van de opstand tegen de Spaanse en Franse kolonisatoren in Marokko. Van 1920 tot 1926 voerde hij de gewapende strijd aan in het Rifgebergte. In 1926 gaf hij zich over en werd hij verbannen naar het eiland Réunion. Hij ontvluchtte in 1948 en leidde het verzet vanuit Kairo als voorzitter van het Comité pour la Libération de l'Afrique du Nord.
- 91 'Abd-El-Krim' // *Pallieter*, 4 juli 1925.
- 92 Primo de Rivera y Orbaneia, Miguel, Markies van Estella (1870-1930). Spaans dictator. Maakte carrière in het leger en leidde operaties in Marokko, Cuba en de Filippijnen. Na een militaire coup in 1923 vestigde hij, met de instemming van Koning Alfons XIII, een dictatuur. Samen met Frankrijk overwon hij de opstand van Abd-El-Krim in Marokko (1926). Het verzet tegen zijn dictatuur dwong hem in 1930 tot ontslag. Hij trok zich terug in Parijs waar hij in datzelfde jaar stierf.
- 93 Primo De Rivera // *Pallieter*, 23 oktober 1925.
- 94 Op 12 december 1926 besteedde *Pallieter* een hele 'kop' aan Leopold II, of liever aan zijn standbeeld op het Brusselse Troonplein : *De klacht van den bronzen Leopold*. Het artikel is ondertekend met het pseudoniem INTERIM. Het is dus niet van De Pillecyn. Het bevat overigens geen woord kritiek op de vorst.

- 95 In Henry Morton Stanley (1841-1904) ziet De Pillecyn 'een kerel', iemand zoals Lindbergh, de jongeman die de eerste vlucht over de oceaan maakte. Hij bewondert zijn durf, 'ho-vaardij' en energie, zijn 'redelijke heldenmoed' die hij typisch Brits vindt. Hij bewondert zijn gedrevenheid als ontdekker. Stanley heeft heel andere motieven dan de kolonisatoren die alleen uit waren op gewin, aldus de auteur. De Pillecyn idealiseert hem wel : over het gewelddadig optreden van Stanley rept hij met geen woord - uit getuigenissen van tijd-genoten blijkt nochtans dat hij 'used unnecessary force and violence'(David Killingray. *A plague of Europeans. Westerners in Africa since the fifteenth century*. Middlesex 1973.)
- 96 'Stanley' // *Pallieter*, 18 december 1927.
- 97 A. Constandse. 'Een intermezzo : de bajes' // *De Gids*, 1929 (6/7), p. 397.
- 98 'China' // *Pallieter*, 23 januari 1927.
- 99 'Mgr. Tchao' // *Pallieter*, 9 januari 1927.
- 100 Zijn liefde voor missionarissen blijkt ook uit de biografieën die hij – weliswaar op aanvraag – wijdde aan Monseigneur Bermijn (1929) en aan pater Constant De Deken (1929, met A. Malcorps).
- 101 'Pater Calbrecht' // *Pallieter*, 19 oktober 1924.
- 102 'Pater Vertenten' // *Pallieter*, 13 juni 1926.
- 103 (verouderd) aandelen.
- 104 'Lippens' // *Pallieter*, 11 april 1926.
- 105 Simon Kimbangu werd geboren in Nkamba rond 1881 (volgens pater Van Wing) of 1889 (volgens anderen). Hij overleed in 1951 in gevangenschap. Zie over Simon Kimbangu : Robert Cornevin. *Histoire du Zaïre des origines à nos jours*. Brussel-Parijs 1889, p. 338-341 en David Van Reybrouck. *Congo. Een geschiedenis*. Amsterdam 2010, p. 156-166.
- 106 In de kranten die ik inkeek werd die beschuldiging niet geuit of gesuggereerd.
- 107 Klaas Stutje. *The rising tide of colour. Indonesische studenten en de ontdekking van hun wereldgemeenschap*. Amsterdam 2010, Universiteit Amsterdam, p. 83-87 (Eindschrijftie onderzoeks-master).
- 108 'Kibangu. Naar aanleiding van het anti-koloniaal Congres te Brussel' // *Pallieter*, 20 februari 1927.
- 109 'Koloniaal zuiverheid' // *Pallieter*, 10 juni 1928.

Geïllustreerde en biblioфіe boekuitgaven van Filip De Pillecyn (2) : Guido Mariman en *De veerman en de jonkvrouw*

PATRICK AUWELAERT

Veel boekuitgaven van Filip De Pillecyn hebben een geïllustreerde omslag en/of bevatten illustraties binnenin. Dat geldt zowel voor eerste drukken als voor herdrukken die nog tijdens het leven van de schrijver van de persen rol-

Guido Mariman

den. Maar ook na De Pillecyns overlijden in 1962 verschenen tal van geïllustreerde herdrukken, niet eerder gepubliceerd of gebundeld werk, en biblioфіe uitgaven. Deze laatste kwamen tot stand in opdracht van het Filip De Pillecyncomité, dat sinds 2004 het leven en werk van ‘De Prins van het Vlaamse Proza’ in de kijker plaatst. In deze reeks – Geïllustreerde en biblioфіe boekuitgaven van Filip De Pillecyn – belichten we elk jaar een illustrator en/of beeldend kunstenaar die zijn talent wijdde aan het illustreren van De Pillecyns literair, journalistiek, essayistisch en biografisch werk. Na Luc Verbist is het ditmaal de beurt aan de Wilrijkse kunstenaar Guido Mariman, die speciaal voor een biblio-

фіe heruitgave van *De Veerman en de jonkvrouw* in 2013 een burijngravure in meerkleurendruk maakte.

Over de roman *De veerman en de jonkvrouw* (1950) schreef Emmanuel Wae-gemans in de promotiefolder voor de biblioфіe uitgave het volgende :

Het idyllische boek *De veerman en de jonkvrouw* is geschreven in de gevangenis, toen Filip De Pillecyn de zwartste dagen uit zijn carrière beleefde. In de isolatie en de verlatenheid van de cel werd hij gedreven door ‘het heimwee voor het voorbijge’, zoals dat ook in de roman over zijn geboortedorp Hamme, *Mensen achter de dijk*, sterk tot uiting komt. Het gevoel dat hem toen overviel – het terugverlangen “naar het vlietende water en het lis

en de groei van de scherpriekende notelaars op de dijken” – heeft hij geprojecteerd in de jonkvrouw die terugverlangt naar haar geboortegrond.

De auteur laat het verhaal in de 18e eeuw spelen, waardoor het nog onwezenlijker wordt. Het verhaal krijgt vaart door de komst van de wilde Anne-Marie, de mysterieuze femme fatale die de veerman wil verleiden, de tegenspeelster van de beheerste jonkvrouw Leda.

De veerman en de jonkvrouw is een van de meest bekende, populaire en tot de verbeelding sprekende werken van Filip De Pillecyn.

Hardcover met kneep

De voorstelling van de bibliothele heruitgave van *De veerman en de jonkvrouw* zou oorspronkelijk op zondag 10 november 2013 plaatsvinden, precies één week voor de opening van de tentoonstelling *Het geluid van de stilte* in kunstcenter id+ Art in Hamme. Die expo toonde schilderijen, grafiek en ex libris van Guido Mariman. Door onvoorziene omstandigheden diende het Filip De Pillecyncomité, dat het initiatief nam voor de heruitgave, de voorstelling echter te verschuiven naar 26 januari 2014.

De openingsreceptie van de tentoonstelling, in aanwezigheid van de kunstenaar, greep plaats op zondag 17 november. Freddy Huylenbroeck, sinds vele jaren de coördinator van id+ Art, leidde het geheel in. Enkele weken later, op zondag 8 december in id+ Art, gaf Guido Mariman te midden van zijn werk een lezing met als titel ‘Wegwijs in het ex libris’.

Op zondag 26 januari 2014 stelde het Filip De Pillecyncomité dan eindelijk de bibliothele heruitgave van *De veerman en de jonkvrouw* aan pers en publiek voor. Het was sinds 2010 geleden dat er nog een boek van Filip De Pillecyn in een bijzondere, kunstzinnige editie was verschenen. Het comité bracht toen een bibliothele heruitgave van de roman *Blauwbaard* uit, geïllustreerd door de Antwerpse kunstenares Riet Verhelst.

In het voorjaar van 2013 stuurde het Filip De Pillecyncomité een promotiefolder naar tal van potentieel geïnteresseerden om de bibliothele uitgave aan te kondigen. Kandidaat-kopers konden het boek dan al in voorverkoop bestellen tegen de voorintekenprijs van 80 euro voor leden van het Filip De Pillecyncomité en 90 euro voor niet-leden. Na 15 oktober 2013 zou het boek alleen nog verkrijgbaar zijn voor de prijs van 100 euro. Naast de hierboven al geciteerde

tekst van Emmanuel Waegemans, een inschrijfformulier voor de voorintekening en twee kleurenreproducties van werk van Guido Mariman bevatte de promotiefolder ook nog de technische gegevens van het boek :

Beperkte oplage 100 exemplaren,
getekend en genummerd en 10 ex. H.C.

Aantal pagina's 112 blz. geïllustreerd met werk in
kleurendruk van Guido Mariman (°1948)
en een door de kunstenaar handmatig
gedrukte burijsgravure

Afmetingen 210 x 270

Afwerking offset 170 gr. garengenaaid

Cover Hardcover met blinddruk

Prijs € 100 (na 15 oktober)

Voorintekening leden : € 80 – niet-leden : € 90

Verzendingskosten : € 8

Verschijningsdatum november 2013

Presentatie zondag 10 november 2013

Opdracht Filip De Pillecyncomité Hamme

Tegelijk met de promofolder verspreidde het Filip De Pillecyncomité ook een persartikel met de volgende tekst :

bibliothele uitgave

De veerman en de jonkvrouw van Filip De Pillecyn

Over het werk van Filip De Pillecyn zijn de meningen verdeeld : de enen vinden *Mensen achter de dijk* zijn meesterwerk, anderen zien *De soldaat Johan* als zijn beste werk. Weer anderen kiezen voor *Rochus*, voor *Blauwbaard* of voor zijn idyllische roman *De veerman en de jonkvrouw*.

Laatstgenoemd poëtisch verhaal over de liefde van een jonkvrouw en een boerenmeisje voor een veerman is geschreven in de gevangenis, toen de auteur de zwartste dagen uit zijn carrière beleefde. In de isolatie van zijn cel werd hij gedreven door *het heimwee van het voorbij*, zoals dat ook in de roman over zijn geboortedorp Hamme, *Mensen achter de dijk*, sterk tot uiting komt. Heimwee vormt dan ook de hoeksteen van De Pillecyns literaire oeuvre.

Deze diepe melancholie heeft De Pillecyn hier geprojecteerd in de jonkvrouw die, na een jarenlang verblijf in de hoofdstad, voorgoed terugkeert naar haar geboortegrond waarmee ze zo nauw verbonden is. En in de talrijke natuurbeschrijvingen herkennen we het gebied tussen Durme en Schelde, het land dat Anton van Wilderode het *kernland van De Pillecyn* heeft genoemd.

Filip De Pillecyn heeft in *De veerman en de jonkvrouw* ongetwijfeld een stuk van zijn ziel beschreven. Indertijd bestempelden talrijke critici deze roman als *een verheerlijking van de natuurkrachten en van de zinnelijkheid*. Zo sprak onder meer Hubert Van Herreweghen over een boek *vol sensuele atmosfeer, vol verleidingen, vol genietingen en lofredenen op al wat de aarde aan de zinnen biedt, genoten met wijsheid en kennis*. Deze roman is dan ook een van de meest bekende, populaire en tot de verbeelding sprekende werken van *De Prins der Nederlandse Letteren*.

Het Filip De Pillecyncomité Hamme, begin 2003 opgericht met als doel het werk van de Hamse schrijver te belichten, heeft reeds enkele heruitgaven op zijn actief.

Na *Mensen achter de dijk* (Davidsfonds/Literair, 2004), *Onder den hiel* (eigen beheer, 2008) en *Blauwbaard* (eigen beheer, 2010), staat nu *De veerman en de jonkvrouw* als bibliothele uitgave in eigen beheer op de rol.

Speciaal voor deze editie heeft de gerenommeerde graficus Guido Mariman (°1948) een passende buriygravure in meerkleurendruk ontworpen die de geest van het boek perfect weergeeft.

Het boek – een waar collector's item – wordt uitgegeven in een beperkte oplage van 100 stuks, getekend en genummerd. Verschijningsdatum is 1 december 2013.

De voorintekenprijs is vastgesteld op € 80 (leden) of € 90 (niet-leden).

Na de verschijningsdatum bedraagt de verkoopprijs € 100.

Toen het Filip De Pillecyncomité de uitgave op 26 januari 2014 aan pers en publiek voorstelde, bleken enkele 'technische' gegevens niet helemaal meer te kloppen. Het volstaat daartoe het colofon op de achterkant van de Franse titelpagina van *De veerman en de jonkvrouw* te lezen :

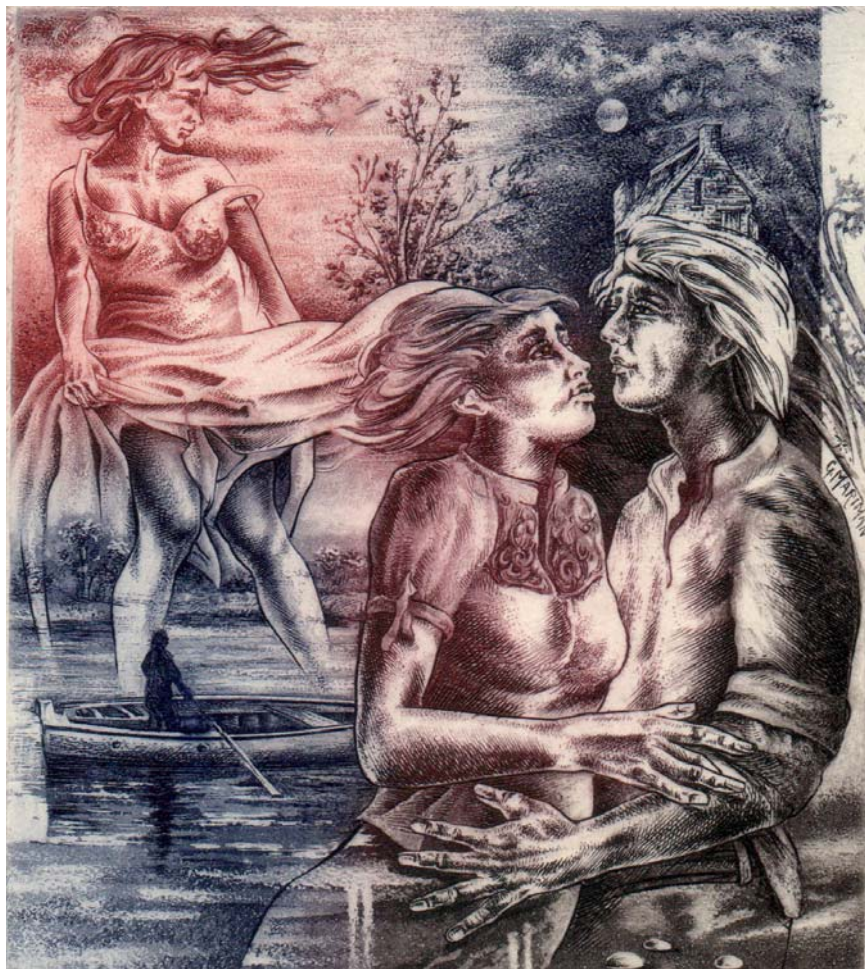
Gedrukt op de persen van drukkerij EPO
in opdracht van het
Filip De Pillecyncomité

op 70 genummerde exemplaren
30 losse gravures
op offset papier 170 gr

Hieruit blijkt dat er geen 100, maar slechts 70 exemplaren van de heruitgave het licht zagen. Zoals we uit de frase '30 losse gravures' kunnen aflezen, drukte Guido Mariman weliswaar 100 exemplaren van zijn (overigens titelloze) buriijngravure, maar bestemde hij er 30 daarvan voor de 'losse verkoop'. De kleinere oplage van het boek laat zich verklaren door het teleurstellende aantal voorintekeningen. Op basis daarvan zag het er zelfs nog even naar uit dat het Filip De Pillecyncomité de bibliothele heruitgave zou laten voor wat ze was, maar uiteindelijk besloot het comité het boek toch uit te brengen.

Naast de 100 Arabisch (1 – 100) genummerde en gesigioneerde exemplaren maakte Mariman ook nog 10 Romeins (I – X) genummerde en gesigioneerde afdrukken H.C. ('hors commerce', niet voor de handel of verkoop bestemd) van zijn buriijngravure, bestemd voor de medewerkers van het boek. Dit aantal klopt met de gegevens vermeld in de promotiefolder. Deze 10 exemplaren werden mee ingebonden in 10 van de 70 exemplaren van het boek.

Drukkerij EPO drukte het boek in opdracht van het Filip De Pillecyncomité op offsetpapier van 170 gr. Met '170 gr' wordt bedoeld dat één vierkante meter van deze papiersoort 170 gr weegt. De buriijngravure, die is ingenaaid tussen het schutblad en de Franse titelpagina, is gedrukt op Simili Japon 225 gr van Van Gelder. Simili Japon is crèmekleurig gesatineerd papier dat men oorspronkelijk ontwikkelde om eruit te zien als Japans papier. Het is zeer geschikt om op te tekenen en kalligraferen, en om er litho's en etsen op te drukken. Van

Gelder is een Nederlandse papierfabrikant waarvan de roemrijke geschiedenis teruggaat tot 1685. Papier van Van Gelder is van hoogwaardige kwaliteit.

Een aantal technische gegevens in de promotiefolder voor het boek stemmen ook niet helemaal overeen met de uiteindelijke uitgave. Zo telt het boek geen 112 maar 132 pagina's, waarna er nog vier blanco pagina's en een schutblad volgen. De afmetingen van het boek bedragen niet '210 x 270' maar 210 x 278 mm. In die 210 mm is de 'kneep' niet inbegrepen. In het vakjargon van de boekbinders is een kneep een 'gleuf aan de voor- en achterzijde van het boekblok, tegen de rug aan, door sterk persen tussen ijzeren linialen aangebracht' (Van Dale, 1999). Dit 'scharnier' zorgt ervoor dat een gebonden boek makkelijker openvalt. Rekenen we de kneep mee in de afmetingen, dan bedraagt de effectieve breedte van het boek 216 mm.

Een andere onjuistheid in de promotiefolder slaat op de boekomslag : ‘Hard-cover met blinddruk’. Het boek heeft inderdaad een harde cover. Blinddruk betekent echter ‘reliëfdruk zonder inkt of kleur’ (Van Dale), terwijl de naam van de auteur, de titel van de roman en een vignet van De Pillecyn in zwarte inkt in reliëf op het wijnrode linnen zijn aangebracht. Op de rug van het boek zijn alleen de naam van de auteur en de titel van de roman in dezelfde zwarte inkt in reliëf aangebracht. Het achterplat is vrij van bedrukking.

Wat de belettering op de omslag en de rug van het boek betreft : bovenaan het voorplat, op 31 mm van de bovenrand, staat de naam van de auteur gecentreerd : ‘Filip De Pillecyn’. Drieënvijftig mm daaronder staat, eveneens gecentreerd, de titel van het boek in kapitalen :

DE VEERMAN EN DE JONKVROUW

Op 17 mm van de onderrand van het voorplat is een vignet van de auteur afgedrukt. Het meet 18 x 24 mm en stelt, in driekwart profiel, het hoofd van De Pillecyn voor dat tegen zijn hand rust. Dit vignet komt ook voor op de omslag van alle tot hiertoe verschenen jaarboeken van het Filip De Pillecyncomité.

Gulden boek

Alvorens tot een nader onderzoek over te gaan van de burijngravure die Guido Mariman voor de bibliothele heruitgave van *De veerman en de jonkvrouw* maakte, en de vijf illustraties van zijn hand die eveneens in het boek voorkomen te belichten, geef ik in het hiernavolgende in grote lijnen de ontwikkeling en de kenmerken van Marimans kunstenaarschap weer, verrijkt met biografische achtergrondinformatie.

Guido Mariman werd geboren in Wilrijk op 7 september 1948. Hij is de twee jaar jongere broer van de tekenaar en schilder Ludo Mariman. Beide broers erfden hun artistieke talent ongetwijfeld van hun vader, die ook kunstenaar was en in avondschool naar de academie ging. Vader Mariman was beroepshalve ‘retoucheur’ bij de firma Gevaert. Hij werkte er clichés bij. In 1964 smolt Gevaert samen met de Duitse firma Agfa. Vader Mariman zag zich daardoor voor een gedwongen keuze gesteld : ofwel aan de slag gaan in Duitsland, ofwel werken als tekenaar in een Antwerps labo. Omdat geen van beide opties hem aansprak, nam hij ontslag. Hij vond dan ander werk bij de firma Fotowerken Frans Claes, gevestigd in de Antwerpse wijk Luchtbal, die gespeciali-

seerd was in industriële foto's. Enkele jaren later verhuisde hij met zijn gezin naar Sint-Niklaas om er gids te worden van de beroemde Heirmanklok, een astronomisch uurwerk gemaakt door horlogemaker en kunstschilder Edgard Heirman. Dit uurwerk bevond zich toen in kasteel Walburg.

‘Mijn broer en ik zagen van jongs af hoe onze vader met kunst bezig was’, verduidelijkt Guido Mariman. ‘Zelf maakte ik mijn eerste olieverfschilderij in 1955, toen ik zeven was. Ik bewaar het nog altijd. Wat mijn opleiding betreft : in mijn tijd bestond het zevende en achtste studiejaar van de basisschool nog. In het zevende jaar deed men aan metaalbewerking, in het achtste aan houtbewerking. Daarna heb ik mijn ouders gesmeekt om naar de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (KASKA) in Antwerpen te mogen gaan. Een kunsthumaniora bestond toen immers nog niet. Gelukkig behoorde ik tot de laatste lichting die na de basisschool meteen naar de kunstacademie mocht. Mijn broer Ludo liep er dan al school’, gaat Mariman verder. ‘Toen mijn moeder me meenam om me te laten inschrijven aan de academie, vroeg men daar wat ik verder ging doen, want publiciteit, de opleiding die mijn ouders voor mij gekozen hadden, hield slechts een halve dag les per dag in. Ik koos er dan voor om daarnaast tekenen te volgen.’

Het bleef in de daaropvolgende jaren niet bij tekenen alleen, er kwam ook schilderen in olieverf bij. Voor dat vak had Mariman in het vijfde jaar ‘een fantastische leraar’ die veel voor hem betekend heeft, zowel op artistiek als op moreel vlak. Zijn naam was Gustaaf De Bruyne. Omdat Mariman een hekel had aan het vak publiciteit – ‘we moesten soms drie maanden werken aan het ontwerp van één affiche’ – vroeg De Bruyne hem waarom hij in plaats daarvan geen vrije grafiek ging doen. ‘Dat zag ik wel zitten’, gaat Mariman verder. ‘Maar ik heb er thuis wel voor moeten vechten. Mijn ouders zagen het nut van de overschakeling niet in. Met publiciteit, zo hielden ze vol, kon je immers nog je boterham verdienen, terwijl dat met een louter artistieke opleiding in hun ogen niet het geval was. Uiteindelijk zwichtten ze toch voor mijn smeekbeden. Aan de academie keerde de hele publiciteitsafdeling zich daarop tegen mij, omdat ze zich door mijn vertrek in een slecht daglicht zagen gesteld. Ze voelden zich verraden. Ik heb dan één jaar vrije grafiek gevolgd bij René De Coninck. In zijn atelier heb ik zeer goed kunnen werken, vooral aan de zijde van mijn medestudent Maurice Van den Dries, die me veel bijgebracht heeft. Van den Dries was niet de eerste de beste. Hij behaalde met zijn werk tal van prijzen, waaronder de prestigieuze Romeprijs.’

‘Toen ik aan mijn zesde en laatste jaar aan de academie moest beginnen, kreeg ik van De Bruyne het volgende voorstel : “Wat”, zei hij, “als je je nu eens kan-

didaat stelt voor het toegangsexamen van het Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten (NHISK) in Antwerpen ? Als je ervoor slaagt, win je één jaar schilderkunst, dat je dan niet meer bij mij zou moeten doen”. Ik volgde zijn raad op, legde het toegangsexamen af en slaagde. Zo kwam ik als 19-jarige aan het NHISK terecht, tussen mensen die soms al een gezin hadden. Je moet weten dat het NHISK een instituut was voor kunstenaars die meestal al een carrière hadden en zich verder wilden vervolmaken’.

Aan het NHISK kwam Mariman vrijwel meteen in de grafiekafdeling terecht, zodat er van tekenen of schilderen al spoedig geen sprake meer was. In zijn jongere jaren heeft hij nochtans veel stillevens geschilderd, in min of meer hyperrealistische stijl. Zijn professor in de grafiek was Mark Severin. Toen die in 1971 met pensioen ging, had Mariman nog een jaar te gaan in de grafiekafdeling. Grafiek werd in die tijd echter nog stiefmoederlijk behandeld. Het NHISK besliste na Severins vertrek dan ook om zijn grafiekafdeling stop te zetten. In plaats daarvan stelde het instituut in zijn kunsthumaniora Gerard Gaudaen aan als leraar grafiek. In het eerste jaar had die echter geen leerlingen, terwijl Mariman zonder prof zat. Gaudaen en Mariman werkten dan een jaar lang samen in Marimans privéatelier.

‘In 1972 studeerde ik af aan het NHISK’, gaat Mariman verder. ‘Op dat ogenblik gaf ik al een jaar les in grafische technieken aan de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten (SASK) in Sint-Niklaas. De schilder en graficus Karel Mechels was er toen directeur. Toen Mechels me, met het oog op mijn aanstelling, in zijn bureau ontbood, liet hij me weten dat hij een afdeling van de academie wilde oprichten in Stekene, nabij Sint-Niklaas. Hij wou dat ik dat samen met kunstenaar Walter Brems deed, die hij eveneens had ontboden. Hij gaf ons één maand de tijd om een locatie te zoeken. Uiteindelijk heb ik een lokaaltje gevonden naast de plaatselijke bibliotheek, waar ik aan de slag ging als leraar tekenen en schilderen voor leerlingen van de middelbare school en voor volwassenen. Walter Brems deed hetzelfde, maar dan voor leerlingen van de basisschool. Vanaf 1997 schakelde ik van tekenen en schilderen over op grafische technieken. Ik heb in Stekene lesgegeven van 1971 tot 2013, het jaar waarin ik op 65-jarige leeftijd met pensioen ging’.

‘Ik heb daarnaast ook nog lesgegeven in grafische technieken aan de Gemeentelijke Academie voor Beeldende Kunsten Sint-Michiël in Brasschaat. Dat was vanaf 1974. De grafische technieken die ik zowel in Stekene als in Brasschaat onderwees, waren lithografie, linosnede, etsen met droge naald, lijnetsen, ver-

nis-mou, aquatint en mezzotint. Hoog-, diep- en vlakdruk dus. Al die jaren gaf ik 20 uur per week les : 10 in Stekene, 10 in Brasschaat’.

‘Met mijn legerdienst heb ik veel geluk gehad. Ik hoefde die niet in Duitsland te doen, maar mocht in Antwerpen blijven. Ik werkte er in de logistieke dienst van het leger. Van mijn kolonel, wiens vrouw de gouvernante was van de huidige koning Filip en van diens broer Laurent en zus Astrid, mocht ik tijdens mijn diensturen het Gulden boek van de Stad Antwerpen illustreren, wat ik toen al een tijdje deed. Ik kreeg daartoe van hem zelfs een privéatelier in de kazerne toegewezen. Tussendoor, als ik geen opdrachten had voor het Gulden boek, vroeg de kolonel mij om kopieën te maken van het werk van grote meesters in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen. Omdat ik er niets voor voelde om die ter plaatse te schilderen, baseerde ik me op reproducties. Die doeken bleven allemaal eigendom van het leger, op één doek na, dat mijn kolonel cadeau kreeg toen hij met pensioen ging’.

Communicatie als thema

De Gulden boeken die Guido Mariman al sinds 1971 illustreert voor de Stad Antwerpen, voor de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen en voor de Antwerpse kathedraal, vormen een verhaal apart in zijn oeuvre. Gulden boeken zijn fraaie, met de hand ingebonden gastenboeken met goud op snee waarin hoogwaardigheidsbekleders zoals staatshoofden, koningen, keizers, ministers, gouverneurs, ambassadeurs en andere notabelen hun handtekening plaatsen onder een waterverfschilderij van een daarin gespecialiseerde kunstenaar. In die schilderijen zijn altijd elementen aanwezig die verband houden met het land waaruit de hoogwaardigheidsbekleder afkomstig is of die verwijzen naar hem zelf. Zo was van de Japanse keizer Hirohito bekend dat hij veel wist over mariene biologie. Hij publiceerde er zelfs artikelen over in wetenschappelijke tijdschriften. In zijn waterverfschilderij voor de keizer verwerkte Mariman dan ook verschillende elementen die daarnaar verwezen, zoals een microscoop en een inktvis. Achteraf vernam hij dat de keizer daar zeer mee was ingenomen. Deze achtergrondinformatie krijgt de ‘verluchter’ van een Gulden boek echter niet altijd aangereikt, die moet hij vaak zelf bij elkaar sprokkelen. Grafici die de opdracht krijgen om een Gulden boek van een passend waterverfschilderij te voorzien, worden wel altijd vooraf gedocumenteerd over het ambt en de aanspreektitel van de speciale gast, en uiteraard krijgen zij het Gulden boek mee naar huis om het daar te illustreren.

Guido Mariman maakte sinds 1971 meer dan 1.000 illustraties voor in totaal vijf Gulden boeken. Tot dan vertrouwde men die opdracht toe aan Frans Van Loock, Marimans prof in de publiciteit aan de KASKA. Toen de Belgische Staat op 1 januari 1971 de BTW invoerde, voelde Van Loock er echter niets meer voor om nog langer Gulden boeken te illustreren. Mark Macken, de toenmalige directeur van de KASKA, vroeg vervolgens aan Mariman of hij de taak van zijn prof wilde overnemen. Mariman stemde toe en heeft daar nooit spijt van gehad. ‘De eerste opdracht die ik kreeg’, vertelt hij, ‘was voor de Franse president Georges Pompidou. Maar ik heb ook voor de paus een waterverfschilderij gemaakt. Voor nieuwe Gulden boeken mocht ik altijd zelf de papiersoort kiezen. Ik koos dan elke keer voor Simili Japon van Van Gelder, hetzelfde papier waarop mijn buriyngravure voor de bibliotheek heruitgave van *De veerman en de jonkvrouw* is gedrukt. Eerst maak ik een ontwerp in potlood, een karwei die veel tijd in beslag neemt. Het uitvoeren van dat ontwerp is vervolgens een kwestie van ‘overnemen’. Omdat het om precisiewerk gaat – je schildert bij manier van spreken op de vierkante centimeter –, komt daar een grote loep aan te pas. Voor tekst in of rond de waterverfschildering gebruik ik pen en passer. Samengevat komt het erop neer dat ik eerst een idee ontwikkel en nadien veel werkuren ‘klop’. Daarbij zoek ik steeds naar afwisseling. Ook al heb ik voor sommige landen al wel vijftien keer een ontwerp gemaakt, geen twee lijken op elkaar. Opdrachten om een Gulden boek te verluchten, beschouw ik, voor alle duidelijkheid, als gelegenheidswerk dat los staat van mijn vrij werk. In mijn vrij werk zal ik bijvoorbeeld nooit heraldische motieven gebruiken of politieke verwijzingen stoppen. Soms vragen mijn opdrachtgevers wel eens of ik al een opvolger heb. Mijn antwoord luidt dan telkens: “Wie wil dat vandaag nog doen? Het is anoniem werk”. In sommige van mijn waterverfschilderijen verwerk ik weliswaar mijn initialen met een pen, maar verder blijf je onbekend’.

In zijn vrij werk is Guido Mariman uitsluitend bezig met het thema ‘communicatie’. Met de manier waarop de mens zich uit of niet uit, met handen, ogen, gelaatsuitdrukkingen. Een blik, zo meent de kunstenaar, zegt soms meer dan woorden. Naargelang het tijdstip waarop ze uitgesproken worden, kunnen woorden trouwens ook anders geïnterpreteerd worden, en dat maakt ze verraderlijk. ‘Het niet uiten van gevoelens’? vertelt Mariman, ‘levert in het dagelijks leven soms absurde situaties op. Zo kan het gebeuren dat je iemand vraagt hoe het met hem gaat en dat die persoon “Goed!” antwoordt, terwijl hij in werkelijkheid bij manier van spreken aan het creperen is. Mensen willen zich dikwijls niet blootgeven. Dat is een algemeen thema in mijn werk. Sommige galeriehouders zeggen me dat mijn werk niet gemakkelijk te duiden en

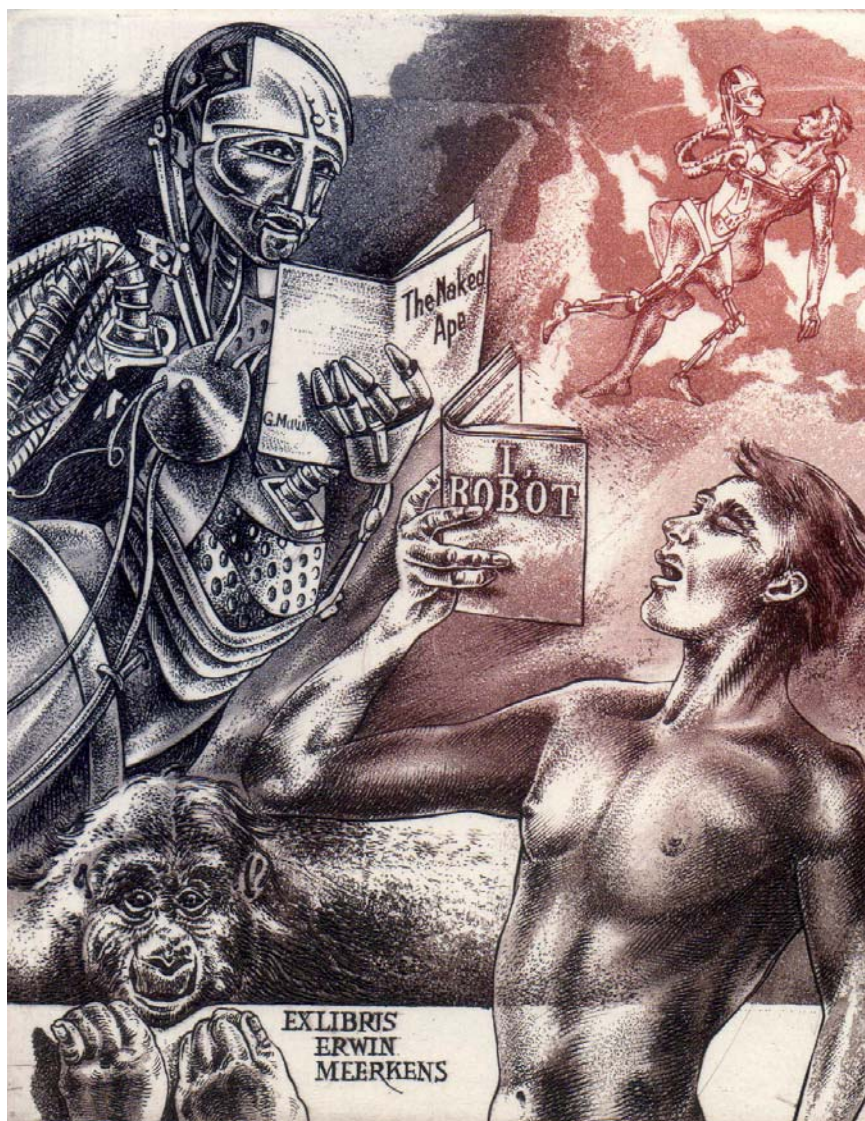
daardoor moeilijk aan de man te brengen is. Ik zeg dan altijd : “Het is maar hoe je het bekijkt. Er zit een filosofie in die iedereen mag interpreteren zoals hij dat zelf wil. Als ik een figuur afbeeld met een doek voor de mond, dan zie ik mezelf daarin, want ik ben nogal een babbelaar. Je kunt ook de hand of de vinger leggen op de mond van iemand, om hem te doen zwijgen. Dan zorgen de ogen voor het contact”.

Onuitgesproken

In het tweedelige naslagwerk *De Belgische Beeldende Kunstenaars uit de 19de en 20ste eeuw* (Paul Piron, 1999) wordt Mariman als een ‘figuratief symbolist’ getypeerd. De kunstenaar is het daar grotendeels mee eens. ‘Eén van mijn leermeesters’, vertelt hij, ‘Gustaaf De Bruyne, was een symbolist, en van hem heb ik zeker die invloed ondergaan. Ik lees ook erg graag de gedichten van Rainer Maria Rilke. Zijn *Neue Gedichte* bijvoorbeeld, die tot zijn symbolistisch werk gerekend worden. Als ik Rilkes werk lees, heb ik vaak het gevoel dat ik het zelf heb geschreven, zozeer sluiten de verzen aan bij mezelf. Wat mij in zijn werk zo aanspreekt, is dat ik er mijn gevoelens

in terugvind. Als een hedendaagse dichter mij zou vragen om illustraties bij zijn gedichten te maken, dan zou ik dat een immens moeilijke karwei vinden, omdat ik mij niet in staat acht mij in te leven in zijn poëtische denkwereld. Bij de gedichten van Rilke ligt dat anders. Het is trouwens opvallend dat ik vooral van kunstenaars houd die allen ongeveer in dezelfde periode actief waren, zoals Rilke en Erik Satie. Soms heb ik daardoor wel eens het gevoel dat ik vijftig jaar te laat ben geboren.

Ex libris I, Robot

Guido Marimans favoriete uitdrukkingsmiddel is de burijngravure. Die is hem liever dan de lijnets. Bij die laatste techniek kun je weliswaar heel spontaan met de etsnaald – een stalen stift met scherpe punt om in zacht materiaal een tekening te kerven die in een etstechniek kan worden afgedrukt – over de zinken of koperen plaat bewegen, wat bij burijngravures niet het geval is, maar het nadeel ervan is dat elke lijn die je graveert van begin tot eind even breed is. Het voordeel van de burijntechniek is dat je met de burijn – een handsteekbeitel met een vierkante stift waarvan de punt ruitvormig is geslepen – bredere lijnen kunt ‘trekken’ door harder op de burijn te drukken. Druk je minder hard, dan wordt de lijn smaller. Burijngravures zijn dan ook vaak expressiever van aard en zien er minder strak uit dan een lijnets. Ze laten meer nuances toe, en dat is voor Guido Mariman erg belangrijk in zijn werk. ‘Ik probeer zo veel mogelijk met nuances te werken,’ vertelt hij, ‘en deze zo geleidelijk mogelijk in elkaar te laten overgaan. Nochtans maak ik al lang geen gravures meer omwille van de gravure. Zeker de laatste vijftien jaar breng ik andere, vaak sculpturale elementen in mijn werk aan, zoals zelfgemaakte doosjes, veren, krantenknipsels, boekbladzijden, vogels in origami, ijzerdraad en geschilderde en met de hand geschreven fragmenten. Zo bestonden sommige van mijn werken jarenlang alleen als gravure, ingelijst en al, en met een kartonnen passe-partout eromheen. Later heb ik ze in een grotere lijst ingepast en er elementen aan toegevoegd, zoals geschilderde fragmenten, waardoor deze werken een specifiek karakter kregen. Sindsdien zijn het ook geen zuivere etsen meer, maar werken in mixed media. Met de burijn heb ik vooral veel ex librisen gemaakt, ruim 120 in totaal. Maar ook dat is opdrachtwerk en sluit niet aan bij mijn belangrijkste thema : communicatie’.

In het begin van de jaren 1980 maakte de amateur-smalfilmer Norbert Bocklandt, die beroepshalve slager was, drie documentaires over Marimans werk als graficus. Eén over zijn werk als houtgraveur, één over zijn werk als burijngraveur en één over een Gulden boek waarin hij een voorstelling tekende voor de toenmalige paus. De film over zijn werk als houtgraveur, gedraaid op 8 mm, duurt ongeveer een kwartier en speelt zich volledig in het atelier van de kunstenaar af. Er waren meerdere opnamedagen voor nodig. Op Marimans vraag schreef de priester-dichter Anton van Wilderode teksten bij de documentaire. Jo Daems, een medewerker van de toenmalige BRT, las ze op de geluidsband voor. Om het geheel muzikaal te ondersteunen, koos Mariman voor muziek van Erik Satie. Dat de film aansloeg, bewijzen de prijzen die Bocklandt er op diverse filmfestivals mee behaalde. In 1983 verscheen bij de Stichting Mercator-Plantijn vzw in Antwerpen ten slotte ook nog een publicatie van 48 pagina's over Marimans werk als houtgraveur.

De veerman en de jonkvrouw

Toen Guido Mariman van het Filip De Pillecyncomité de opdracht kreeg om de bibliothele heruitgave van *De veerman en de jonkvrouw* te illustreren, had hij nog nooit een boek van de schrijver gelezen. Toen hij een exemplaar van het boek in handen kreeg gestopt, heeft hij het echter met zeer veel enthousiasme gelezen. Hij vond de sfeertekeningen in het boek goed aansluiten bij zijn verlangens om in een ander tijdperk geleefd te hebben, in een vroegere eeuw. ‘Er was toen veel meer tijd om zich bezig te houden met zowel artistieke als literaire uitingen dan nu’, vertelt Mariman. ‘Ik vind *De veerman en de jonkvrouw* subliem geschreven. Al terwijl ik het boek las, zat de voorstelling van de burijngravure die ik er bij wilde maken in mijn hoofd. Nadat de bibliothele editie was verschenen, heb ik het zelfs nog een tweede keer gelezen. Niet omwille van het bibliothele, maar wel om de taal van De Pillecyn. Zelfs in passages waarin er ogenschijnlijk niets gebeurt, verschijnt er als het ware toch een film voor je geestesoog. Zo suggestief is De Pillecyns taal. In die zin was het boek voor mij een openbaring. Hoewel ik geen verwoed lezer ben – het ontbreekt me daartoe aan de nodige tijd, omdat ik steeds met mijn eigen werk bezig ben –, kreeg ik er wel rillingen van. Ik heb trouwens jarenlang in Waasmunster gewoond, in de buurt waar het verhaal zich afspeelt. Ik fietste in die tijd vaak langs Hamme’.

Het verlangen

Naast de buriijgravure zijn er nog vier reproducties van ouder werk van Mariman in het boek opgenomen, waaronder enkele in mixed media. Volgens Freddy Huylenbroeck leunden ze sterk aan bij het boek en pasten ze er dus perfect bij. Een vijfde illustratie, getiteld *Het verlangen*, is een reproductie van een werk dat Mariman speciaal maakte voor zijn tentoonstelling *Het geluid van de stilte* die in november-december 2013 in kunstcenter id+ Art in Hamme plaatsvond. Thematisch leunt het aan bij *De veerman en de jonkvrouw*.

De titelloze, meerkleurige buriijgravure die Mariman voor *De veerman en de jonkvrouw* maakte, meet 107 bij 127 mm. Zoals veel werk dat de kunstenaar zowel in opdracht als voor zichzelf maakte, bevat de voorstelling meerdere, soms deels transparante lagen, in de zin dat ze verscheidene scènes toont die op een collageachtige manier met elkaar zijn verweven. Linksonder op de prent zien we een roeiboot waarin een rechtstaande figuur een spaan hanteert. De spaan steekt rechts van hem in het water. Door de donkere inkleuring van dit gedeelte van de prent – we zien de figuur in de boot slechts als een zwarte gedaante –, ontstaat de illusie dat dit tafereel zich 's avonds of 's nachts afspeelt. De voorstelling rechtsboven versterkt deze indruk nog. Daar zien we, ook donker ingekleurd, een eenvoudig huisje – ongetwijfeld dat van de veerman – met een volle maan erboven. Rechts daarvan, in een door Mariman gecreëerde marge, zijn enkele florale motieven zichtbaar met eronder Marimans naam : 'G. MARIMAN'. Linksboven op de prent staat een frivool uitzierende vrouw met haar benen in het water, links van de roeier. Haar verhoudingen zijn, vergeleken met die van de roeier en zijn bootje, buitenproportioneel groot. Naast hem staat zij als een reuzin in het rivierwater. Haar lichaam is naar de kijker gekeerd, maar haar hoofd is, vanuit haar standpunt, naar links gedraaid, zodat het slechts in profiel te zien is. Haar haren wapperen in de wind, die ook de takken van de bomen links van haar doet bewegen. Deze vrouw, zonder twijfel 'de wilde Anne-Marie, de mysterieuze femme fatale die de veerman wil verleiden', draagt alleen wat er op het eerste gezicht als een onderjurk uitziet. Het linker schouderbandje is naar beneden gezakt. Met beide handen houdt zij de onderrand van haar jurk omhoog, als om te vermijden dat hij het water raakt. Opmerkelijk is dat haar benen, waarvan de knieën naar elkaar toe neigen, donker ingekleurd zijn, terwijl haar bovenlichaam en de jurk die zij ophoudt een rode kleur vertonen. De trek om haar mond, haar décolleté, de opgehouden jurk die het grootste gedeelte van haar benen bloot laat : dit alles onthult een zinnelijk en vurig verlangen naar de veerman. Haar 'tegenspeelster', 'de beheerste jonkvrouw Leda', bevindt zich rechtsonder van de prent in de armen van de veerman. In tegenstelling tot Anne-Marie draagt zij een nauwsluitende jurk met korte mouwen. Ook háár haren wapperen in de wind. Met ver-

langende ogen kijkt zij, in driekwart profiel, op naar de veerman, van wie de weemoedige blik naar een punt boven haar gericht is. Zijn grote linkerhand, de vingers wijd gespreid, ligt stevig op haar dij. Hun lippen bevinden zich op slechts enkele centimeters van elkaar, alsof zij net gekust hebben of op het punt staan dat te doen. Samen vullen ze zowat de helft van het beeldvlak.

Het is opmerkelijk om te zien hoe goed Mariman erin geslaagd is alle essentiële elementen van het boek op een synthetiserende wijze te vertalen in een prent die bol staat van beweging en van ingehouden erotische spanning. Stijlistisch sluit de prent ook erg goed aan bij de taal van De Pillecyn. Ze zou er bij manier van spreken een visuele emanatie van kunnen zijn. In die zin had het Filip De Pillecyncomité geen betere keuze kunnen maken dan Guido Mariman als illustrator van *De veerman en de jonkvrouw*. Over zijn werkwijze als burijngraveur zegt de kunstenaar nog het volgende: 'Ik ben een trage werker. Alleen al aan de voorstudie in potlood van een werk besteed ik veel tijd. En daarna begint pas de échte arbeid. Ik werk dan ook alles zeer gedetailleerd uit om mezelf nadien niet te verliezen in allerlei technische vaardigheden die met de essentie van het idee of het thema niets te maken hebben.'

De vijf illustraties in de bibliotheek heruitgave van het boek zijn te vinden op de pagina's 24, 50, 72, 92 en 116. Hun titels zijn *Je kunt het moment niet vasthouden*, *In starend dromen*, *Tussen hemel en aarde*, *Het verlangen* en *Bij ieder blad dat snel omslaat*. Geen van die titels is een citaat uit het boek. Dat is niet meer dan logisch, want met uitzondering van *Het verlangen* gaat het om ouder werk dat tot stand kwam vóór Mariman van het Filip De Pillecyncomité de opdracht kreeg om *De veerman en de jonkvrouw* te illustreren.

Opvallend aan *Het verlangen* is dat het een tekening in zwart-wit bevat van een roeier die rechtop staat in zijn bootje. Deze tekening is vrijwel identiek aan hetzelfde tafereel in de burijngravure, met dit verschil dat de tekening realistischer aandoet. Het lijkt wel een foto waarop Mariman zich baseerde voor zijn burijngravure. *Tussen hemel en aarde* en *Bij ieder blad dat snel omslaat* zijn voorbeelden van werken die sculpturale elementen bevatten zoals afgesneden boekenruggen, een kistje, een stuk hout en ijzerdraad. Omdat deze werken in een vrij diepe kader achter glas zijn ingelijst, hebben ze het aanzien van kijkkastjes die de beschouwer van Marimans werk toelaten om te communiceren met wat zich achter het glas bevindt. In de hoop dat het glas niet vertroebelt voor zijn geestesoog, maar volmaakt doorzichtig blijft, alsof het er niet was.

Bij ieder blad dat snel omslaat

Ik sluit deze bijdrage af met enkele tekstfragmenten die de priester-dichter Anton van Wilderode schreef bij de documentaire van Norbert Bocklandt over het werk van Guido Mariman als houtgraveur :

“Zien is een vreemd geschieden” heeft de auteur Jacobus van Looy, die ook schilder was, ooit gezegd.

Het is méér, en anders dan kijken.

Kijken is *verzamelen*.

Zien is *afzonderen*.

De willekeurige wandelaar, reiziger of voorbijganger *kijkt*. Hij merkt een veelheid van dingen op, een wemeling van indrukken treft zijn ogen. Maar zijn waarneming gaat niet of nauwelijks dieper. De kunstenaar ziet de kern, de essentie, het wezen. Hij ziet wat hij *wil* zien. Wat méér is : hij léért ook zien.

Dat doet Guido Mariman. Hij staat, net als wij, vóór én binnen de werkelijkheid, – maar hij kan haar herleiden tot de essentie. En hij vult haar aan met zijn verbeelding.

Hij verbindt datgene wat *is* (het voor ieder zichtbare) met wat hij schept en toevoegt uit zijn fantasie.

‘Ik zie, ik zie wat gij niet ziet’ kan hij Weremeus Buning nàzeggen. Hij stelt samen.

En dan wordt de tekenaar houtsnijder.

Hij kiest en kerft. De feilloze hand weet wat zij kan en wat zij moet. Het kostbare en kostelijke hout laat geen twijfel toe, verdraagt geen korrekties, duldt geen camouflage.

Hout is eerlijk. Het geeft weer wat het krijgt, of wat het mag houden.

Hoe God en de oude wereld verdwenen uit de dorpen

Filip De Pillecyn, Geert Mak en hun dorpsgeschiedenis

FRANS-JOS VERDOODT

Voor zeer veel (aan de Lage Landen gerelateerde) literaire verhalen en historiografische geschriften vormen de steden van Noord en Zuid de scène en het decor. In de eerste plaats de grote steden. Maar, in de rangorde van hun belang, ook de middelgrote en de kleinere steden. Dat hoeft nauwelijks te verwonderen : zelfs tijdens het Ancien Regime, toen wellicht slechts tien procent¹ van de bevolking in die steden woonde, ontwikkelde zich dáár het leven van geletterdheid, vrijheid, zelfbeschikking en assertiviteit – ‘das städtische Leben macht frei’, dat wij vandaag als evident voor de gehele maatschappij beschouwen. De machine, het democratisch stemrecht, het onderwijs, de communicatie en de golven van welvaart en van verstedelijking zorgden uiteindelijk voor die grote mutatie. De overige negentig procent van de bevolking was volkomen afhankelijk van de landbouw, die op zijn beurt geheel afhankelijk was van de goede of kwade wil van de natuur, van de feodale structuren en van de bovenaardse beschikkingen waarin men maar beter in vroomheid en onderdanigheid kon berusten. Afgezien van haar dominante plek als bouwsel in het rurale landschap, was de binnenruimte van de kerk de weerspiegeling van die maatschappij : het koor was bestemd voor de geestelijkheid, de eerste vijf (of meer) rijen stoelen behoorden toe aan de adel en de betere burgerij, de overige stoelen boden plaats aan de gewone lieden. In het midden van die verzameling gewone en bijzondere gelovigen verhief zich, hoog en meestal rijkelijk versierd, de kansel van waarop die goddelijke beschikkingen door de geestelijkheid werden vertaald naar de praktijk van het dagelijkse leven. De rijen heiligenbeelden en de (soms weliswaar kunstzinnige) iconografie ondersteunden op hun beurt de pastorale woorden en zij incarneerden daarenboven de boodschap van het te aanvaarden tijdelijke lijden of het te verwachten eeuwige geluk. Op dat laatste ontvingen de lieden op de eerste rijen stoelen overigens reeds een zeker voorschot.²

De literatuur en de geschiedschrijving focussen uiteraard niet uitsluitend op de grote en de kleinere steden, zij zijn eveneens schatplichtig aan het leven op het platteland. Hoe armlastig dat platteland ook was op cultureel vlak, het inspireerde niet uitsluitend tot de zogenaamde ‘heimatliteratuur’, waar de verhaallijnen en de inzichten meestal niet buiten de landelijke of half-landelijke maatschappij treden. Soms genereerde dat platteland eveneens ‘echte’ literatuur, waar mens en maatschappij, waar zij zich ook bevinden, een universeel karakter bezitten.³ De grenzen tussen beide genres zijn overigens niet steeds duidelijk. Hetzelfde vage,

betrekkelijke onderscheid manifesteert zich begrijpelijkerwijze in de geschiedschrijving. Daarenboven was de stad steeds een beetje nabij voor de landman, hetzij geografisch, hetzij mentaal. De buitenlieden vreesden haar tentakels of zij wilden haar lucht proeven en er materieel beter van worden.

Dorpsgeschiedenissen

Tot enkele decennia geleden vormde de overlevering het belangrijkste richtsnoer om de geschiedenis van een dorp te leren kennen. Vandaag kan men echter vele kanten uit : de online-informatie en de toeristische folders bieden een oriënterende kennis en voor het 'betere werk' beschikt men over de kringen en de werken van de talloze, soms academisch geschoolde (of alleszins academisch ingestelde) familie- en heemkundigen.⁴

De meest opmerkelijke, intrigerende dorpsgeschiedenissen ontstaan op het ogenblik dat literatoren of historici zich gedurende een bepaalde periode gaan vestigen in een bepaald dorp en daar een belangwekkend literair werk of een historische roman aan wijden. De Antwerpse schrijver Clem Schouwenaars (1932-1993) verliet in 1970 zijn stad, ging zich gedurende een jaar vestigen in het zeer kleine West-Vlaamse polderdorp Lampernisse en entte daarop zijn roman *De seizoenen* (1972). De Zuid-Hollandse historicus Geert Mak (°1946), die in Leeuwarden en Amsterdam had gestudeerd, ging tijdens de jaren 1990 een aantal maanden verblijven in het Friese dorp Jorwerd, gelegen tussen Leeuwarden en Sneek. Het experiment leverde hem de historische roman *Hoe God verdween uit Jorwerd* op (1996). De romancier Filip De Pillecyn (1891-1962), geboren en getogen in het Oost-Vlaamse Hamme, mocht als bestrafte culturele collaborateur na de Tweede Wereldoorlog niet meer terugkeren naar zijn geboortedorp, maar realiseerde vanuit zijn gevangenis in Sint-Gillis (Brussel) een verbeelde terugkeer naar dat dorp. Daaruit ontstond *Mensen achter de dijk* (1949).

De drie geciteerde auteurs hebben in hun werk eigenlijk maar één, zij het fundamenteel gevoel gemeen : zij zouden gelukkig willen zijn in het dorp dat zij beschrijven, maar zij behoren existentieel niet of niet meer tot die kleine gemeenschap. Clem Schouwenaars ervaart zijn omgeving als verstard in de onveranderlijkheid van het labuur in de polders ; de dorpingen beschouwen hun nieuwe bewoner als iemand die met-god-weet-wat bezig is, maar zijn handen niet vuil maakt en dus een luiaard is (p. 218-219). Geert Mak van zijn kant geniet, dankbaar en als een mild observerende historicus, van de laatste tekenen van een autarkische wereld van boeren, ambachtslieden, middenstanders en kleine burgers in het dorpse Jorwerd. Maar tegelijk beseft hij ten volle dat hij

‘zijn rol als buitenstaander niet kon volhouden en (...) onvermijdelijk in een situatie gleed waarbij hij niet alleen toeschouwer was, maar ook deelnemer’ (p. 285) werd aan een stille revolutie die het dorp-van-ooit van zichzelf vervreemde.

Op het ogenblik dat Filip De Pillecyn (virtueel) terugkeert naar zijn geboortedorp Hamme zoekt hij in de eerste plaats de weg naar de genezende weemoed van zijn kinderjaren, als een balsem op zijn diep gekwetst gemoed. Maar hij neemt bij zijn terugkeer ook zijn wantrouwen in mens en maatschappij mee en laat zich steeds meer leiden door zijn schampere afkeer voor de duale gemeenschap van bevoorrechten en kansarmen. De eersten beheersen (letterlijk en figuurlijk) het centrum van het dorp, de anderen hebben nooit méér gezien dan ‘dijken, meersen, akkerland en spinners die in lage huisjes wonen’ (p. 72). Zij zijn de *Mensen achter de dijk*, wier occasionele opstandigheid wordt weggedrukt door de principiële gelatenheid in het lot dat hen is toebedeeld. Zij kennen weliswaar de kwetsbare euforie van de liefde en van de fascinerende natuur, maar zij ervaren in overwegende mate de keerzijde van die fascinatie.

Dat mengsel van fascinatie en bang ontzag voor de natuur vormt overigens het decor voor het reilen en zeilen in de drie verschillende gemeenschappen die respectievelijk door Schouwenaars, Mak en De Pillecyn worden opgevoerd : de kleine, onveranderlijke en egocentrische wereld van Lampernisse, de stille overgang naar de nieuwe tijd in Jorwerd, de ontluisterende ontbinding van de klassenmaatschappij in Hamme.

Terwijl *De seizoenen* hoofdzakelijk een (weliswaar intrigerende) momentopname in een dorpsgeschiedenis schetst, bieden de scoop van *Hoe God verdween uit Jorwerd* én van *Mensen achter de dijk* duidelijk een ruimer perspectief op mens en maatschappij. Beide boeken vormen de emanatie van een historische transitie, zij het elk in een verschillend tijdsgewricht en in een verschillend geografisch en mentaal kader. En zoals reeds gesuggereerd, in een verschillende toonaard. Maar precies omwille van al die verschillen vormen zij elkaars spiegelbeeld. Dat lijkt een contradictie. Ten onrechte.

Filip De Pillecyn : het spagaat tussen wrok en aanvaarding

De Pillecyn plaatst zichzelf meteen middenin de (tegelijk lyrische én epische) metafoor van zijn kinderjaren : verborgen onder de kapmantel van zijn moeder, wandelt hij, in het kinderlijk-sublieme gevoel van veiligheid, van de dorpskerk naar huis, beschut tegen de duisternis en de harde wind die ‘strijkt vanuit de Durmevallei naar het dorp’ (p. 9).⁵ Dat huis is een kleine hoeve, waar geen armoede

heerst en waar men bescheiden moet leven, maar waar men niet het inherente sociale minderwaardigheidsbesef moet ondergaan dat heerst in de omgevende huisjes van (heel) kleine boeren, dagloners, fabrieksarbeiders en klusjesmensen. De zoon Henri - want zo situeert De Pillecyn zichzelf als de verhalende ik-figuur - is intellectueel begaafd en niet geschikt voor een leven als boer, maar hij is uiteindelijk evenmin geschikt om priester te worden, wat door de pastoor wordt aangekaart bij de (niet geheel weigerachtige) ouders. Henri 'leert goed' en volgt bijzondere lessen bij de onderpastoor en later bij de dorpsonderwijzer en hij verwerft een baantje als klerk op de stoomboot die dagelijks koopwaar en reizigers heen en weer brengt tussen Hamme en Antwerpen.⁴⁵ Met de broer van Henri, Louis, bolt het anderzijds minder vlot en voorbeeldig : na een vechtpartij belandt hij gedurende een aantal maanden in de gevangenis van Dendermonde. Een strafmaat die onevenredig lijkt ten opzichte van de feiten en aan De Pillecyn de gelegenheid biedt om met onverholen afkeer te getuigen over de houding van rechters en cipiers. Begrijpelijkerwijze is de bittere repressie-ervaring van de auteur na de Tweede Wereldoorlog hier debet aan - op het ogenblik dat *Mensen achter de dijk* verschijnt, is De Pillecyn nog steeds niet in vrijheid gesteld. Maar ook de repressieprocessen na de Eerste Wereldoorlog, die door de auteur als journalist werden bijgewoond, hebben hem op dat spoor van misprijzen gebracht. En als blijkt dat de arme boswachter Leander, die een trouwe vriend is van Louis en zich ook wel eens aan het stropen waagt, hetzelfde lot moet ondergaan in Dendermonde, trekt de De Pillecyn meteen alle registers open die zijn visie op de klassenmaatschappij in Hamme zullen bepalen : 'Ge moet weten dat de rechter ook jager is en vriend van de notaris' (p. 72). En met de moraliteit van die notaris zal De Pillecyn in de loop van zijn verhaal eveneens ten gronde afrekenen : hij is een rokkenjager die tijdens zijn overspel doodgaat in een cafeetje achter de dijk en zijn familie berooid achterlaat omdat hij zijn fortuin heeft verkwist tijdens zijn vele amoureuze avonturen. Materieel en moreel ten onder gaan aan dergelijke escapades, dat ontdekt De Pillecyn ook wel eens in de levenswandel van sommige fils à papa's van de machtige fabrieksbazen in het dorp.

De Pillecyns Henri zou heel zijn leven ongehuwd blijven, omdat hij, bewust of noodgedwongen, afstand had genomen van wat door de lyrisch-suggestieve auteur herhaaldelijk *het verlangen* en *de lust van het bloed* wordt genoemd. De materiële onafhankelijkheid die hij, als bona fide beleggingsadviseur, wist te verwerven, bezorgde hem weliswaar de vrijheid van handelen en denken, maar die maakten hem tenslotte ook eenzellig en melancholisch. Die gevoelens deelde hij jarenlang met zijn vriend de schoolmeester, die door de geestelijkheid werd gebroodroofd en publiek vernederd omdat hij zijn opdracht bleef vervullen in een 'school zonder God'.⁷

En toch zou het niet meteen de onverdraagzame geestelijkheid zijn die God langzaam zou verdrijven uit het dorp. Dat proces werd ingezet toen het dorp de eerste werkstakingen in de fabrieken kende. En toen er een charismatische man vanuit uit Gent naar het dorp was gekomen en een beklijvende toespraak had gehouden op het pleintje aan het kerkhof. De werklieden 'luisterden met heel hun lichaam want nog nooit hadden die mensen iemand horen spreken over hun lot' (p. 222). In die uitspraak haalt De Pillecyn zijn gram : zoals hij een decennium eerder in zijn *De soldaat Johan* (1939) had gedaan, maakte hij het proces van de lijdzaamheid van het verknechte volk - in casu het Vlaamse volk.

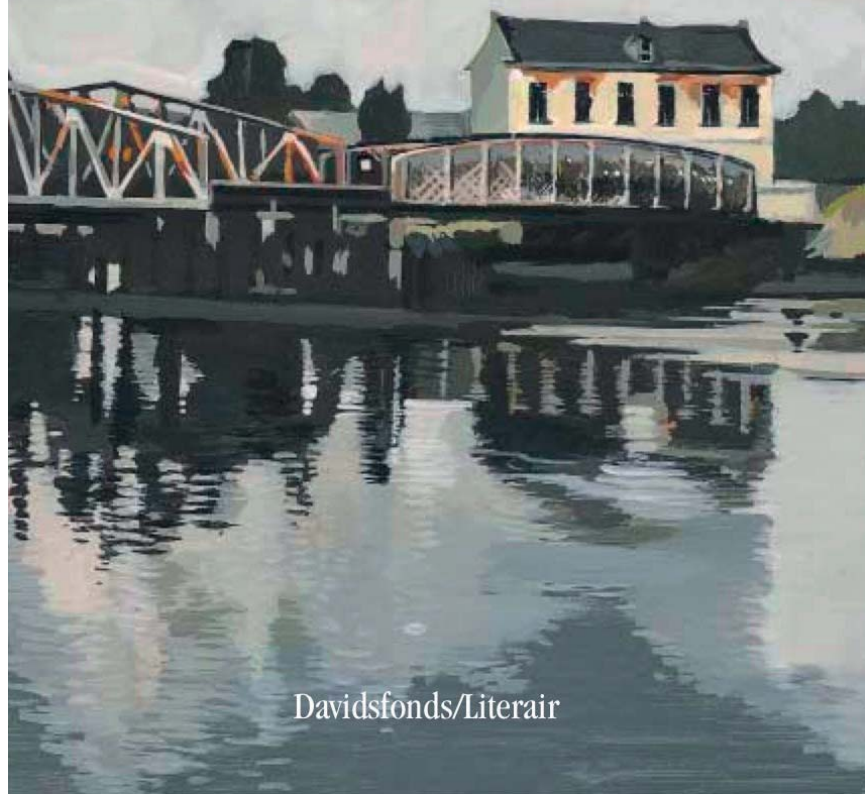
Geert Mak : de deemoed van een historicus

In tegenstelling tot Filip De Pillecyn schrijft Geert Mak zijn dorpsgeschiedenis niet met het bezwaard gemoed van iemand die zich zeer onbillijk behandeld weet. Integendeel : Maks verblijf in Jorwerd is in feite het studieverblijf van een schrijver-historicus die inzicht tracht te verwerven in de wijze waarop het Friese platteland de nieuwste nieuwe tijden was binnengetroten. In zijn latere roman *De eeuw van mijn vader* (1999) zal hij die focus overigens verbreden in ruimte en tijd en betrekken in de geschiedenis van zijn familie.

In zijn geschiedenis over het Friese Jorwerd redigeert de historicus Mak een lineair, mild-zakelijk verhaal, een monografie eigenlijk, vanaf zijn aankomst in het dorp (tijdens de jaren 1990) tot bij zijn vertrek een jaar later. In fel contrast daarmee moeten wij het sociaal-politieke en emotionele relaas van Filip De Pillecyn lezen : een geschiedenis die drie decennia overspant, vanaf Schoolstrijd van 1879-1884 tot de dramatische overstroming van de Durme in 1906, maar die bewust wordt herleid tot een quasi eenheid van tijd en actie. De Pillecyn beschrijft de turbulente periode waarin de industriële revolutie, de klassenongelijkheid en het analfabetisme⁸, na de opstanden in de grote steden, voortaan ook op het platteland tegen hun eigen grenzen botsten. Geert Mak van zijn kant schetst de sluipende revolutie die tijdens het laatste kwart de twintigste eeuw plaatsvond op het Friese platteland, in casu in Jorwerd : de

Mensen achter de dijk

FILIP DE PILLECYN

Davidsfonds/Literair

schaalvergroting en de mechanisatie van het landbouwbedrijf, de systematische invasie van de stedelingen, de komst van de eerste projectontwikkelaar en het eerste industriële bedrijf, het kanaal naar Leeuwarden dat zijn commerciële betekenis verliest, de streng gereformeerde kerk die leegloopt, de stilte die een vertrouwd gegeven wordt omdat de bedrijvigheid van kleine boeren en middenstanders stilaan doodbloedt. ‘Toen ik naar huis liep overviel mij de stilte’, noteert Mak met een zekere onrust (p. 110).

In dit stil wordende Jorwerd was de tijd-van-ooit er een van milde klassenongelijkheid : een aantal ‘kleine mensen die overleefde door klein te blijven, wat klusjes bij een boer, wat handel in petroleum’ (blz. 12) en daarnaast leefde er een kleine burgerij die zich bewust was van haar voorbeeldfunctie en daardoor het gevoelen koesterde nooit echt bij de dorpsgemeenschap te horen. ‘Iedereen mag hier op de merke [markt] dronken worden, vertelde de dominee, maar de onderwijzer, de notaris en de dominee mogen dat niet’ (blz. 110).

Geert Mak situeert ‘zijn Jorwerd’ herhaaldelijk tegen de achtergrond van de omwenteling die tijdens de laatste helft van de twintigste eeuw plaatsvond binnen de gehele Nederlandse samenleving en die zich ontwikkelde ten koste van de agrarische gemeenschap : ‘In Den Haag werden de problemen van het platteland intussen beschouwd als marginale kwesties’ (p. 275). Dus trachtte Jorwerd noodgedwongen voort te leven in de droom van het oude : de charismatische dominee Hille Ris Lambers, op wiens beide dochters de beroemde dichter Jan Slauerhoff (1898-1936) ooit verliefd was geworden, de gerespecteerde notaris die in zijn tuin een volksfeest organiseerde om de heropbouw van de ingestorte kerktoeren te bekostigen, de bescheiden landbouwers en de winkeliers die er ooit in goede doen waren geweest, de vergevingsgezindheid waarmee het zich na de Tweede Wereldoorlog had bevrijd van de morele last van de collaboratie met de Duitse bezetter. Maar het oude was, hoe dan ook, voorbij. Dat bleek vooral tijdens de jaarwisseling die Mak er meemaakte : Jorwerd was ‘stil en eenzaam (...) Niemand was op straat. Bijna iedereen zat thuis, bij de televisie en bij zichzelf’ (p. 270).

Vind de zeven verschillen

Zoek de zeven verschillen is een uitnodigende methode om het onderscheid te vinden tussen twee zaken die volkomen op elkaar gelijken. Maar dat geldt hier niet : De Pillecyns Hamme en Maks Jorwerd zijn geheel verschillende casussen. Maar zij lijken anderzijds wel elkaars melancholisch tegenbeeld, in een spiegel gebroken door het moeizaam aanvaarden van wat vandaag werkelijk is.

Noten

- 1 F.-J. Verdoodt. *Geschiedenis is nooit geschiedenis. Een inleiding tot de feiten, het gedachtegoed en de instellingen van de Hedendaagse Tijd*. Gent, 2001, p. 10-13.
- 2 Het hier geschetste beeld heeft betrekking op het katholieke deel van de Lage Landen. In de protestantse kerken ontwikkelde zich vanaf het einde van de 16^e eeuw systematisch een geheel ander beeld : de heiligenbeelden verdwenen, de bijbel en de stichtende muurteksten bepaalden hoe de gelovigen moesten leven, de 'gemeente' zong, bad en luisterde naar het woord Gods, vanuit de lange rijen houten bankstellen waarin alle gelovigen over gelijkwaardige zitplaatsen beschikken. Dit onderscheid tussen de protestantse en de katholieke kerken vormt een verschillend achtergrondgegeven in de wereld van Filip De Pillecyn (in het katholieke Hamme) en in de wereld van Geert Mak (in het protestantse Jorwerd).
- 3 M.b.t. het (niet) toepasselijk zijn van het begrip 'heimatliteratuur' op de roman *Mensen achter de dijk* van Filip De Pillecyn, zie E. Waegemans, *Woord vooraf* in de (geïllustreerde) herdruk van de roman in 2004 (Leuven, 2004, p. 6-7).
- 4 De belangrijkste pioniers inzake de algemene geschiedenis van de dorpen in Vlaanderen zijn : Jan Broeckaert (1837-1911) en Frans De Potter (1834-1904), die tussen 1864 en 1904 liefst 250 historische monografieën - in 46 volumes - publiceerden over de geschiedenis van de Oost-Vlaamse gemeenten, en Jozef Van Overstraeten (1896-1986), die in 1957 de *Gids voor Vlaanderen* uitgaf (m.m.v. R. Martens en J. Seys).
- 5 Omwille van praktische redenen verwijs ik naar de recentste uitgave van de roman (Leuven, 2004) en niet naar de oorspronkelijke uitgave uit 1949.
- 6 De vader van Filip De Pillecyn, die eveneens Henri heette, vervulde diezelfde taak op die stoomboot, maar overleed reeds in 1898.
- 7 In 1878 winnen de liberalen in België de verkiezingen, met groot overwicht op de katholieken. In 1879 dienen zij het wetsvoorstel-Van Humbeeck in, dat het lager onderwijs wil hervormen en het godsdienstondericht grotendeels wil afschaffen. Onder leiding van de geestelijkheid ontstaat daarop een felle schoolstrijd. Van op de kansels worden de katholieken ertoe aangezet om het gebed *Van scholen zonder God en meesters zonder geloof, verlos ons, Heer* uit te spreken. In bepaalde dorpen in Vlaanderen leidt de agitatie van de geestelijkheid ertoe dat gemeentescholen systematisch hun leerlingen verliezen en tenslotte worden gesloten en de dorpsonderwijzers hun baan verliezen.
- 8 F. De Pillecyn verklaarde later dat hij de tijd 'vijftig jaar achteruit had geschoven' om het analfabetisme (Hamme had vóór de schoolplicht het record van analfabeten), de sociale misstanden en de ongecultiveerde fabrikantenkaste te kunnen beschrijven. Zie 'Over mijn werk' in *Dietsche Warande en Belfort*, 1968/6, p. 353-362.

**Mijn Baratzeartea, of :
De merkwaardige verharding van het wetenschappelijke
oordeel over de Vlaams-nationalist Filip De Pillecyn,
gemeten aan diens congeniale vriendschap met *l'honnête
homme* Johan Daisne¹**

JEAN-PIERRE RONDAS

Vorig jaar was ik op reis in Baskenland toen me daar via het uitmuntende leerboekje *Basque for Dummies* opeens het woord 'Baratzeartea' te binnen schoot, de naam van een roman van Johan Daisne uit 1962.² Als lokale Gentse beroemdheid en belangrijkste vertegenwoordiger van het magisch-realisme was Daisne toen een veelgelezen auteur in mijn parochiebibliotheek te Sint-Amandsberg. Het was dan nog uitgerekend Jan-Emiel Daele die daar als vrijwillig hulpbibliothecaris de jonge lezertjes Daisnes zoveelste roman aanried. Wist ik toen veel dat Daele niet veel later in zijn tijdschriften een van de doodgravers van dit magisch-realisme zou worden. 'Baratzeartea' is een Baskisch woord dat iets wil zeggen, je weet niet wat, het klinkt geheimzinnig. Ik herinner me ook nog dat we 'Baratzeartea' op zijn Gents uitspraken, met de klemtoon op *-téa*. Dank zij de *Dummies*-grammatica weet ik nu dat dit volkomen fout was.

Van mijn Baudeloo naar mijn Roeland

Wat is magisch realisme ? Ik probeer een definitie : het is de levenshouding die maakt dat je een groot net van eigen connecties en associaties en verzinselfs over de werkelijkheid spant en neerlaat, zodanig dat die werkelijkheid slechts in en door dat net weer leesbaar wordt. Het liefst in een roman, maar dan wel gebaseerd op je dagelijkse handel en wandel. Het slachtoffer van deze manie verwerft voortdurend verbanden en maakt ze tot een deel van zijn leven. Vandaar dat hij zich alles toe-eigent tot de verbanden van hem zijn, 'mijn'. *Hoe schoon was mijn school* verzuchtte Daisne, en ook in *Baratzeartea* wemelt het van de culturele connotaties die 'van hem' zijn. *Mijn* Tine van Berken, *mijn* Lilian Hall-Davis.

Als adolescent deed ik dat ook. *Mijn* Gentse auteurs Filip De Pillecyn en Johan Daisne en Achilles Mussche en Richard Minne in Gent aan de Leie ; *mijn* Patijntje (niet alleen een restaurant, maar een plek) vlak bij *mijn* magische Afsneebrug, want daar, richting Latem en Deurle tot Astene, begon 'de buiten'

van de schilders en de schrijvers ; daar aan de oevers van de Leie was het dat de bloemen gingen 'wégen in de herfst', daar begon het land waar 'het koren al gemijt' stond 'bij 't eerste loof der beten'... Het Patijntje was voor deze jongen de poort naar een wijder, literair en artistiek en zelfs erotisch paradijs. Ik floot een zacht lawijt...

In de stad zelf ging ik als scholier graag naar de stadsbibliotheek in de Baudeloobuurt (deze naam heeft voor mij nog altijd iets magisch-realistisch). Ik mocht graag grasduinen in de catalogus, erger nog, ik *las* die catalogus gewoon. Wist ik veel dat dit boekwerk een tiental jaar voordien de inzet van een heuse polemieek geweest was. De man die mij als veertienjarige deze catalogus persoonlijk overhandigd had, was trouwens de directeur Dr. Thiery zelf, Johan Daisne voor de mensen, die geïnteresseerd was in jonge veellezertjes. En nee, er is niets gebeurd. Het is trouwens in *Baratzeartea* dat Daisne zijn fantasieën betreffende 'mignons' netjes beheerst en van die beheersing verslag geeft. Van Baudeloo (een plek) was het ook niet zover naar die andere pleisterplaats voor een veertien- vijftienjarige scholier in die dagen. Over Sint-Jacobs, de toenmalige Borluutstraat en de Mageleinstraat door en dan eventjes linksaf en dan had je het café bereikt waar je moest zijn, het café van het verzet tegen het establishment, waar je aan een grote ronde tafel de aanwezigen kon vermaken met verhalen over je vader – en daar, in een hoek, op zijn pleisterplaats, zat soms Filip De Pillecyn. Alleen de bevoorrechten onder ons wisten meer over hem. Met zijn *Rochus* stond hij trouwens op de leeslijst van de poësisklas op het college. Daar zat een schrijver ! Het was een van die mooie verbanden in het magisch-realistische netwerk, van Baudeloo naar de Roeland, van Johan Daisne naar Filip De Pillecyn. Wij kenden onze schrijvers...

In dat netwerk van de dingen die 'van mij' zijn, kwamen er nog verbanden bij. Daisne reikte ze me aan. Want in *Baratzeartea* wil Johan Daisne met de wagen op vakantie naar het zuiden, en om het zuiden te bereiken moet hij eerst langs de Voskenslaan aan Gent-Sint-Pieters. Dan kan Daisne het niet laten te vermelden dat hij daar nog licht ziet op de eerste verdieping van het huis van zijn 'geleerde vriend', de legendarische Gentse Kafka-specialist Herman Uyttersprot. Voor mij, die vanaf 1964 les volgde bij deze inspirerende hoogleraar, was dat de eerste keer dat ik hem zowaar in een roman zag figureren. Later kwam daar 'Sprot' z'n transfiguratie bij als professor Spothuyzen in Louis Paul Boons *Kapellekensbaan*. Zo bouwde ikzelf voort aan *mijn* eigen encyclopedie van associaties, *mijn* netten die *mijn* wereld zouden vormen, voortbouwend op *mijn* catalogi...

Campo Santo en Klaproos

Nog een associatie. Op zaterdag 19 oktober 2013 werd Wilfried Martens begraven, bij het begin van zijn carrière lid en voorzitter ('hoofdbestuurslid') van de Vlaamse Volksbeweging (VVB) en stichter van het blad *Doorbraak*, waarvan ik vandaag de voorzitter ben. Het was de uitvaartplechtigheid in de Sint-Baafskathedraal die op televisie werd uitgezonden, niet de teraardebestelling zelf. Maar de televisieomroeper zei daar wel iets over. Hij zei dat Martens zou begraven worden 'op Campo Santo' (zonder lidwoord) en dat Campo Santo het *Père Lachaise* was van beroemde mensen uit het Gentse en uit Oost-Vlaanderen. Hij zou daar enkele voorbeelden van geven, en toen somde hij een lijstje op dat eindigde met de acteur Cyriel van Gent, maar dat begon met... Filip De Pillecyn. Samen liggen met Filip De Pillecyn moet voor Wilfried Martens zoiets als het vagevuur betekenen, dat is immers de plek waar men zijn demonen ontmoet...

Wie goed luistert, hoort dat de graven daar op die heuvel in Sint-Amandsberg met elkaar dialogeren. Het Campo Santo functioneert tegelijkertijd als Vlaamse dodenakker en als een soort Gents Schoonselhof. De 19e-eeuwse Vlaamse Beweging is sterk vertegenwoordigd met Jan Frans Willems, Ferdinand Augustijn Snellaert, Karel Lodewijk Ledeganck en de Van Duysses. Het *Père Lachaise* effect ziet men aan de graven van Frans Masereel, Christine D'haen, Jan Emiel Daele (mijn bibliothecaris). En de 20e-eeuwse Vlaamse en zelfs collaborerende Vlaamse Beweging is er aanwezig met Leo Vindevogel, Filip De Pillecyn en Jef Goossenaerts. Dat men dit trio toen (1945, 1962 en 1963) daar heeft kunnen begraven zegt veel over het klimaat van tolerantie in de periode van vlak na de oorlog tot ongeveer het einde van de jaren zestig.

Maar ook buiten zijn begraafplaats was Filip De Pillecyn niet bekrompen in zijn vriendschappen. Hij incarneerde de Klaproos-idee van Maurits Coppie-ters : rond 1920 was links en rechts in de Vlaamse Beweging voornamelijk in de pacifistische stromingen nog verenigd, nadien geraakte de beweging opnieuw ideologisch verdeeld.³ De sporen van die eenheid van na de Eerste Wereldoorlog, voornamelijk in de letteren, blijven ook in Filip De Pillecyns biografie nog lang aanwezig. Zo was hij in 1928 als Vlaams nationalist samen met de socialisten Raymond Herremans en Karel Leroux medeoprichter van het satirische weekblad *Pallietier*⁴ ; zo werd hij in 1926 door Camille Huysmans als leraar aan het Koninklijk Atheneum in Malmedy benoemd, en bleef hij zijn leven lang bevriend met Achilles Mussche (die zijn buurman werd aan de Patijntjestraat). En na de oorlog en na zijn vrijlating in 1949 leerde hij,

de collaborateur, tenslotte Johan Daisne kennen. Twee zeer verschillende persoonlijkheden, de ene uit Klein Londen, de andere uit Klein Berlijn...

Baratzearte

Het is van Johan Daisne dat we een van de sympathiekste getuigenissen bezitten van de mens Filip De Pillecyn – een in memoriam dat tegelijkertijd een getuigenis vormt van de vriendschap tussen deze twee mannen. Dit getuigenis beschrijft onder meer de drie belangrijke ontmoetingen die hun vriendschap tot de dood mogelijk hebben gemaakt. Het zit daarenboven vervat in die roman die ogenschijnlijk met Filip De Pillecyn niets te maken heeft : *Baratzearte*. Het is er zelfs het sluitstuk van.

De roman *Baratzearte* is gebaseerd op een echte reis van Johan Daisne naar Frans Baskenland, samen met de Gentse literaire duizendpoot Marcel de Backer en diens vrouw Lisette. Deze reis wordt naar het schijnt correct weergegeven met de stopplaatsen, de hotels waar ze onderweg overnachtten, waar en wat ze onderweg aten : alles wordt nauwkeurig bijgehouden en opgeschreven. Het koppel De Backer wordt echter vervangen door een androgyne figuur die doet denken aan de efebe Tadzio in Thomas Manns *Dood in Venetië*, of aan Mignon uit Goethes *Dichtung und Wahrheit* : een Gratien die dan een Gratiaan of Jaan en op den duur ene Gratienne blijkt te zijn, allemaal heel gender-wisselend magisch-realistisch. 'Baratzearte' is niet alleen hun letterlijke reisdoel, maar ook het eindpunt met hun symbolische, nogal kuise en idealistische liefdevolle vereniging. Het wordt een magische reis die doorkruist wordt door veel dood, Eros en Thanatos, met een scheut Sigmund Freud en veel Carl Gustav Jung.

Herhaalde malen verklaart Johan Daisne in de roman dat de roman 'hier' of 'hier' eindigt, maar toch voegt hij er almaar meer elementen aan toe, tot in de realiteit zijn vriend Filip De Pillecyn sterft en hij diens in memoriam in de roman opneemt. Daisne schrijft namelijk in 1962 een *moderne* roman. In deze toevoeging die tegelijk een afsluiting is, vertelt Daisne hoe ze elkaar hebben leren kennen. Dat verloopt in drie initiërende ontmoetingen.

De eerste ontmoeting : dure onergdenkelijkheid

De eerste ontmoeting speelt zich af in 1942 of 1943. Zoals Johan Daisne het zich herinnert, moet de ontmoeting dateren van na de publicatie in november 1942 van *De trap van steen en wolken*, en zelfs van na de eerste vernietigende recensie van Jeanne de Bruyn in *Volk en Staat* van 6 december 1942. Tegelijkertijd verwijst Daisne hier naar zijn vervelend beroepsleven als Vlaams adjunct-directeur bij de Belgische Landsbond der Bouwbedrijven en Openbare

Werken. Bijna de hele oorlog lang stelt hij alles in het werk om een baan in het hoger onderwijs te vinden. Tenslotte moet hij naar een baan in het middelbaar onderwijs gesolliciteerd hebben, en kwam hij automatisch bij Filip De Pillecyn terecht, die sinds 1941 tot directeur-generaal van het Middelbaar Onderwijs was benoemd.

Ik heb Filip voor het eerst ontmoet tijdens de oorlog. Ik was al van net even voor de grote ramp de economie en speciaal het bouwbedrijf beu, en besloot eindelijk mijn kans ook eens te wagen op het departement-Onderwijs. De ambtenaar bij wie ik ging solliciteren naar een leraarsbetrekking ontving me met een gulle glimlach.

Hij had reeds gehoord van de jonge auteur wiens *Trap van steen en wolken* door de kwaadgezinden werd afgeschilderd als uitdagend pro-Amerikaans. We bleven een kwartiertje gemoedelijk praten en ik ontving een hartelijke handdruk. Filip heeft me niet kunnen helpen, goddank, want al had ik even onschuldig gesolliciteerd als hij directeur was geworden, in opgewonden tijden kan zulke onergdenkelijkheid iemand duur te staan komen.⁵

‘Even onschuldig gesolliciteerd als hij directeur was geworden’ impliceert dat Filip De Pillecyn naïef-ga-weg directeur van het Middelbaar Onderwijs zou zijn geworden. Dat was natuurlijk niet het geval.⁶ De naïviteit is hier volledig voor rekening van Johan Daisne. Hoe dan ook, zijn in memoriam begint met een indrukwekkende bekentenis : dit had mij kunnen overkomen. *But for the grace of God there goes John Bradford* zou deze Engelse protestant gezegd hebben toen hij een groep misdadigers naar het executie-oord zag gebracht worden. Vrij vertaald : als het niet was van de genade Gods die me dat bespaard heeft, dan had men me kunnen aanwrijven dat ik gunsten ontving van een collaborateur, wat van mij eveneens een collaborateur had gemaakt. Het is niet mijn verdienste dat dit niet is gebeurd. Dit is ook de teneur van Daisnes verslag van de tweede ontmoeting.

De tweede ontmoeting : de genade van het toeval

Tussen de eerste ontmoeting zoals Daisne ze zich herinnert en de tweede ligt natuurlijk het einde van de Duitse bezetting en het begin van de repressie, de bestraffing van de collaborateurs. Filip De Pillecyn heeft in *Face au mur* de 58 maanden beschreven die hij in het hechteniskamp Lokeren en in de gevangnissen van Dendermonde en Sint-Gillis heeft doorgebracht.⁷ Hij heeft dus vijf jaar in de gevangenis gezeten, waarvan drie jaar zonder enig proces. Na deze

drie jaar werd hij in 1947 veroordeeld tot tien jaar hechtenis ; de belangrijkste aanklacht was 'een rijke culturele activiteit' tijdens de bezetting. Van deze tien jaar heeft hij er twee volgemaakt. De Belgische staat had hem dus tot minimum tien, maximum dertien jaar veroordeeld. In 1949 namen schrijvers van verschillende ideologische strekking het voor hem op en dienden een collectief genadeverzoek in. De biograaf Ludo Stynen drukt het als volgt uit : 'Schrijvers, ook onverdachte, roepen op tot verregaande mildheid'.⁸ Gemeten aan de Belgische strafmaat was het resultaat van de petitie inderdaad verregaand : in het jaar 1949 kwam Filip De Pillecyn vrij.

Johan Daisne was een van de ondertekenaars van het verzoekschrift. Precies daarom kwam Filip De Pillecyn hem na verloop van tijd (ergens tussen 1949 en 1954) in zijn bureau op de stadsbibliotheek in de Baudeloo buurt opzoeken om hem te bedanken. Ziehier hoe Daisne deze tweede ontmoeting vertelt in zijn in memoriam, opgenomen in *Baratzeartea* :

De tweede ontmoeting geviel jaren later, in mijn bureau op de bibliotheek, op een schemerige namiddag. Er was veel bezoek aan de uitleendienst ; ik zat met een stomend hoofd over mijn werk ; ik had de naam die men mij inderhaast had aangemeld niet goed verstaan. Ik rees overeind maar herkende niet dadelijk de man die voor me stond. Het kwetste hem blijkbaar. Doch toen hij zag hoe ik was geschrokken en in de onwillekeurig aangedane pijn deelde, heeft hij me zo vergeven.

Ik had mijn bescheiden naam op een verzoekschrift toegevoegd en nu kwam Filip mij een bezoekje brengen. We zijn in de schemer blijven praten ; ik sprak over zijn gulle onthaal op het ministerie, om hem wel te laten horen dat ik niet wenste te vergeten hoe ik ook verkeerd had kunnen lopen. Ik deed hem uitgeleide tot op straat. Sedert zijn we samen door het leven gegaan, tot waar thans de wegen tussen aarde en hemel voorlopig scheiden.⁹

Daisne expliciteert nog eens het grootmoedige en realistische punt dat hij wil maken : in zijn geval niet de 'genade van de late geboorte' (naar het zeer lutheraanse woord van de socialist Günter Gaus, wereldkundig gemaakt door bondskanselier Helmut Kohl) maar veeleer de genade van het toeval die hem voor misstappen had behoed en hem nu verhinderde een al te snel oordeel uit te spreken. *There, but for the grace of God, go I*. Hij had dan ook zijn naam onder het verzoekschrift geplaatst. Een dubbele indrukwekkende bekentenis. Maar dat maakt hen nog niet tot vrienden. Pas de derde ontmoeting doet dat. Ook deze ontmoeting wordt in het in memoriam aangehaald :

De derde ontmoeting : van huis tot huis

Op een dag werd ik door een krant¹⁰ aangevallen – op grond van een aanvullende catalogus der bibliotheek – omdat ik geestdrijverig zou discrimineren tussen rechts en links in de literatuur, ten bate van links. Nog voor ik het stuk had gelezen, had Filip al geantwoord zonder mij te raadplegen.¹¹ Aan de hand van onze volledige catalogus bewees hij dat de aantijging niet dan een dwaze vergissing was. Toen heb ik hem mijn eerste huisbezoek afgelegd, om hem op mijn beurt mijn erkentelijkheid te betuigen.¹²

Het antwoord op de aantijging van links sektarisme kwam dus niet van een socialist of andere ‘linkse’, maar van iemand die erom bekend stond ‘rechts’ in het leven te staan en die dus de krantenman gelijk had moeten geven, maar hij doet het niet. En het is Daisne / Thiery die op deze geste reageert met een ongepubliceerde brief die in het Letterenhuis te Antwerpen bewaard wordt en die ik hier in extenso citeer.

Aan de Heer F. De Pillecijn
Patijntjestraat, 107c
G e n t

11.VI.1954

Hooggeschatte Heer & Vriend,

Er is mij zeer aan gelegen u, eveneens uit naam van de waarheid, alsook uit mijn persoonlijke naam, mijn erkentelijkste dank te betuigen voor het wederwoord dat u aan De Standaard hebt gezonden, naar aanleiding van het artikel “Links sektarisme in de Gentse Stadsbibliotheek”.

De spontaneïteit waarmee u mij eerst de uitdrukking hebt gestuurd van uw sympathie, het ridderlijk initiatief dat u daarna hebt genomen om zélf de verdachtmakers van antwoord te dienen, hebben mij diep getroffen.

Elkeen die van goeden wille is en er van dromen blijft de mensen toch eens een beetje dichter bij elkaar te brengen, zal gaarne en met voordeel uw artikel lezen. Alleen reeds door zijn waardige toon reikt het verder dan het dwaze en lelijke incident waardoor het werd uitgelokt.

Ik heb steeds een grote verering gekoesterd voor de schrijver F.d.P., en oprechte genegenheid voor de mens die men achter dat werk kon raden. Nu ik

Johan Daisne en Filip De Pillecyn op 16 juli 1962, drie weken voor Filip De Pillecyns overlijden. (< Letterenhuis Antwerpen)

hem van zeer dichtbij heb mogen leren kennen, druk ik met dankbare liefde de mij geboden vriendenhand.

Dr.H.THIERY,
Directeur

Tussen 1954 en 1962 zijn de beide heren dus samen door het leven gegaan, en in het Letterenhuis zijn van deze vriendschap nog enkele sporen te vinden in het uitgebreide Daisne-archief, dus telkens van de hand van Filip De Pillecyn : een uitnodiging om met vrienden te komen eten, briefkaartjes vanuit Lago Maggiore met een grappige verwijzing naar Daisnes roman *Lago Maggiore*, een brief met klachten over de Duitse vertaler van Vlaamse literatuur Hermanovski, en een allerlaatste brief, twee maand voor zijn overlijden, waarin hij zegt geen raad te weten met de eerste verzen van een beginnende dichteres uit Hamme. De brieven eindigen steevast op die prachtige slotgroet 'met mijn hartelijke groeten van huis tot huis'.

Praktische amnestie

Deze vriendschap tussen twee mensen bij wie de leeftijd van discretie en verstand allang was aangebroken en die heel goed wisten wat ze aan elkaar hadden, is natuurlijk 'slechts' één exemplarisch element in een algehele rehabilitatie door het literaire systeem van de jaren vijftig en zestig dat nog niet door een constant moralisme getekend was. Filip De Pillecyn wordt inderdaad gerehabiliteerd, niet door de staat (die zoals bekend nooit amnestie heeft verleend), maar door zijn collegae-literatoren, ook door die van het toenmalige 'links'. Vanaf zijn vrijlating in 1949 tot zijn overlijden in 1962 wordt hij een tiental keer luisterrijk en uitbundig gevierd. Bij zijn zestigste, vijfenzestigste en zeventigste verjaardag wordt hij gehuldigd, en ik vermeld er hier expliciet de jaartallen bij : in 1951, 1956 en 1961, kwestie van een beetje de tijdspanne na de oorlog aan te voelen - dit alles gebeurde dus binnen de vijftien jaar na de bevrijding. De Belgische staat had met hem afgerekend, de Vlaamse culturele wereld omhelsde hem. Deze 'culturo's' hadden een soort praktische amnestie verleend, de amnestie van alledag en van de leefbaarheid. Hadden zij ongelijk ?

Precies deze dagdagelijkse clementie bij mensen die tot voor kort met betrokken messen tegenover elkaar stonden, kan men vandaag niet meer begrijpen. Het algemeen gevoelen vandaag is dat men een Filip De Pillecyn (en vele anderen met hem) te gemakkelijk heeft vergeven. Als voorbeeld van deze tendens neem ik drie auteurs die weliswaar begrip voor Filip De Pillecyn opbren-

gen, maar die tussen de lijnen van dat begrip een heel ander verhaal vertellen. Een historicus, een biograaf en een literatuurwetenschapper.

De historicus : zuiver historisch

De historicus en de literatuurwetenschapper hebben het daarbij expliciet over de strafmaat. Ze richten zich tegen de opvatting die zegt dat die straf buitensporig was. Heeft Filip De Pillecyn zo'n straf verdiend? Het antwoord hangt een beetje af van diegene die de vraag stelt. De historicus Bruno de Wever stelt ze in het tweede nummer van de *Filip De Pillecyn Studies* in zijn artikel 'Schuld en boete in oorlog en vrede. Filip De Pillecyn herbekeken'.¹³ Van bij de aanvang bekend de auteur ruiterlijk (en uitdagend) niet alleen dat hij van deze auteur niets heeft gelezen (stond niet op de literatuurlijst), maar ook dat hij van de persoon Filip De Pillecyn niets afweet. Dat was ook niet te verwachten. Bruno de Wever is in zijn vakgebied doorgebroken met zijn magistrale studie *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*.¹⁴ Dat is uit de aard der zaak een andere soort geschiedschrijving. Zijn studie beoogde niet een aaneenschakeling van 'prosopografieën' te leveren. Dit soort geschiedschrijving houdt in feite geen rekening met 'personen'. *Greep naar de macht* is dan ook een soort notariële historiografie van organisaties waarin de auteur niet eens een poging doet om op de actoren 'pak' te krijgen. Personen zijn daarin vooral items in een ledenlijst of in een lijst van onderschrijvers; en dat is hier in casu Filip De Pillecyn het geval. Filip De Pillecyn tekent een verklaring, Filip De Pillecyn is eenmalig spreker op een vergadering, Filip De Pillecyn figureert op een lijst van 168 namen, dat soort dingen.

Bruno de Wever stelt zich dus de vraag, of vijf jaar gevangenis een zware tol was voor de feiten waarvoor Filip De Pillecyn werd veroordeeld. Hij vindt dat men twee zienswijzen moet onderscheiden: een eerste in menselijk opzicht, in morele zin, en een tweede, 'zuiver historische betekenis'. Ik moet toegeven dat ik niet begrijp wat dat zou kunnen betekenen, een zuiver historische betekenis. Hoor ik daar de Hegeliaanse wereldgeest over dit opstel waaien? De auteur antwoordt op zijn eigen vraag met een wedervraag, verschuift de vraag dus een beetje: 'werden Filip De Pillecyns fouten hem werkelijk te zwaar aangerekend?' En daarop antwoordt hij dan weer dat de tijd rijp is om 'taboes achter ons te laten'. Welke taboes wordt niet gespecificeerd, maar zeker is dat het niet om zijn eigen taboes gaat. De hint is duidelijk: Filip De Pillecyns fouten werden hem helemaal niet te zwaar aangerekend. De implicatie kan niet anders zijn dan dat tien jaar hechtenis de juiste strafmaat was voor een collaborerende culturo bij wie geen enkel geval van verklikking werd vastgesteld. Zeker

in zijn geval had de repressie gelijk. Dat behoort zelfs tot de 'krachtlijnen' die zich nu al aftekenen in het onderzoek naar de bestraffing van de collaboratie. Om tot een dergelijk besluit te komen hoef je in laatste instantie de persoon inderdaad niet te kennen.

De literatuurwetenschapper : *guilty as hell*

Zoals gezegd, Bruno de Wever poneerde zijn stelling niet, hij suggereerde ze in de vraagvorm, maar hij suggereerde eveneens dat hij de uitkomst van toekomstig onderzoek al kende. Hij laat het aan een literatuurwetenschapper over om op zijn vraag nu al, zonder vooronderzoek, duidelijk en ontkennend te antwoorden : helemaal geen te zware tol, fouten zeker niet te zwaar aangerekend, integendeel : Filip De Pillecyn heeft zijn straf 'dubbel en dik verdiend', want hij was *guilty as hell*. Het merkwaardige is dat deze stelling voorkomt in een pleidooi *pro* Filip De Pillecyn.¹⁵ Literatuurwetenschapper Kris Humbeek, mijn tweede getuige, had namelijk de verdediging van Filip De Pillecyn op zich genomen in een soort literaire wedstrijd *coram publico* om te weten te komen wie van deze twee half vergeten auteurs het nu verdiende in het literaire Pantheon van de literaire musea te mogen zetelen : Filip De Pillecyn of Willem Brakman ? Dank zij Humbeeks waarachtig vernuftige redenering heeft Filip De Pillecyn het gehaald. Wat Humbeeks drijfveren mogen geweest zijn weet ik niet (iets toegeven om des te beter te kunnen scoren ?), wat ik wel kan zien is dat Humbeek geen redenen opgeeft voor zijn 'dubbel en dik'. Hoe weet Humbeek dat ? Heeft hij het dossier kunnen inkijken ? Heeft hij schuld en boete echt tegenover elkaar afgewogen ? De Wever 'wist' het nog niet eens ! In de alinea die op het 'dubbel en dik' volgt, gewaagt Humbeek van Filip De Pillecyns ijveren voor een organische volksgemeenschap en van diens anti-modernistische houding. Is dat strafbaar ? Dat belooft nu de ene na de andere anti-modernistische golf op ons afkomt – de Belgische rechters zijn sowieso al overzet en overwerkt.

De biograaf : *close reading*

Maar de vraag stellen naar de al dan niet juiste strafmaat opgelegd door de Belgische krijgsraad is nog iets anders dan de praktische amnestie die mensen in hun leefwereld elkaar toekenden, in twijfel trekken. Dat is wat mijn derde getuige, de biograaf Ludo Stynen doet in zijn opstel over Filip De Pillecyn in het verzamelwerk *Verbrande Schrijvers. 'Culturele' collaboratie in Vlaanderen 1933-1953*.¹⁶ Laten we zijn betoog eens volgen ; discours-analyse hoeft niet altijd van een kant te komen.

'Nagenoeg de hele letterbende was al snel in het vergeven en vergeten van 's schrijvers oorlogsmisstappen' (p. 118). Dit is nu het hele punt. Het komt erop neer dat nagenoeg de hele letterbende aan Filip De Pillecyn datgene verleende wat de werkwoorden 'vergeven' en 'vergeten' samenvat in één woord, namelijk 'amnestie'. Tussendoor staan er in Stynens betoog enkele merkwaardige zinnen, zoals bijvoorbeeld : *'Strikte toepassing van de wet was niet echt De Pillecyns eerste bekommernis... want voor hem primeerde het hoger belang van de Vlaamse volksgemeenschap'* (p. 124). Bij Wikipedia komt zo'n zin er niet door. Of nog :

'Filip De Pillecyn deed – als zoveel anderen maar misschien met iets meer overtuiging – zonder commentaar zijn werk wanneer het aankwam op het ontjoodsen van de scholen' (p. 124).

Bij Wikipedia zou hier staan 'quotation needed'. De redactie van *Verbrande Schrijvers* laat dit door.

Toch worden ter verontschuldiging van Filip De Pillecyn enkele interessante gegevens meegedeeld : *'Hij stuurde zijn dienst zelfs niet met een politiek-ideologisch vertoog een of andere richting uit'* (p. 125). Juist – wat is er dan eigenlijk aan de hand ? Of : *'Van zodra de Duitse inmenging te groot wordt, haakt Filip De Pillecyn af (bij het tijdschrift Westland)'* (p. 126). Zelfde opmerking : wat is er dan aan de hand ?

'Na de oorlog gebeurde wat in ieder geval gebeuren moest' (p. 127) – namelijk straf, zie ook Bruno de Wever en Kris Humbeeck hierboven, maar : *'Schrijvers, ook onverdachte, roepen op tot verregaande mildheid'* (ibidem). Wat zou impliceren dat oproepen tot mildheid normaler zou zijn als je een verdachte schrijver bent. Maar precies dan wordt jouw opinie vervolgd en kan ze niet meer doordringen. En wanneer is mildheid verregaand ? En wat is het verschil met gewone mildheid ? Stynen besluit met de formulering van zijn oprechte verbazing : *'De fouten uit het verleden werden met de mantel der liefde bedekt. (...) Niemand neemt Filip De Pillecyn nog iets kwalijk in letterlievend Vlaanderen'* (p. 128).

Gelukkig is er volgens Stynen iemand om met een 'merkwaardige dissonant' de eer van het land te redden : een zekere Fernand Demany probeert een *Ten huize van* met Filip De Pillecyn te laten verbieden, met als grond dat Filip De Pillecyn deportatie en dood van landgenoten in de hand had gewerkt. Ronduit ergerlijk is hier dat Stynen verzwijgt dat Filip De Pillecyn tegen deze lasteraar

in proces is gegaan en dat hij van de rechter gelijk heeft gekregen. De lasteraar moest een aanzienlijke schadevergoeding aan Filip De Pillecyn betalen. Misschien kan deze rechter ook bij de vergeters en vergevers en de met liefdeman-tels bedekkenden worden ingedeeld...

Stynen beklagt zich erover dat de culturele en literaire wereld advocaat René Victor (Filip De Pillecyns raadsman tijdens zijn proces) is gevolgd, want zo-doende tilde deze wereld niet zo zwaar aan het feit dat Filip De Pillecyn in de schuld stond bij België. De vraag die hier past, is of Filip De Pillecyn die schuld misschien niet had afgelost? Ja, zegde de Belgische staat, want hij liet hem vrij. Ja, zegden de verleners van de praktische amnestie, want het is genoeg geweest. Neen, zegt Stynen: rozen verwelken, schepen vergaan, maar deze schuld blijft eeuwig bestaan. Waarmee hij zich strenger opstelt dan De Wever en Humbeeck samen.

Het is vooral De Pillecyns evocatie van het gevangenisleven *Face au mur* die ergernis geeft. Men leest dit boekje niet graag. Daarom suggereert Stynen dat het misvattingen bevat 'van het soort waar men ondertussen in nogal wat lan-den van Europa voor *gestraft* kan worden.' Waarmee hij zijn betoog besluit.

Stynens laatste betekenisdragende woord is dus *straffen*. Stynen verlangt naar straf, naar de hedendaagse politiek-correcte straf voor het meningsdelict en plaatst zich daarmee met beide voeten in zijn eigen tijd. Waarschijnlijk was de teruggave van De Pillecyns burgerrechten drie jaar voor diens dood on-terecht? Wat Stynen zeker poneert, is dat de mentale rehabilitatie, ook door niet-foute auteurs zoals voornamelijk Daisne en Lampo maar ook Walschap en Teirlinck, onterecht was. Stynen vereenzelvigt zich met het correcte voor-schrift van de Belgische staat: nooit ofte nimmer komt er amnestie.

Van de ene verbazing in de andere

De biograaf Ludo Stynen is erover verbaasd dat men zo snel zo clement was tegenover Filip De Pillecyn. Ik wil de verbazing verleggen. Mij verbaast dat pas zo lang na 1962 (Filip De Pillecyns sterfjaar) de afrekening is gekomen, bijvoorbeeld bij een Hedwig Speliers anno 2003 – veertig jaar nadien.¹⁷ Mij verbaast Stynens verbazing. Wat verbaast, is de gloeiende verbazing van he-dendaagse Vlaamse biografen, filologen en historici over de sociale acceptatie bij vriend en vijand die niet alleen Filip De Pillecyn ten deel is gevallen. Daar moet iets verkeerdsg gegaan zijn in die accepterende samenleving, is de impli-

catie. Die samenleving was zelf nog niet 'in orde'. Misschien is een ideologiekritisch onderzoek van dit soort studies wel op zijn plaats.

Maar nog veel dringender tegenover deze tendensen is een onderzoeksvraag vanuit een heel andere gezichtshoek. Ik ben er namelijk van overtuigd dat een onderzoek naar deze mentale, quasi-onmiddellijke amnestie-in-de-leefwereld vruchtbare resultaten zou kunnen afwerpen. Een studie naar hoe mensen zich na burgeroorlogachtige conflicten tot elkaar verhouden, regelingen treffen en zich schikken, omdat ze tenslotte met elkaar voort moeten in de samenleving, omdat ze met elkaar moeten samenleven, omdat ze nu eenmaal samen een toekomst moeten hebben. Dat was toch de hele zin van de waarheids- en verzoeningscommissies die niet alleen in Zuid-Afrika, maar over de hele wereld hun werk doen – behalve in België, lijkt het wel? Het heeft er alle schijn van dat de 'onverdachte' vrienden van Filip De Pillecyn meer aan de maatschappelijke toekomst dachten dan de hedendaagse onderzoekers kunnen verdragen.

Hoe komt het eigenlijk dat de verzoening-in-de-leefwereld (gebaseerd op de ruimhartige geste van het doen alsof we vergeten) zo vaak gebeurde onder de actoren zelf? Waren de betrokkenen die met Filip De Pillecyn vriendschap sloten misschien onwetend over wat er tijdens de oorlog was gebeurd? Ik denk het niet. Vaak hadden ze in de strijdende kampen tegenover elkaar gestaan. Daisne was een verzetsman die documenten smokkelde tussen Gent, Brussel en Antwerpen. Laat mij ook maar eens een voorafname doen op wat de uitslag van zo'n onderzoek zou kunnen zijn. Ik ben van mening dat als puntje bij paaltje komt de tijdgenoten het beter wisten en een beter inzicht hadden in hoe het nu met de maatschappij verder moest.

Daarom dringt zich een nieuw amnestiedebat op, dat uiteraard niet meer kan gaan over de vraag of de betrokkenen amnestie moeten krijgen maar wel over of ze amnestie *hadden moeten* krijgen. En over wat amnestie nu eigenlijk inhoudt. Want het blijft natuurlijk een smet op het wezen van de Belgische staat dat amnestie nooit mogelijk is geweest. Het is niet zo dat met het overlijden van de direct betrokkenen het amnestieprobleem opgelost is. Daarbij helpt het niet dat men van boven af decreteert dat het er geen probleem is of was, of dat amnestie niet het juiste woord is of was, of dat in plaats van amnestie andere maatregelen (zoals de 'uitwissing' bij Luc Huyse) hadden moeten komen – want sinds de verschijning van Huyses boek een kwart eeuw geleden¹⁸ *zijn* die alternatieve maatregelen er ook niet gekomen. Laten we ze dan maar academische zoethoudertjes noemen. Huyses epiloog bij deze overigens voortreffelijke studie van zijn medewerkers en hemzelf detoneert niet alleen tegenover het

onderzoekswerk dat er aan de basis van lag; door een soort eerherstel van de repressie te schrijven heeft hij daarenboven voor lange tijd elk debat over verzoening verhinderd en het woord amnestie verdacht gemaakt. Precies op deze studie doet Bruno de Wever een beroep om zijn ‘zuiver historisch’ oordeel over het terechte van de straf te staven.¹⁹ Nu heeft juist Luc Huyse veel verdienstelijk werk over ‘Truth and Reconciliation Committees’ over de hele wereld gepresteerd. Voor België was dit blijkbaar niet van toepassing. Niet te verwonderen dat Ian Buruma in een interview over zijn boek *1945 – Biografie van een jaar* het verdict velde dat het niet opruimen van de repressie mee voor de heropstanding van de Vlaamse Beweging heeft gezorgd.²⁰

Hoe samen te leven na burgeroorlogen

Twee teksten kunnen ons bij deze kwestie behulpzaam zijn. Wat betreft de juridische amnestie geeft het *Woordenboek der Nederlandse Taal* een interessant citaat uit 1798, na een periode met machtswisselingen toen iedereen wel eens een collaborateur met een vorig regime was geweest. De *Resolutiën van het Intermediair administratief bestuur van het voormaalg Hollandsch gewest* geven als definitie van amnestie: ‘*Het verleenen van Amnestie en vergiffenis aan zodanigen van onse Ingesetenen, welke zig door onkunde of misleiding hebben gemengt in de beroertens, welke tot omkeering van ’s Lands Constitutie zyn ondernomen.*’ Hier wordt helemaal niet gewaarschuwd voor schulduitwissing. Men leest het goed: ’s Lands Constitutie willen omkeren wordt anno 1798 niet (meer) bestraft. Het *WNT* voegt er nog aan toe dat de uitdrukking ‘generale amnestie’ een pleonasme is. In het licht daarvan zijn vele redeneringen over amnestie in de 20e eeuw gewoon als sofismen te bestempelen.

Een tweede tekst gaat specifiek over wat ik hier de ‘praktische amnestie’ heb genoemd. Jos Borré had in zijn Walschap-biografie²¹ duidelijk problemen met Walschaps houding tegenover incivieken en collaborateurs en nog meer met de roman *Zwart en wit*. Matthijs de Ridder, die Borré’s boek recenseert, probeert Borré’s incidentele benadering van Walschaps vreemde sympathieën met verdachten (zoals August Borms en Filip De Pillecyn) te vervangen door een originelere benadering. Walschap was niet zomaar een *slechts* ‘eigenzinnige’ denker in dezen. Ik geef hier De Ridders argumentatie volledig weer:

Veel van Walschaps uitlatingen in deze periode zijn prima te verklaren zodra ze in het kader van de bredere Vlaamse Beweging worden geplaatst. Walschaps ‘humanisme’ blijkt dan veel meer dan een formule voor barm-

hartigheid of weldenkendheid. Het is eerder een poging om het nationalisme, waarvan Walschap beseftte dat het diep verankerd was in het Vlaamse denken en spreken van die dagen, een humanistischer invulling te geven. Walschap probeert na de Tweede Wereldoorlog Vlamingen van verschillende gezindten samen te brengen, in de overtuiging dat het noodzakelijk is om ook de ideologische extremen binnen de Vlaamse mainstream te houden. Als de Vlaming – en daarmee bedoelt Walschap in de eerste plaats zichzelf – er niet in slaagt om de ontspoorde idealist in zichzelf te ontdekken, dan is de gemeenschap gedoemd te desintegreren.²²

Wat Walschap volgens Matthijs de Ridder probeerde te doen strookt met de vriendschap die Herman Thiery / Johan Daisne met Filip De Pillecyn in praktijk heeft gebracht. Ten overvloede : ik begrijp met de beste wil van de wereld niet hoe men deze mensen daarvan een verwijt kan maken. Misschien moet ik eens ideologiekritisch doorgelicht worden ?

Mijn Baratzeartea

Johan Daisne kreeg zijn magisch-realistische roman *Baratzeartea* maar niet afgesloten. ‘Maanden en maanden zijn verstreken’ schrijft hij in het handschrift onder het XXXVe hoofdstuk. Maar dan komen de sterfgevallen : Marilyn Monroe en Filip De Pillecyn. In de Stadsbibliotheek organiseert hij een tentoonstelling.

De bibliotheek lijkt thans een rouwkapel. Tegenover de toonkasten die ik verleden week schikte ter herdenking van Raquel Meller, staan nu die voor Filip : foto’s uit alle leeftijden, een zilveren kogelpen, grammofoonplaten, knipsels, boeken, handschriften, en op een houten zuiltje een terracotta borstbeeld, kripspapier en potjes groen. Daar liggen ze over, naast elkaar, Filip en Raquel, de Veerman en de jonkvrouw, Filips van Hoorne en Concepcion, Pierre en Allegría, noord en zuid, broeder en zuster, de dubbelzielen !

Ik wist dat ik van hem hield. Ik weet pas thans hoeveel.²³

Deze realiteit vermengt hij met de realiteit van het schrijfproces en deze vermenging laat hij zijn boek besluiten – een vernieuwende schrijfdaad in die dagen. Voor een criticus als B.F. van Vlieden stond zoiets doen gelijk aan waarachtige literatuur schrijven.

Ik heb, schrijft Daisne, ‘een romantisch meester tot aan de uiterste grens verzegeld, tot aan het hek van de tuin’. En hij besluit met te zeggen dat Filip De Pillecyn nu ‘op hem staat te wachten achter het hek van Baratzeartea’. Maar wat voor woord is dit nu ?

Ik vroeg het aan een jonge Baskische vrouw die in de Vlaamse Opera werkt. Uit mijn *Basque for Dummies* wist ik al dat *baratze* de tuin was en zelfs voornamelijk de groentetuin, en dat *artea* een agglutinerend achtervoegsel was dat zoiets als ‘tussen’ betekent of ‘de ingang van’. En de klemtoon ligt niet op *téa*... Toen verstoutte ik me om aan dat meisje te vragen of *baratzeartea* geen ‘erotic overtones’ had. En per kerende (nu ben ik echt als Johan Daisne bezig) kreeg ik het antwoord, met een laten we zeggen volmondig ja. ‘We use the expression *baratzeartea joan* when you mean to go to make love’. En ze vergeleek deze uitdrukking met het Spaans, waar *ir al huerto* en *llevarsela al huerto* dezelfde betekenis hebben.

Inderdaad. Voor Johan Daisne ging het om erotiek en dood, en in zijn roman lopen die twee elkaar gedurig voor de voeten. Daisnes wereldbeeld draaide om aantrekkingskracht, sympathie en liefde. Dit is ook de essentie van zijn verhaal : een reis op weg naar een liefdesverhouding met zijn androgyne muze in een paradijselijke tuin. Aan de ingang ervan. Zo iemand kon in de omstandigheden waar verzoening nodig was geen brandstichter zijn. Want die ene zin *There, but for the grace of God, go I* heeft niet alleen met het toeval van schuld en boete te maken, maar nog meer met het schandaal van het korte en soms plots eindigende leven.

Noten

- 1 Dit is de uitgewerkte tekst van een lezing die ik in een ‘radioversie’ op 20 oktober 2013 voor het Filip De Pillecyncomité bracht in het Provinciaal Museum Emile Verhaeren in Sint-Amands aan de Schelde.
- 2 Johan Daisne. *Baratzeartea. Een Baskisch avontuur of de roman van een schrijver*. Brussel, Manteau 1962.
- 3 *Het jaar van de klapproos*, een vierdelige reeks ‘Noten onder het kalenderblad’ van Maurits Coppieters, uitgegeven door het tijdschrift *Kruispunt* nummers 111 (december 1987), 150 en 151 (maart 1993) en door Perspectief Uitgaven 1997.
- 4 Verscheen tussen 1922 en 1928 ; niet te verwarren met ‘t *Pallietkerke* dat in 1945 gesticht werd.
- 5 *Baratzeartea*, p. 275. In zijn biografie *Johan Daisne. Tussen magie en werkelijkheid, 1912-1978* (Antwerpen, Houtekiet, 2014) maakt Johan Vanhecke geen melding van deze ontmoeting. In het in totaal tiental verwijzingen naar Filip De Pillecyn wordt trouwens helemaal niet verwezen naar de latere grote vriendschap tussen de twee schrijvers, behalve dan

- in die ene vermelding van Daisnes titel van zijn in memoriam 'Kleine herinneringen aan een grote vriend'. Hoe deze vriendschap is (kunnen) ontstaan wordt in deze biografie noch verteld noch verklaard. Het is net alsof Daisne Filip De Pillecyn leert kennen een week voor diens overlijden.
- 6 Dat is bijvoorbeeld ook niet de mening van Hedwig Speliers in het hoofdstuk over 'Streuvelsbiograaf Filip De Pillecyn' in zijn boek *Met politiek bemoei ik me niet. Tussen democratie en dictatuur : de literatuur in Vlaanderen tijdens het interbellum*. Antwerpen, Manteau 2003, p. 193-222.
 - 7 Geschreven nog in de gevangenis van 1947 tot 1949, in 1958 herwerkt, en postuum in 1979 bij De Clauwaert uitgegeven.
 - 8 Ludo Stynen. 'La trahison des clerics. Filip De Pillecyn en de verraders' // L. de Vos, Y. T'Sjoen en L. Stynen (red.). *Verbrande schrijvers. 'Culturele' collaboratie in Vlaanderen (1933-1953)*. Gent, Academia Press, 2009, p. 117-134. Dit citaat p. 127.
 - 9 *Baratzeartea*, p. 276.
 - 10 *De Standaard* van 3 juni 1954, 'Het linkse sectarisme in de Gentse stadsbibliotheek' (anoniem).
 - 11 In zijn Daisne-biografie (p. 432-33) schrijft Johan Vanhecke dat de informatie die Filip De Pillecyn aan de Standaardredactie bezorgt, waarschijnlijk van Daisne zelf komt. Het is niet duidelijk waarop Vanhecke zich hier baseert. Elke Gentse lezer bezat de catalogus van de Stadsbibliotheek. Zoals ik al aangaf, waren er zelfs jongetjes die erin *lazen*...
 - 12 *Baratzeartea*, p. 276.
 - 13 *Filip De Pillecyn Studies* 2 (2006), p. 9-14.
 - 14 Tielt, Lannoo, 1994.
 - 15 Het pleidooi is te vinden op www.deburen.eu/userfiles/files/2011_1/Humbeek%20-%20Pillecyn.pdf, geraadpleegd op 13 september 2015.
 - 16 Zie noot 8.
 - 17 Zie noot 6.
 - 18 Luc Huyse en Steven Dhondt (met medewerking van Paul Depuydt, Kris Hoflack en Ingrid Vanhoren). *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1991.
 - 19 Bruno de Wever // *Filip De Pillecyn Studies* 2 (2006), p. 14.
 - 20 Atlas-Contact, 2013.
 - 21 Jos Borré. *Gerard Walschap*. Antwerpen, De Bezige Bij, 2013.
 - 22 Matthijs de Ridder in *De Leeswolf* 2013, nummer 6.
 - 23 *Baratzeartea*, p. 280.

VERGETEN

Bijlage : integrale teksten uit *Pallieter*

Poincaré

Verleden zondag heeft Poincaré een monument ingehuldigd en een politieke rede uitgesproken. Net zoals den zondag te voren en zoals den zondag die komen zal. In de ene of andere parochie van Frankrijk gaat hij geregeld elken zondag de repliek geven aan een rede van zijn Duitsen collega of aan een Engelse nota.

Indien het begrip der verhoudingen van de persagentschappen hoger staat dan het begrip van het betamelijke der journalisten dan zouden wij moeten geloven dat elke van de vele reden van Poincaré belangrijk is. De gazetten wijden er kolommen aan, met grote titels. Gij leest het, gij brave goeie mensen, die spijs al uw scepticisme toch nog steeds de tirannie ondergaat van het gedrukt papier. Gij zegt bij u zelf : “Dat is een duel, - Poincaré geeft een nieuwen degenstoot. Laat eens kijken wat nieuw argument hij nu voortbrengt.”

En gij leest. Poincaré zegt dat Duitsland moet betalen, dat de bezetting van de Roer is “comme il faut” en dat hij hoopt dat alle bondgenoten goeie vrienden zullen blijven.

Toekomenden zondag zal Poincaré het zelfde zeggen.

Dat noemt men het antwoord aan den Duitsen ministerpresident of aan den Engelsen Premier.

*
* *

Hebt gij er nog nooit aan gedacht welke ironie er ligt in de manier waarop Poincaré thans zijn orakel over de wereld laat gaan ?

Staande aan den voet van een der ontelbare monumenten die hij heeft helpen inhuldigen ontwikkelt hij een politiek die aan Frankrijk de gelegenheid moet geven binnen een overzienbaar aantal jaren een nieuwe reeks ereteken aan de nieuwe honderdduizenden gesneuvelden op te richten.

Poincaré dat is het onverzoenlijke, het dorre, onvruchtbare ; daar ligt een soort van sadisme in de politiek van dien man. Hij is een van degenen die een overwinning hatelijk maken ; hij is de zedelijke zeepbaron van de victorie.

We zien hem nog staan in den Senaat toen hij plechtig ontvangen werd door België. Het was buiten de traditie een vreemd Staatshoofd in het Parlement te begroeten. Maar voor Frankrijk is er in België steeds een uitzondering.

Wij zien den stoet nog binnenkomen. Gekletter van sabels, versleten karkassen in stasiekledij, plechtige dienaars statig als figuranten in een klassieke tragedie, kaalhoofden, aristocratische lelijkheid, wandelende geeuwpartijen : de diplomatie en de politiek.

Bescheiden, een beetje verveeld door al die exploiters van de bloedglorie die anderen over hen hadden gehaald, stond Foch. Een fijne, schone kop, en echt franse kop : scherp oog, rastrekken, voornaamheid. Geen lompe tronie van een vechtersbaas zoals Hindenburg, geen figuur van een kwekeling der be-waarschool zoals onze nationale Richard.

Dan kroop Poincaré op het verhoog. Hij begon. Snijdende stem, veel te hoge toon, net als die van iemand die hard zingt om door de sterkte van zijn geluid te doen vergeten dat hij vals zingt. Zoiets in den aard van rosignol Segers¹ waarvan de inspiratie zó echt is dat alle gebaren en uitroepingen op den tekst zijn aangetekend die hij van buiten leert.

Die man zijn stem-effecten zijn berekend als die van een acteur.

En die acteur wil de eerste rol spelen in een tragedie.

*
* * *

Frankrijk heeft het niet verdiend zich door een Poincaré te laten ringeloren.

Pallieter houdt van Frankrijk. Hij ziet niet alleen in dit land de sjouwers van de chauvinistische mestkar uit de “Action Française” die hun loopjongens de Parijse informatie laten schrijven in de “Nation belge” ; en ook niet de klikk journalisten uit Parijs die hun Duits-joodse namen op ronkende wijze hebben verfranst.

Pallieter heet de “poilus” gezien, de jonge die stierven voor een woord, de oude die jong werden toen zij met het aangezicht naar den dood stonden gekeerd.

1 Paul Segers (1870-1946). Belgisch katholiek politicus. Hij behoorde tot de Fransgezinde en conservatieve vleugel van de katholieke partij. Hij was een van de weinige katholieke politici in Vlaanderen die het Vlaams minimumprogramma weigerden te aanvaarden.

Pallieter kent een Frankrijk van denkers vol fijne intellectualiteit, van dichters waarin de klare harmonie van alle menselijke gaven heeft gezongen.

Wat een treurig lot is er over dit land gekomen.

Wat een treurig lot ligt er over al de landen die wij kennen. Men zegt : “Frankrijk wil dit, - Engeland wil het zo, - België verlangt het anders.” Wat een leugen. De Regeringen, onze Theunis net zo goed als Poincaré, zorgen er eerst voor dat zij een meerderheid hebben die op voorhand ja heeft gezegd. En hoe die meerderheid wordt bekomen hebben wij onlangs gezien ; dat is een meerderheid die “ja” stemt, maar een meerderheid die “neen” denkt.

En boven dit alles drijft de lucht van petrool, cokes, financie.

* * *

Daar zullen misschien nog vele zondagen komen dat Poincaré monumenten aan gesneuvelden zal kunnen inhuldigen met een rede van onverdraagzame zelfgenoegzaamheid. De arme jongens die deze eer te beurt valt horen het niet meer.

Daar zullen nog vele zondagen komen waarop Poincaré zal zeggen dat imperialisme ver is van zijn zuiver hart, dat de vrede hem duurzaam is, - terzelfdertijd knetteren de geweren in de Roer en worden de milliarden gestemd voor de bewapening.

De geest van Poincaré is oorlog. Piotten, lanciers en mannen van de artillerie, jongens van de veertien maanden, daar zijn nog glorievolle monumenten in de toekomst.

Pallieter, 26 Oogst 1923

Wilson

Dat was in de somberste dagen van den oorlog.

Ik weet niet meer wanneer het was. In den oorlog is er geen zondag of werkdag en de jaren hebben dezelfde kleur. Maar ik weet dat het geen dag was zoals de andere, toen die gecensureerde verknechte bladen de boodschap van Wilson bekend maakten. Voor die gewoon was die gazetten te lezen was het klaar dat

die boodschap van over de zeeën anders klonk, breder, menselijker, zuiverder. Maar de pers was toen, met de werkplaatsen waar men obussen draaide of stikgas fabriceerde, één van de arsenalen zagezegd van de victorie : men fabriceerde er de officiële waarheid.

Die oorlog is een vreemde tijd. Een veldslag wordt gewonnen omdat bij den tegenstrever een telefoondraad gebroken is of omdat een verzonken wagen het ravitaillement heeft stopgezet. Duizend piotten lopen in hun verderf omdat de majoor die zijn verstand omzet in artilleriewerk enige borrels te veel heeft gedronken. Ik heb een generaal gezien die de manschappen van twaalf batterijen, op weg naar de Somme, toesprak met “Roi, Patrie, Devoir”. Hij kon zich zelf niet opwarmen bij deze gloeiende woorden want zijn vogelgezicht bibberde in zijn gesterden kraag. De kanonniers keken naar hun schoenen of wat de paarden als aandenken van hun spijsvertering in den weg hadden achtergelaten. Maar toch stond er naderhand in de gazetten met hoeveel geestdrift zij vertrokken waren en ik weet niet of ze er in Amsterdam of in Londen geen gedichten over gemaakt hebben.

Als Roemenië in den oorlog kwam waren er twee soorten van profeten onder de piotten : de enen vonden dat de oorlog vlugger zou gedaan zijn omdat het overwicht op Duitsland des te groter was ; de anderen spuwden op den grond en zeiden : “Weeral zoveel soldaten meer die kapot moeten vooraleer ’t gedaan is”.

Maar het grootste, beste en zuiverste wat de piotten te horen hebben gekregen was die hooggestemde boodschap van Wilson. Ik herinner me niet dat de piotten het als een gebeurtenis hebben beschouwd. Arme piotten ! Wel weet ik dat, als de paus dezelfde woorden had gesproken, een aalmoezenier voor het aangezicht van het verbolgen Vaderland werd gezet dat voor de gelegenheid een generaalstronie had aangenomen. Was het een tijd om over vrede te spreken als de mensen aan ’t vechten waren ? Moest de beschaving niet gered worden door professionele vuurvreters ? En het was alsof ze met meer plezier er op los gingen om te bewijzen dat het allemaal geklets was van den vrede onder de mensen.

En mijn commandant die dien dag “le front arrière” had bezocht en vond dat er genoeglijke uren zijn in den oorlog, vatte heel ’t spel samen met de woorden : “Ce Wilson est un sous-boche.”

Toen ging hij kaart spelen met de twee luitenants die als afwisseling kazerne-moppen vertelden.

Maar sommigen toch onder ons hebben dien dag hun wapen met meer vermoeiden arm gedragen. Die indruk was gauw vergeten. Daar werd gevochten, gescholden over de soep en de solde. Daar was van tijd tot tijd een fris aanvalletje. Het front werd levendig gehouden, daar kwam een offensief, er werd wat voor- en wat achteruit gelopen...

Nu komt dit allemaal terug voor hen die er waren ; die noch generaal, noch krijgsauditeur, noch minister in Havere², noch onmisbaar journalist, noch onmisbaar bureaulist, noch verzenspuwend patriot waren.

Als Lloyd George³ sterft of Clemenceau, of één van de vele generaals die er zelf duizenden hebben zien sterven van op afstand, dan zullen die mannen eens nadenken. Ja, dat waren de kerels van jusqu'au bout. Maar Wilson dat is dat glorieuze ogenblik van den oorlog toen men hoorde dat niet heel de wereld met hondsdoelheid geslagen was ; dat er één was die geloofde aan de menselijkheid ; dat er één was die geloofde dat het offer van de millioenen geen comédie was.

Om zo'n enkel ogenblik heeft de naam van Wilson een heilige wijding gekregen in het hart van duizenden. In die hongerige overhongerde harten, in die geesten van intellectuelen die verdorden in onmacht over zich zelf.

Nu schrijven de jakhalzen die op het offer van de jonge mannen hebben geaasd woorden van officieel medelijden. Zij spreken van een grote figuur, van goede bedoelingen, van idealisme. Betaalde hypocrisie van de knechten der petrool-kolen en financiemagnaten. Zij hebben de Vredesboodschap van Wilson doodgevloekt met hun kanonnen, hun pers, hun gesprekken, hun "defensieve" bondgenootschappen.

Om fatsoenlijk te blijven zouden zij nu best hun mond houden.

De Volkenbond in plaats van de Bondgenootschappen.

-
- 2 Zo noemden de Vlamingen de Franse stad Le Havre, waar de Belgische regering gedurende de Eerste Wereldoorlog verbleef.
 - 3 David Lloyd George (1863-1945). Britse Eerste minister van 1916 tot 1922. Hij was dé Britse oorlogsleider.

Hoeksteen van het Wilsonisme, hoeksteen van de schijnheiligheid en muilen-trekkerij van politiciers, diplomaten, journalisten en andere leveranciers van de internationale slachthuizen van de toekomst.

In het openbaar, in het parlement, in de internationale bijeenkomsten van potentaten, spreken zij vage maar goedjonstige formules over den Volkenbond. Hebt gij de woorden wel eens gelezen van Poincaré als hij een van zijn monumenten inhuldigt ? Hebt gij Jaspar wel eens gehoord of Hymans als die hun van buiten geleerd zinnetje van sympathie over den Volkenbond uitspreken.

Comedie !

Want in private gesprekken, als zij 't officiële fatsoen afleggen om de riolen van hun karakter open te zetten, dan halen zij medelijdend hun schouders op waaraan de kleermaker de nodige breedte heeft gegeven. Volkenbond ? Onzin. Het staat netjes ervan te spreken, maar het is zo iets als de klassieke poëzie : een opgevoed man heeft ze in zijn bibliotheek maar voor zijn geestelijk leven bestaat ze niet. En terwijl ze de conferenties flikflooiën sluiten ze defensieve Verbonden, sjacheren ze om petrol, verkopen ze een volk aan het “Comité des Fougues”.⁴

Hypocrisie.

Indien ze toch maar zegden dat ze geen lor geloven van den Volkenbond, dat Wilson een gek was en dat ze hun sabel slijpen voor de nieuwe blijde toekomst. Dat ze het dubbel uitgeven voor kazerne als voor de school. Dat ze een “Te Deum” durfden zingen omdat Wilson dood is, die het internationale Gerecht heeft durven aanprijzen boven de internationale finacie.

Ze dragen rouw ; ze zenden telegrammen.

Morgen zullen zij een nieuw tractaatje maken, één van die waaruit de ramp van 1914 is ontstaan.

En onze vertegenwoordigers in 't Parlement zullen de credieten stemmen, de kanonnen geven, de tractaten goedkeuren om, zoals zij 't noemen, de veiligheidspremie voor het land te betalen.

4 Bedoeld lijkt het “Comité des Forges” : de Franse patroonsorganisatie die bestond van 1864 tot 1940. Zij groeide uit tot de machtigste werkgeversorganisatie in het land en oefende ook politieke invloed uit.

Toch is het goed te weten dat er één van de mannen die over de wereld hebben beslist, aan de mensheid hebben geloofd en het leven der volkeren boven de grenzen hebben geheven.

Hij heeft aan velen onder ons een ogenblik van ontroering geschonken, die heel het leven doorbranden blijft als het licht dat men alleen ziet nadat alle andere lichten in de nacht zijn gedoofd.

Hij heeft gesproken met die preciese taal waardoor de klaarheid van de gedachte brandt ; zonder passie maar met die ingetogene zekerheid van het beredeneerde idealisme.

*
* * *

Zij die den golfslag van den tijd hebben teruggebracht in de oude bedding waaruit, regelmatig en zeker, de oude springvloed rijzen zal, hebben hem niet begrepen. Zij hebben cijfers in de plaats van een hart en redevoeringen in de plaats van hersens. Als zij verdwijnen zal de wereld niet armer zijn en de schoonheid van het mensdom zal door hun heengaan [niet] worden ontsierd. Zij zijn de doodgravers van de volkeren ; de monumentenkoorts is hun opperste glorie geweest.

Wilson heeft een nieuw credo aangeheven. Hij heeft geloofd in zijn eigen leer.

En als velen na hem eraan geloven zullen de moeders geen slachtvee meer baren.

Pallieter, 10 februari 1924

Kibangu

Naar aanleiding van het anti-koloniaal congres te Brussel

Je hebt een sympathieken snoet, Kibangu, hoofd der Kongolese nationalisten, maar je hebt geen dankbaar hart. Je snoet is immers zwart en dankbaarheid is een blanke deugd.

Dankbaarheid is de deugd van België, dat de graven zijner gesneuvelde verdedigers schendt, dat hun weduwen en wezen van honger laat vergaan, dat

de oudstrijders, die aan het Duitse geschut ontsnapt zijn, zo mogelijk in de gevangenis zet.

Dankbaarheid is de deugd der paters en nonnen, die zonder het Vlaamse volk over de grens zouden vliegen, gelijk hun Franse medebroeders en -zusters, en die in ruil voor die weldaad den Vlaamse volksaard ondermijnen, door de Franse opvoeding welke zij aan onze kinderen geven.

En jij, Kibangu, bent niet dankbaar.

*
* *

België stort den overschot zijner beschaving over Kongo uit, in den vorm van jenever, officieren, vuurwapenen en moderne vormen van ontucht : begrijp je dan niet, hoe groot een weldaad het is, zo spoedig op de hoogte gebracht te worden van de West-Europese beschaving ? Over missionarissen hoef ik niet te spreken : die zijt ge niet aan den staat België verschuldigd, en staatsagenten en Belgische ministers hebben hen dikwijls genoeg gedwarsboomd en gekoeioneerd.

Gij wilt u losmaken van België, terwijl het nobelste dat België bezit, de haut commerce en de haute finance, u een grenzeloze waardering en liefde toedragen. Want de Kongolese producten worden hier dertig en vijftig maal zo duur verkocht, als de negers er voor krijgen, en geen aandelen staan zo hoog gekwoteerd, als die der Kongolese maatschappijen. Kibangu, kan zoveel liefde geen wederliefde wekken in je hart ?

*
* *

Gij vraagt, met welk recht men de inlandse hoofden van hun soevereiniteit beroofd heeft ten bate van den onafhankelijken Kongostaat, met welk recht men zich zoveel grondgebied heeft toegeëigend, als ware het onbeheerd ?

- Het antwoord is gemakkelijk : met het recht van den sterkste. Dit recht heeft zich ten uwent doen gelden door wapengeweld ; hier doet het zich bovendien gelden door de staatkundige, gerechtelijke, economische en financiële organisatie, maar het blijft altijd het recht van den sterkste. Niet klagen dus, Kibangu!

*
* *

Gij vindt het niet goed, dat Kongo alleen beschouwd wordt als een bron van inkomsten voor België ; sinds Leopold II tot en met Jaspas⁵ hoort men de bazen geen andere opvatting verkondigen, dan dat de Kongolezen moeten dienen om België te verrijken.

- Och ja, mens, dat is zo ; maar zo gaat het met alle koloniën : bestaan de zwarten dan niet voor de blanken ? Overigens, als jij niet meer alleen, maar een groot aantal Kongolezen daarover zullen nadenken dan zal men mooie formules gebruiken om de werkelijkheid te verbloemen en u te bedotten. Met mooie woorden moeten ook de Vlamingen zich hier tevreden stellen.

* * *

Gij vindt het vreemd, Kibangu, dat de Belgische regering het publiek zo nauwkeurig inlicht over de opbrengst van rubber en koper in de kolonie, maar helemaal niet over de productie van zwarte lijken.

Reeds ten tijde van den onafhankelijken Kongostaat, zegt gij, zijn vele tienduizenden zwarte dragers bezweken onder den last van het beschavingsmateriaal, dat meedogenloze blanken op hun schouders laadden. Later heeft de slaapziekte het gehele land ontvolkt, dank zij de dwaze maatregelen door de Brusselse bureelratten uitgedacht om de ziekte te bestrijden.

- Je spreekt met weinig eerbied over ministeriële ratten, Kibangu !

- Gedurende den oorlog, klaagt gij verder, werden de zwarten gedwongen de benodigdheden der Belgische en Engelse legers op hun schouders door de eendeloze uitgestrektheid der kolonie te dragen ; zij bezweken onder den last, en wederom werden de wegen bezaaid met vele tienduizenden zwarte lijken. En vooral in de Katanga- en Manyema-distrikten hebben onmenschen jaren lang den teugel gevierd aan hun wreedheid. Geen spoor daarvan in de geschiedenis van den oorlog. En ook van de Belgische gruwelen in Kongo, twintig en meer jaren geleden, wordt alleen gewaagd om te zeggen dat zij Engelse laster zijn.

- Kibangu, die vele tienduizenden zijn gevallen in den strijd tegen de Duitse barbaarsheid in Oost-Afrika. Roemvol zijn ze gesneuveld voor de Beschaving en het Recht. Hun lot is te benijden. Als van hen geen sprake is in de geschiedenis, weet dat er twee soorten van geschiedenis bestaan : de ware en

5 Henri Jaspas (1870-1939) : Conservatief katholiek politicus. Minister van Economische zaken (1920-1924) en Financiën (1932-1934). Was Eerste minister van 1926 tot 1931.

de officiële ; de eerste is die der slechte vaderlanders ; de tweede, die bij ons vertegenwoordigd is door Pirenne en zijn kliek, stelt zich een edeler doel dan de waarheid te verkondigen : zij verdedigt met een wetenschappelijk masker de belangen van den staat. En wat uw laatste opmerking betreft : gij weet nog niet wat een logenstraffing, vooral van officiële zijde, waard is.

- En nu heeft de grootindustrie haar fabrieken op Kongolezen bodem gevestigd, en gij klaagt dat zij de negers dwingt vrij te werken, en dat zij hen bijeenbrengt in concentratiekampen, waar de dierlijkste ontucht heerst, en dat die ontucht, samen met den te zware arbeid, die van die mannen geëist wordt, hen jong ten grave doet dalen en medewerkt om de bevolking uit te roeien. Het Kongolese ras, zegt gij, heeft drie eeuwen slavenhandel overleefd, maar tegen éne eeuw Belgische beschaving is het niet bestand.

- Wees gerust, Kibangu. Als eens de bevolking zó zal gedund zijn, dat het kapitalisme gevaar loopt het nodige mensenmateriaal niet meer te vinden, zal men er zuiniger mee omgaan. Onder den oorlog gingen onze officieren ook veel zuiniger om met de paarden dan met de mannen : paarden waren moeilijk te krijgen ; Vlaamse soldaten had men om niet en er waren er toch genoeg.

*
* *

Ge ziet, Kibangu, al uw grieven houden geen steek, als men ze beschouwt in het licht der Belgische vaderlandsliefde, en daarbij rekening houdt met de belangen van het kapitalisme.

En als ge niet overtuigd zijt, vind dan betere moordwapenen uit dan de onze, en kom op uw beurt België veroveren. Dan zal al wat gij hier doet, Recht en Beschaving heten.

Pallieter, 20 februari 1927

Pater Vertenten ⁶

Van Hamme naar de Kaja-Kaja's.

De Kaja-Kaja's, dat is een volkje op Zuid-Guinea dat de specialiteit van het koppensnellen beoefende. Ze gingen bij een broedervolk om er wat te plunderen – net zoals in Europa – en namen als aandenken de hoofden mee van de vijandelijke broeders, wat in Europa niet gebeurt, want het heeft hier geen handelswaarde. Maar vooraleer tot deze definitieve operatie over te gaan vroeg de Kaja-Kaja aan zijn patiënt “naam asjeblieft” want dat wilde hij absoluut weten tot geruststelling van zijn geweten, - zodat aldaar de onbekende gesneuvelden niet mogelijk zijn.

Het is er nu gedaan met het koppensnellen. Pater Vertenten heeft hun dat afgeleerd. Pater Vertenten zoudt gij het koppensnellen niet kunnen afleren aan de Europeanen ?

*
* *

Maar wij zitten in Hamme.

Dat is een gemeente zoals vele gemeenten. Met veel oppervlakkigheid in oordeel en in geloof ; met een stel parvenu's die hun gemis aan verstand proberen aan te vullen met iets dat zij als Franskiljonisme beschouwen ; met achterklap en grootsprekerij.

Toen pater Vertenten er het stof van zijn voetzolen schudde had Hamme het glorieuze record van het maximum pro cent ongeletterden van België. En hij zal wel gedacht hebben dat de toestanden die hij als jongeman had meegeweerd een uitstekende verhardingskuur waren tot voorbereiding van het missieleven.

Zo trok de tengere, maar taaie jonge pater op. Levendige en goede ogen keken door de brilleglazen ; de stem was zacht en bescheiden. Hij heeft nooit veel wind gemaakt, die pater Vertenten. Maar hij was een geestige, scherp-ziende, hartelijke kerel.

6 Petrus Vertenten (Hamme 1884-Wilrijk 1946). Priester van het Heilig Hart. Hij was van 1910 tot 1926 werkzaam als missionaris in Nederlands Nieuw-Guinea en van 1927 tot 1939 in Belgisch Congo. In 1940 keerde hij met ziekenverlof terug naar Vlaanderen. Hij overleed aan een tropische ziekte in 1946. (Henriette Roland Holst-Van der Schalk. In memoriam Pater Vertenten // *Dietsche Warande en Belfort*, juli-augustus, p. 361-363).

Hij zal wel eens gedacht hebben : “Kom, na Hamme kan ik het wel eens met de Kaja-Kaja’s proberen.”

*
* * *

In de officiële portretten staat hij niet, pater Vertenten ; gij moet hem niet zoeken in de collectie van postkaarten waar de talrijke Vlaamse inktpotten vertegenwoordigd zijn door mensen die indruk op u willen maken door een oog dat kwansuis in de verte kijkt en een hand dat een hoofd steunt, kwansuis gebukt onder al te zware gedachten.

Daar bestaan wel portretten van pater Vertenten. Hij staat er op met den burgemeester van Noh-Otiv, een vent met een hoofd als een kobbejager, of met de plaatselijke beroemdheden van de streek : mannen die zwijnstanden door hun neusgaten hebben gestoken om op originele wijze te kunnen klappertanden, kerels met in hun oorlel een ordinair bierglas ; enfin al de Europese schoonheidsrecepten tot in hun uiterste konsekwentie doorgedreven.

Neen, jandorie dat is geen vertegenwoordiger van de Vlaamsen inktpot. Die heeft geen toneelstukken geschreven met kartonnen conflicten van kartonnen zielen, geen verzen waarin het Oosten en de Bijbel worden herkamd. En daarom staat hij nu ook op de voorbladzij van Pallieter, de enige galerij in Vlaanderen waarin de Vlaamse koppen komen die hun glorie hebben verdiend zonder met één oog naar de centen en met het andere naar de zoete beroemdheid te kijken.

*
* * *

Wel ja, komt er maar allemaal rond staan, postkaartmensen en gewichtig-doende personages. Stelt u nu eens al te samen op een rei (sic), neemt de plaats in van den burgemeester van Noh-Otiv, van den vent met de zwijnstanden en de kerel met het bierglas in de oorlel : en slaat dan allemaal eens over uw ondervest op de plaats waar gij, dank zij de wet van de physiologie, een hart hebt gekregen ; kijkt naar pater Vertenten en vraagt :

“Wie ben ik – wat is hij ?”

Wie *gij* zijt ?

Komaan, wij zullen niet aandringen.

Wie *hij* is ?

Dat is veel moeilijker om zeggen. Vijftien jaar leven met koppensnellers die de verrotting dragen in 't merg van hun gebeente en ze gezond maken ; heel alleen vechten tegen eeuwen van tradities en ze overwinnen. Alleen staan, alleen ; vergeten van de wereld die zich beschaafd noemt ; tezelfdertijd de rol spelen van Daniël in den leeuwenkuil en van den primitieven mens die toch in de negentiende eeuw geboren is. Dokter spelen en pastoor ; timmerman en kleermaker ; onderwijzer en metselaar. En als gij er ingeburgerd zijt en gegroeid in die nieuwe natuur, als uw geest en uw lichaam de plooi heeft gekregen van de streek, teruggaan van het herboren en gezond geworden volk naar het Europa van de bevrijdingsoorlogen, wisselkoersen, Mussolini's en Francqui's.

Dat is meer dan een foto op een postkaart waard.

*
* *

Advokaat ook heeft pater Vertenten daar gespeeld. Dat is zo wat de rol van elk missionaris. De cultuurbrengende landen immers zorgen voor politie en handel : zij halen caoutchouc, suiker, goud en olifantstanden uit en brengen jenever, klatergoud en matrakken in de plaats. In een verder stadium van ontwikkeling komen er mitrailleuzen bij.

In die streek nu van pater Vertenten zaten de paradijsvogels te dromen in de warme schaduw. En, misschien wel als een verre aandenken van het oord waar zij haar eerste geluk verspeelde, is de Europese Eva verzot op paradijsveren, nog meer dan de Kaja-Kaja zelf.

Voor de mensen uit de beschaafde landen die tot daar kwamen waren de paradijsveren net als goud. En zij lieten de Kaja-Kaja's kennis maken met de Europese superioriteit, toen zij hun op onberispelijk flinke manier het kostbaar goedge wisten te ontfutselen benevens hetgeen in de koloniale techniek "concessies" wordt genoemd.

Pater Vertenten kende de geschiedenis van Hem die de kooplieden uit den tempel joeg. En de beschavers uit Europa die in Zuid-Guinea de vredespolitiek van Frankrijk in Marokko en het instinct van de Belgische bankiers wilden invoeren, konden het aftrappen.

*
* *

En wij zijn er van overtuigd dat op dit ogenblik het hart van pater Vertenten meer pijn doet om Zuid-Guinea, dan vijftien jaar geleden om België.

Want hoor hoe zijn afscheid was :

Korte dagen vóór zijn afreis zat een jongetje bezig aan een ouden voetbal te prutselen. En stil zat het bij zich zelf te mommelen : “Beneden aan den trap wenen er twee, en morgen wenen er vier, en als de pastoor heengaat voor goed, wenen zij allemaal”.

Zij hebben allemaal geweend, luidruchtig en met veel misbaar. Daar spreekt verdriet en vreugde nog een oprechte taal.

Pater Vertenten, uw verandering van Zuid-Guinea voor België is geen verbetering voor U.

Maar toch zijn we blij dat uw goedig, geestig gezicht terug onder ons is.

Het doet ons deugd dat wij van tijd tot tijd eens kunnen kijken op mensen van uw geestelijk kaliber, want het houdt ons geestelijk criterium in het spoor.

En het laat ons ook blij zijn dat Vlaanderen, uit zijn strijd naar het licht, nog zoveel kinderen over heeft om het apostelschap te dragen in de streken waar uitbuiting en gemeenheid zich met den naam van Kolonisatie hebben betiteld.

Gij hebt veel kunnen veranderen in Zuid-Guinea, pater Vertenten. Zoudt ge onze Belgische Kaja-Kaja's niet een beetje kunnen verbeteren.

Pallieter, 13 juni 1926

EXTRA MUROS

Portretten en Polemieken

Het journalistieke werk van
Filip De Pillecyn

PETER DE GRAEF

Filip De Pillecyncomité

De journalist Filip De Pillecyn

RIK VAN CAUWELAERT

Enkele maanden geleden werd ik door professor Emmanuel Waegemans ver-rast – het woord is niet te sterk – met de vraag om hier vandaag op te treden als gastspreker bij de voorstelling van *Portretten en polemieken*, de studie van Peter De Graef over het journalistieke werk van Filip De Pillecyn.

Niettemin heb ik de uitnodiging graag aanvaard, omdat dit boek een belangrijke bijdrage, om niet te zeggen een hoeksteen vormt voor de grote biografie van Filip De Pillecyn. Want het verhaal van dat toch wel erg bewogen leven moet na al die jaren nog altijd worden geschreven. Wat aantoont hoe nonchaland wij in Vlaanderen omgaan met onze literatuur.

Ik heb ze uiteraard gelezen, de boeken van Filip De Pillecyn, vooral *Hans Van Malmedy*, *Monsieur Hawarden* en *De soldaat Johan*. Ze stonden voor het grijpen in de ouderlijke bibliotheek. Maar het zou nogal aanmatigend zijn mocht ik me hier laten voorstaan op enig connaisseurschap van het literaire werk van de belangrijke romancier die Filip De Pillecyn was.

De vraag van professor Waegemans kwam als een verrassing, omdat het mij destijds erg kwalijk was genomen dat ik, zoals Ludo Stynen het schreef, ‘een sterk polariserend, in wezen alleenstaand citaat’ uit *Face au mur* had aangehaald. Ik deed dat in een Knack-bijdrage waarin de eerste bundel *Studies* uitgegeven door het Filip De Pillecyncomité werd aangekondigd. Ook lezers stuurden me destijds strenge vermaningen, meestal met de vermelding dat ze bij een herhaling van dergelijke journalistieke dwaling meteen hun abonnement zouden opzeggen.

Nadat ik de uitnodiging van professor Waegemans had aanvaard, heb ik me toch meermaals afgevraagd of Filip De Pillecyn zelf wel gelukkig zou zijn geweest met de gedachte dat uitgerekend een Van Cauwelaert werd gevraagd om commentaar te geven bij zijn werk, zij het dan zijn journalistieke werk.

Want u kunt het nalezen in het boek van Peter De Graef: De Pillecyn was niet mals voor mijn oudoom Frans Van Cauwelaert. En De Pillecyn was geen man die snel van mening veranderde. In 1960 nog bestempelde hij Frans Van Cauwelaert als ‘de grootste ontgoocheling die Vlaanderen ooit heeft gekend’.

Peter De Graef heeft het citaat opgenomen in zijn boek. Maar ik ga ervan uit, zoals Thomas Mann het formuleerde, dat 'de tijd werkt voor ons allemaal, als wij hem laten begaan bij zijn proces van gelijkmaking en opheffing van tegenstellingen'.

Historici, ook literatuurhistorici, zijn al volop aan de slag om dat verleden te duiden, te verklaren. Vooral de periode tussen de twee wereldoorlogen, wellicht de woeligste in de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. De Vlamingen rekenden in die dagen vooral met elkaar af. '*Wij hebben elkander gesmaad en belogen, Wij hebben elkander verdacht in onze eer*', schreef mijn oudoom Gust Van Cauwelaert over die jaren.

Om een precies beeld te krijgen van die woordenstrijd onder Vlamingen zou iemand zich moeten inlaten met een vervolg op de grote 10-delige Bibliografie van de Vlaamse Taalstrijd van Theophiel Coopman en Jan Broeckaert, nog altijd een onontbeerlijk naslagwerk dat ons jammer genoeg niet verder voert dan 1886.

Uit die periode tussen de twee wereldoorlogen stamt ook het belangrijkste journalistieke werk van De Pillecyn. Vandaar ook mijn belangstelling voor het onderzoek van Peter De Graef.

Herman Verbeeck heeft in zijn bibliografie van Filip De Pillecyn een beeld geschetst van die omvangrijke journalistieke bedrijvigheid. Maar de journalistiek van De Pillecyn is slechts een klein onderdeel van wat in die dagen in Vlaanderen werd geproduceerd aan artikelen, pamfletten, schotschriften en satirische blaadjes.

En soms doet het toeval zijn werk. Zowat een maand geleden stond ik op een zonnige zaterdagmiddag in een oud landhuis in Drongen, in de bibliotheek van wijlen Daniël Merlevede. Merlevede was de oprichter van het naoorlogse satirische blad *Rommelpot*, dat het pakkende Borms-gedicht van Willem Elschot publiceerde. En ik kan u meteen geruststellen : het overgrote deel van de bibliotheek en het archief van Merlevede bevindt zich intussen veilig binnen de muren van het ADVN. Daar heeft Frans-Jos Verdoodt voor gezorgd.

Maar ook na de passage van Verdoodt bleef er van die bibliotheek genoeg over om elke bibliofiel, verzamelaar, die belang stelt in de geschiedenis van de Vlaamse beweging, lange tijd zoet te houden. Merlevede werd bijna 103 en werkte omzeggens tot het einde aan de verrijking van zijn bibliotheek. Van de

omvangrijke Vlaamse strijdliteratuur is hem bijzonder weinig ontsnapt. En daar bij Merlevede, in een donkere hoek van de bibliotheek, op een metalen rekje, stonden netjes in halflinnen gebondende 7 jaargangen van *Pallieter*. Een fascinerend tijdsdocument.

Het satirische blad *Pallieter* verscheenvan 1922 tot 1928. De titel werd met een knipoog in bruikleen gegeven door Felix Timmermans. Het blad werd opgericht door Filip De Pillecyn. Die werd in zijn onderneming gesteund door onder meer de socialisten Reimond Herremans en Karel Leroux, die met Maurice Roelants en Richard Minne een literaire groep vormde rond het tijdschrift *'t Fonteintje*. *Pallieter* zou, zo werd aangekondigd, een *Tybaert de Kater* op een hoog peil voor heel Vlaanderen worden. En kijk, nauwelijks een week na mijn bezoek aan de bibliotheek van Daniël Merlevede stond ik in Antwerpen te bladeren in wat overblijft van het archief van de uitgeversfamilie Janssens. U weet het, Lodewijk Janssens was de uitgever en oprichter van *Tybaert de Kater*, 'Een weekblad voor verstandige lieden, opgesteld door zeven filosofen, met als beste vrienden zij die noch het een noch het ander zijn – onder verstaan noch japneus noch liberaal – maar Vlaming voor alles'.

Op de plank lag, naast archieven van de eerste jaren van de krant *De Schelde*, een ingebonden verzameling van de eerste 33 jaargangen van het befaamde satirische blad dat zich beschouwde als de opvolger van *Reinaert de Vos*, ook al 'Een zondagsblad voor verstandige lieden, aaneengeknoot door zeven filosofen,' waarvan het eerste nummer verscheen op 24 juni 1860 en het laatste in 1868.

Alle verzamelaars van Gezelliana weten dat in het eerste nummer van *Reinaert de Vos* het overbekende *Aen Franschgezinden* staat, met de betogende beginregels :

Gy zegt dat 't Vlaemsch te niet zal gaen,
't En zal,
Dat 't Waelsch gezwets zal boven staan!
't En zal...'

Getekend : Spoker, het pseudoniem van Guido Gezelle.

Tybaert de Kater, dat vooral in het Antwerpse lezers vond, werd na de dood van Lodewijk Janssens voortgezet door diens zoon Gust. Gust Janssens publiceerde niet alleen *Music-hall* van Paul van Ostaijen en werk van Pol de Mont en Mau-

rits Sabbe, hij was ook de oprichter van de krant *De Schelde*, een steunbeer van de Frontpartij. Zijn *Tybaert de Kater* had een onmetelijke sympathie voor de Antwerpse liberale burgemeester Jan Van Rijswijck, wiens 'Vlaamse stamboom ons een waarborg is van volkslievendheid en Vlaamsgezindheid', maar ook voor Adolf Daens, priester Daens, die moest worden beschermd tegen 'de onbeschofte beledigingen van een horde opgehitste politieke kwezelaars'.

Hoewel De Pillecyn zelf *Tybaert de Kater* als maatstaf hanteerde voor zijn *Pallieter*, vallen de twee bladen nauwelijks te vergelijken. *Tybaert de Kater* bleef tot 1960 verschijnen. *Pallieter* hield het slechts zeven jaargangen vol. *Tybaert de Kater* was het werk van een redactieploegje – dat is duidelijk – en het blad bestreek een breder veld. *Pallieter* droeg de stempel van Filip De Pillecyn, de boordschutter van dienst.

Pittig detail : kunstenaar Jos De Swerts, die de portretten tekende voor de *Pallieter*-omslag, zou later gelijkaardige tekeningen maken voor *Elckerlyc*, het blad waarmee *Pallietiers* aartsvijand Frans Van Cauwelaert strijd voerde tegen de Vlaamse Concentratie. Maar dit geheel terzijde.

Pallieter werd niet in weelde geboren. Maar De Pillecyn heeft er naar eigen zeggen 'zeven jaar lang onafhankelijk, met overtuiging al dien tijd zijn hart recht uitgesproken en onbelemmerd al de anderen in 't gezicht gekeken'.

Het laatste *Pallieter*-nummer, nr. 25 van de 7de jaargang, verscheen op 17 juni 1928.

In zijn (voorlopig) afscheid had De Pillecyn het over 'het laatste nummer van *Pallieter* eerste reeks' – een elegant uitgeverstrucje dat ook vandaag weleens wordt aangewend om te kennen te geven dat het geld op is en dat het blad ophoudt te bestaan. Maar het is duidelijk, inhoudelijk dan, dat ook bij De Pillecyn na 7 jaar de aandrang om hiermee door te gaan niet meer aanwezig was. Hij zat op dat moment ver van het politieke gewoel, in Malmedy.

In het laatste nummer borstelde De Pillecyn een striemend portret van pater Jan Charles, jezuïet, docent aan de Sint- Ignatius Hogeschool in Antwerpen, 'die niet alleen zijn speeksel maar ook zijn lach blijft voorbehouden voor de rijken'. Dat pater Charles in augustus 1914 uit pure vaderlandsliefde naar Canada ontkwam en pas terugkeerde begin 1919, nadat de laatste mof de grens had overgestoken, dat was de nekslag waarmee De Pillecyn de geportretteerde afmaakte.

Waarom de pater zo nodig onder de *Pallieter*-guillotine moest, is vandaag niet meer duidelijk. Wellicht was het een voorwendsel voor De Pillecyn om nog eens alle registers open te trekken tegen 'de nonnen en de paters die in het land een bevoorrechte positie bekleden, wat zij danken aan het Vlaamse volk, en die hun bevoorrechte positie misbruiken nu al honderd jaar lang, om op dat zelfde katholieke Vlaamse volk te spuwen en het zoveel mogelijk te benadelen'.

In zijn Tot Weerziens in dat laatste nummer van *Pallieter* schreef De Pillecyn : 'Wie binnen een paar jaren de collectie van *Pallieter* doorbladert zal er een tijdspiegel in vinden die geen enkel blad in Vlaanderen schenken kan'.

En daar heeft De Pillecyn ongetwijfeld een punt. Het zou immers een boeiende oefening zijn om *Pallieter* inhoudelijk te toetsen aan wat in die dagen in andere satirische bladen zoals *Tybaert de Kater*, maar ook in Vlaamse en Franstalige kranten verscheen. Vooral omdat de jaren 1920 voor België en voor Vlaanderen ook kanteljaren waren.

De invoering van het Algemeen Enkelvoudig Stemrecht zorgde voor verschuivingen in een land dat gehavend en verdeeld uit de Eerste Wereldoorlog was gekomen. De Belgische Werkliedenpartij was niet langer te stuiten. De Liberale Partij werd bij de eerste naoorlogse verkiezingen zwaar teruggeslagen naar de derde plaats, ver achter de katholieken en de socialisten. In 1920 zou de Communistische Partij van België ontstaan. Een jaar eerder had de Frontpartij haar intrede gedaan in de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

Bovendien kunnen wij ons vandaag niet voorstellen hoeveel wrok, frustratie en radicalisering veroorzaakt werd door de Eerste Wereldoorlog. Frans-Jos Verdoodt heeft ooit geschreven dat de Vlamingen als Belgische patriotten naar het front vertrokken en als flaminganten terugkeerden. Andere historici hebben het bevestigd : de Vlaamse beweging kwam niet versterkt, maar wel geradicaliseerd uit de Eerste Wereldoorlog. De wonden veroorzaakt aan het front kregen in die woelige jaren geen of te weinig tijd om te helen. Ook De Pillecyn was geradicaliseerd uit de oorlog gekomen. Hij had mee aan de wieg gestaan van de Frontbeweging. Al moet, denk ik, zijn precieze rol daarin nog eens grondiger worden onderzocht. Het is een bedenking die ik terloops meegeef, omdat ik het altijd vreemd gevonden heb dat Arie Willemsen, die nochtans met de archieven van Rik Borginon heeft gewerkt, het in *Het Vlaams-Nationalisme, de geschiedenis van de jaren 1914-1940* nauwelijks over Filip De Pillecyn heeft, en als dat al het geval is, dan nog veelal in voetnoten.

De radicalisering van De Pillecyn was overduidelijk in zijn bijdragen in *Pallieter*, waar de naweeën van de oorlog sterk doorklinken. Zijn oude frontmakers kregen zijn haast onvoorwaardelijke steun. Het optreden van een politicus tijdens de oorlog was bepalend voor de manier waarop hij in *Pallieter* werd geportretteerd. Generaals als Honoré Drubbel, die regimenten waar de Frontbeweging actief was naar de gevaarlijkste plaatsen zou hebben gestuurd, maar ook de Franse generaal Pétain, de held van Verdun, werden zonder pardon over de hekel gehaald. Dat was allemaal niet mogelijk in *De Standaard*, waar De Pillecyn werkte toen het eerste nummer van *Pallieter* van de persen rolde.

In dat eerste nummer nam hij het al meteen op voor Arthur Mulier. Deze Kortrijkse activist, die aan de door de Duitsers vernederlandste universiteit van Gent had gestudeerd, was na de oorlog pas verkozen als provincieraadslid voor de Kortrijkse christelijke arbeiders toen hij werd aangehouden op beschuldiging van activisme. Mulier werd veroordeeld tot drie jaar cel en tien jaar verlies van burgerrechten. 'Zij [de Vlaamse vrienden van Mulier] weten immers dat heel deze komedie maar een voorwendsel is, dat het hier gaat, hard tegen hard, Vlaamsgezindheid tegen Franskiljonisme, reactie tegen democratie', schreef De Pillecyn in *Pallieter*. 'In heel deze strijd is Mulier slechts een gelegenheid ; omwille van deze strijd zit de gekozene van de kristene Vlaamse arbeiders in het gewone verblijf van de "politieke" gevangenen'.

De timing van *Pallieter* was perfect. Enkele weken na het eerste nummer met op de kaft Mulier bedreigd door de West-Vlaamse gouverneur Leon Janssens de Bisthoven (die volgens de dagbladen had gezegd dat hij met Mulier alleen dienstbetrekkingen wilde hebben), werd in Roeselare betoogd tegen diens veroordeling. Maar liefst 8000 demonstranten kwamen opdagen. Enkele maanden later kwam Mulier weer vrij. De Mulier-zaak was de rechtstreekse aanleiding voor het ontslag van De Pillecyn bij *De Standaard*. Dat ontslag diende hij zelf in.

Lode Wils heeft al uitgelegd dat de oorzaken voor dat vertrek velerlei waren, maar de belangrijkste oorzaak was ongetwijfeld dat De Pillecyn zich niet langer wilde laten insnoeren door de houding van de Katholieke Vlaamse Kamer-groep die door *De Standaard* werd gesteund.

Bij *Pallieter* genoot De Pillecyn de volle journalistieke vrijheid, en daar heeft hij ook gebruik van gemaakt. Hij heeft er vooral zijn schrijverstalent kunnen ontplooien. De Pillecyn was geen journalist in de betekenis die wij daar nu aan geven. Hij was geen nieuwsjager. Maar hij ontpopte zich als een echte satiricus en polemist.

In zijn kampdagboek noteerde de Nederlandse schrijver Nico Rost een gesprek met Victor Brunclair die over Filip De Pillecyn zou hebben gezegd dat die 'voortreffelijk schrijft, maar niet denken kan'. Dat laatste is nogal sterk uitgedrukt, maar enige onbesuisdheid was De Pillecyn zeker niet vreemd. Dat is meestal het geval met polemisten.

En De Pillecyn ging ook al eens uit de bocht, omdat hij zijn verhaal niet graag kapot controleerde. Het overkwam hem met zijn aanval op activistenjager Wullus-Rudiger. Die uitschuiver kostte *Pallierter* een veroordeling en een fikse geldboete. Dit alles belet echter niet dat enkele van zijn beste schetsen doen denken aan de portretten die Victor Hugo in zijn dagboeken tekende van zijn collega's in de Franse Assemblée.

Soms volstaan enkele vegen, zoals voor Emile Francqui, de sterke man van de Generale Maatschappij. Over hem schrijft De Pillecyn : 'Francqui, dat is geen man, dat is geen kop, dat is een symbool'.

Over de krant *La Libre Belgique* zegt hij dat het een deftig blad is, een beetje antiek, een beetje zuur. 'Het heeft dit bepaald soort katholiciteit dat met het christendom niets gemeen heeft ; het haat zoals alleen een katholieke conservatief kan haten en spreekt achterklap met devotie.'

Of neem nu dit portret van Jules Destrée in nr. 40 van de eerste jaargang :

Destrée is niet meer Destrée.

... Destrée de gehavende, met het gezwollen lelijke gezicht en het weinig appetijtelijke haar ; Destrée met zijn rond hoedje, de waterzakken onder de ogen, verveeld als een mandarijn die leeft in de periode tussen droom en ontwaken.

Destrée van 'Sire, il n'y a pas de Belges', is dood. Hij is gestorven tijdens de oorlog. Het officiële heeft hem kapot gemaakt.

... Zie hem zitten te midden van die primaires op de Waalse banken : de belachelijke (Louis) Pépin, de clown (Léon-Eli) Troclet, de vettige (Victor) Ernest, de triviale (Henri) Léonard, de commis-voyageur (Joseph) Bologne, de pedant (Emile) Carlier, heel die ploeg van hatelijke onbenuligheden die over cultuur ongeveer hetzelfde begrip hebben als een olifant over kubisme.

Hij is verveeld.

En te midden deze Waalse socialistische partij waar het imperialisme wordt toegejuicht als het uit Frankrijk komt, waar het militarisme geen afschuw wekt, waar holle frase de geestelijke armoe dekt, zit Destrée als een enig en zonderling mengsel.

De Pillecyn heeft het toenemende isolement van de intellectueel Destrée in die naoorlogse BWP heel juist verwoord.

Een andere treffende schets van een figuur, intussen tussen de plooien van de geschiedenis beland, is die van Célestin Demblon, de Luikenaar die door de socialistische partij voor de keuze werd gesteld : Moskou verloochenen of uit de partij trekken. Demblon koos voor het laatste.

De Pillecyn schreef : ‘Wij hebben hem weergezien bij de opening van de Kamer. Hij leunde tegen de bank waar Frans Brusselmans zijn welgedaanheid op laat rusten. Een kleine sjaal rond zijn hals geslagen. Hij overschouwde de zittingzaal, keek op naar de tribune waar de dames vruchteloos hun verloren uren en de mannen vruchteloos de hun ontbrekende wetenschap trachten aan te vullen. Als hij zo staat denkt men altijd dat zijn hand zich uitstrekken zal over al zijn collega’s, over België, Europa en de wereld en dat zijn profetische stem de verschrikkelijke onheilen zal verkondigen welke de kapitalistische maatschappij te verwachten staan. In houding en blik ligt het bewustzijn van een superioriteit die zo vanzelfsprekend is dat zij zich niet de moeite geeft te redeneren’.

En De Pillecyn besluit dit portret als volgt : ‘Demblon is een zeer gelukkig man : hij vat de wereld samen in zijn persoon’.

Een portret van de liberaal Maurice Lippens was dan weer een gelegenheid om zijn afschuw te laten blijken voor het Belgische optreden in Congo.

‘Lippens’, schreef De Pillecyn, ‘dat is een hard gezicht, een streng gezicht. Het gezicht van iemand die aan het commando gewoon is en in zijn leven nooit heel veel gecommandeerd is geweest. Deze Lippens, “Monsieur Maurice”, was dus, van nature uit, buitengewoon geschikt om over koloniale te regeren : hij werd gouverneur van Congo. Congo, dat is een heel groot Moerbeke met veel meer negers’. Ter verduidelijking bij deze passage : Lippens was burgemeester van Moerbeke-Waas.

Ook in een stuk over Gustaaf Sap die de regering over haar optreden in de kolonie had ondervraagd, kwam De Pillecyn terug op Congo, in nog hardere bewoordingen :

Wij kennen vrome mensen die geld opstrijken dat door slavendrijverij gewonnen werd. Hun geweten is rustig, hun woord is zalvend, ze zijn onverbiddelijk en hardnekkig over hun geloofsgenoten die niet driekleurig zijn.

Maar Congo is netjes bezig over heel dit driekleurig gedoe een grote allesdekkende verf te leggen : het rood van het bloed...

Beschaven ? Jawel, ten zeerste beschaven. Met jenever en matrak. Het resultaat van de beschaving staat in de beursgazet.

Elke columnist zou vandaag nog graag die laatste zin zelf hebben bedacht.

Nadat De Pillecyn door Camille Huysmans werd benoemd tot leraar aan het lokale atheneum van Malmedy, voelt de lezer in de *Pallieter*-portretten en de pogingen tot polemieken dat de afstand met Brussel te groot werd.

Maar wat wel toenam, is De Pillecyns afkeer van het parlementarisme. Die afkeer werd mee ingegeven door de vaststelling dat koning Albert, die hij nochtans voorzichtig bejegende in *Pallieter*, zijn beloften aan de Vlamingen niet zou houden.

De koning zou overigens de bezetting van het Ruhrgebied eind januari 1923 en de opstoot van patriottisme die daarmee gepaard ging, aangrijpen om de vernederlandsing van de universiteit van Gent en van het leger definitief af te wijzen. De Pillecyn had maar weinig achting voor de meeste Vlaamse volksvertegenwoordigers, die op dit alles al te lauw reageerden en al zeker niet meer reageerden wanneer ze ook nog minister werden. Want dan beschouwde hij ze als helemaal verloren voor de Vlaamse zaak.

De Pillecyn was uiteraard niet alleen met zijn anti-parlementarisme. Het parlementarisme was voor hem en tal van generatiegenoten het rijk van de onbevoegdheid. *Pallieter* liet geen gelegenheid voorbijgaan om die onbekwaamheid van de verkozenen en van de ministers in de verf te zetten.

Enkele weken voor het verschijnen van de laatste *Pallieter*, op 17 juli 1928 (in Italië was het fascisme toen al stevig gevestigd), hield de Leuvense professor

Emile van Dievoet in Tilburg een opgemerkte lezing waarin hij waarschuwde : ‘Onbetwistbaar heerst er op dit ogenblik, van hier tot de Middellandse Zee, een anti-parlementaire stemming. De schaduwzijden van het parlementaire stelsel worden in het licht gesteld, en zijn gebreken aangedikt. Schelden op het parlement heeft in menige kringen een zeer goede klank. Sommigen verzuchten heimelijk naar een dictator die de politieke Augiasstal zal komen reinigen. Wat de burger verlangt is niet ‘de’ dictator, maar “zijn” dictator’.

Het Algemeen Enkelvoudig Stemrecht dat het parlementaire systeem moest versterken, bleek het net te ondermijnen, door de versplintering van het partijlandschap waardoor coalitieregeringen noodzakelijk werden, maar ook door de doorbraak mogelijk te maken van bewegingen en partijen die de democratie zo snel mogelijk wilden afbreken.

En met *Pallieter* heeft De Pillecyn aan die poging tot sloping zeker meegewerkt. Het was trouwens de afkeer voor het parlementarisme die de ontgoochelde schrijver naar de collaboratie leidde.

Daarom alleen al verdient het journalistieke werk van De Pillecyn een bundeling, met uiteraard de nodige notities en verduidelijkingen. Want hier ligt de kiem van het politieke drama waarin De Pillecyn later zou verzeilen en dat hem na de Tweede Wereldoorlog ‘face au mur’ bracht.

De toekomstige samenstellers van die bundel hebben met het boek van Peter De Graef alvast een stevige leidraad.

< Toespraak op de presentatie van het boek *Portretten en polemieken. Het journalistieke werk van Filip De Pillecyn* van Peter De Graef in het ADVN (Antwerpen) op 13 november 2014.

Redevoering n.a.v. de presentatie van *Portretten en polemieken*

Hamme 14 november 2014

PETER DE GRAEF

Mijnheer de schepen, beste leden van het FDP-comité, dames en heren.

Wanneer ik zelf tussen het publiek zit bij een boekpresentatie, zijn het bijna altijd de ‘waarom-vragen’ die mij het meest boeien. Waarom heeft iemand op een bepaald moment de onweerstaanbare drang gevoeld om een paar honderd lege bladzijden vol te schrijven, waarom heeft hij dat willen delen met een publiek.

Ik begin deze presentatie dus graag met het antwoord op een paar van die vragen. Waarom is *Portretten en Polemieken* een boek geworden, waarom gaat het over het journalistieke werk van Filip De Pillecyn, en waarom heeft het die titel gekregen ?

Het antwoord op die eerste vraag is het gemakkelijkst. U weet misschien dat een thesis aan de basis van het boek ligt, een verhandeling voor het verkrijgen van de graad van licentiaat in de Germaanse filologie (zoals dat in het academiejaar 1985-1986 nog heette). En na bijna dertig jaar komt, out of the blue, in één van die bijzondere wendingen die er in het leven soms zijn, begin dit jaar een brief toe met een zwierige professorale handtekening onderaan. Of ik soms de auteur ben van een thesis over het journalistieke werk van De Pillecyn, wordt gevraagd, en aan het eind van de brief staat de slimme zin : ‘ik heb een aanbod dat u misschien zal interesseren’. Manu is iemand met mensenkennis, het is een aanbod dat ik niet kan weigeren. Het resultaat is dit boek.

Waarom een verhandeling over het journalistieke werk van Filip De Pillecyn, dat is wat moeilijker, omdat die vraag een paar decennia terug in de tijd gaat. Sommige mensen hebben een geheugen dat als een google-zoekmachine werkt, ze hebben aan een half woord genoeg om in een fractie van een seconde de precieze datum, plaats en omstandigheden terug voor de geest te halen. *Mijn* geheugen, dat lijkt meer op een oude en gedeukte indexkast, waar na bijna dertig jaar al een laag stof over ligt.

Dit beetje beeldspraak dient vooral om u te duidelijk te maken dat ik me dat ene eureka-moment, het moment waarop alles in elkaar klikte en het onderwerp van de verhandeling als vanzelf op de titelpagina sprong, niet meer herinner. Wat ik wel weet, is dat de keuze te maken had met drie sporen die uiteindelijk op hetzelfde kruispunt uitgekomen zijn : het eerste spoor is de romanschrijver Filip De Pillecyn, het tweede de gemeente Hamme, het derde mijn belangstelling voor communicatie en journalistiek.

Om met het laatste spoor te beginnen : ik studeerde van het begin af Germaanse met één oog op een vervolgstudie communicatiewetenschappen. Na de thesis over Filip De Pillecyn kwam er een verhandeling over het media-imperium van Silvio Berlusconi, die toen nog geen politicus was. Anders dan van Manu, heb ik overigens van Silvio nog geen uitnodiging gekregen om iets met die tweede verhandeling te doen. Maar wat niet is, kan nog komen, denk ik dan.

Hamme heeft zeker ook een rol gespeeld. Als er zoiets als een Heimatroman bestaat, dan heb ik een Heimat-thesis geschreven. Ik ben opgegroeid in Zele, dat tegen dezelfde Schelde en Durme aan ligt. Een wat bijzondere rode draad is de post in Hamme, waar mijn vader postmeester was, een broer gewerkt heeft en ikzelf in de zomer van 1984 jobstudent-facteur was die op het mooie, maar onbekende Hamse platteland voortdurend de weg kwijtraakte. Ik moet de enige factor ooit geweest zijn in Hamme, die op zijn route zelf de weg moest vragen.

Ik woon en werk intussen al een tijd in Herentals en ook op het werk laat De Pillecyn me niet helemaal los. Ik kom de laatste jaren vaak in de gemeenten van Klein-Brabant en van de Rupelstreek. Op de kaai in Sint-Amands sta ik dan naast het standbeeld van Emile Verhaeren, die andere schrijver over De Schelde, of liever L'Escaut. En in de oude steenbakkerijen en kleiputten van Noeveren, Hellegat en Terhagen kom ik overal de voetsporen tegen van Piet van Aken, schrijver over de Rupel en oud-leerling van Filip De Pillecyn.

Voor het derde spoor, de invloed van FDP als romanschrijver, neem ik u terug mee naar 1981, het vijfde middelbaar, de les Nederlands. De lijst met verplichte lectuur wordt uitgedeeld. Walschap, Michiels, Daisne, Vandeloop, Claus..., de usual suspects begin jaren tachtig, én Filip De Pillecyn met de novelle *Rochus*. De scholieren zwermen uit naar de bibliotheek en vergelijken daar het aantal bladzijden en de dikte van de boekenruggen voor ze een keuze maken. Dat valt bij de novelle van De Pillecyn, met nog geen tachtig bladzijden flin-

terdun, bijzonder goed mee, maar dat is niet de reden waarom De Pillecyn me vanaf dat moment aan de haak slaat. Voor een verhaal dat het leven van de middeleeuwse pestheilige Rochus van Montpellier romantiseert, is dat niet vanzelfsprekend. Ik heb de novelle voor de gelegenheid herlezen, moest daarvoor de bibliothecaris van Herentals naar het archief in de kelder sturen, maar dat is een lot dat Filip De Pillecyn met meer Vlaamse klassiekers deelt. Het is natuurlijk een redenering achteraf, maar ik vermoed dat het vooral de elegante stijl was en het exotische van plaatsen als Montpellier en Rome die de zeventienjarige aangesproken hebben. Misschien deden de mooie, maar onbereikbare vrouwen die vaak in het werk van De Pillecyn opduiken, ook geen kwaad. Ik vind *Rochus* trouwens tot vandaag het beste werk van Filip De Pillecyn.

Met de laatste waarom-vraag, waarom het boek de titel 'portretten en polemieken' draagt, komen we een stuk dichterbij wat het journalistieke werk van Filip De Pillecyn typeert.

De oorspronkelijke titel van mijn verhandeling was 'Het journalistieke werk en de politiek-culturele activiteiten van Filip De Pillecyn, katholiek Vlaams-nationalist 1891-1962'. Het is geen titel die een schoonheidsprijs verdient, daarvoor is hij te rommelig. Journalistiek, politiek, cultureel, katholiek, Vlaams-nationalist : elk woord heeft zijn belang, maar de opeenstapeling maakt het moeilijk om te vatten waar het nu écht om gaat.

Dat kon dus in elk geval beter.

Het woord *Polemieken*, dat heb ik van De Pillecyn zelf.

Ik vind het journalistenberoep vooral interessant als gij polemieken kunt voeren (...)

De polemieken zoals indertijd in Pallieter, weet gij het nog ? Zoo'n polemieken laat u toe uw geestelijke longen lucht te geven.

Dat vertelthij in 1941 in een vraaggesprek naar aanleiding van zijn 50^e verjaardag in *Het Laatste Nieuws*, de krant waarvoor hij op dat moment over 'culturele aangelegenheden' schrijft. Hij doet die uitspraak in roerige tijden : de oorlog woedt en hij heeft het razend druk met allerlei initiatieven waarmee hij aan een nieuwe ordening van het Vlaams cultuurleven werkt, maar dat loopt niet van een leien dakje. Er zit dus ongetwijfeld een wat nostalgische ondertoon in zijn uitspraak, het verlangen naar een eenvoudiger periode uit

zijn leven. Maar los van die heimwee is het over zijn hele journalistiek oeuvre bekeken zonneklaar dat zijn hart vooral uitgaat naar polemieken, naar het plezier van het redetwisten, de kunst van het dispuut en de met vitrioolinkt geschreven *portretten*.

Daarmee is het tweede woord uit de titel gevallen, de portretten. Ik vond dat woord een evidente keuze, en niet alleen omwille van het beginrijm met ‘polemieken’. De Pillecyn heeft letterlijk honderden en honderden portretten geschetst. Omdat hij dat van 1920 tot 1960 gedaan heeft, geeft hij ons een boeiend beeld van een veranderende wereld, van de naweeën van de grote oorlog tot de jaren van de koude oorlog.

In die catalogus van portretten vinden heel wat persoonlijkheden uit de Vlaamse beweging een plek, net als hun tegenstanders trouwens. Verder passeren paters en priesters de revue, en een resem politici van wie de namen, behalve bij historici, geen belletje meer doen rinkelen. Maar Filip De Pillecyn schetst ook portretten van beroemdheden die in naam en faam het millennium overleefd hebben, personaliteiten van een divers plimage als Albert Einstein en Rudolf Valentino, Charlie Chaplin en Jozef Stalin.

De titel ‘Portretten en Polemieken’ geeft al een beetje weg dat De Pillecyn niet het soort journalist was dat éénkolommers of nieuwsberichten ‘pur sang’ schreef. Het woord journalist is een deksel dat op veel potjes past, en dat is in het journalistiek werk van Filip De Pillecyn niet anders. Ik wandel met u daarom in een paar alinea’s door het curriculum vitae van zijn journalistieke loopbaan.

Die loopbaan begint in 1919 wanneer FDP meteen door de grote poort de beroepsjournalistiek binnen stapt. Hij wordt redactiesecretaris bij de splinternieuwe krant *De Standaard*. De secretaris is daar een duivel-doet-al, die zowel berichten als columns schrijft, tegelijkertijd parlementair verslaggever is, en van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat duizend-en-één klusjes opknapt. In 1922 verlaat hij *De Standaard* om hoofdredacteur te worden van de christendemocratische krant *De Tijd*. Die krant heeft wel de ambitie om de spreekbuis van het Algemeen Christelijk Vakverbond te worden, maar ze leidt een wat kwakkelend bestaan tot ze later helemaal in de krant *Het Volk* opgaat. De opiniestukken die hij voor *De Standaard* en later voor *De Tijd* schrijft, verschillen in onderwerp en toon niet zo veel van elkaar. Ze houden vaak verband met de nasleep van de Eerste Wereldoorlog, een onderwerp dat hem erg vertrouwd is. Maar hij publiceert even goed over de actualiteit in onderwijs en cultuur, over

de taalwettenstrijd, over de samenwerking of het gebrek aan samenwerking in de Vlaamse Beweging, over de bezetting van het Ruhrgebied door Franse en Belgische troepen.

In 1925 neemt hij een jaar verlof om zijn doctoraat over Hugo Verriest af te werken. Dat houdt meteen het einde in van zijn korte loopbaan van beroeps-journalist, want vanaf 1926 gaat hij aan de slag als leraar in Malmédy, later in Mechelen. Ook in het verre Malmédy blijft hij overigens columns en cursiefjes schrijven voor het satirisch weekblad *Pallieter*, tot dat in 1928 berooid de boeken moet sluiten omdat het op te veel zere tenen getrapt heeft, inclusief de zere tenen van potentiële adverteerders.

In de jaren dertig is FDP columnist voor *Sportwereld-Algemeen Nieuws* en werkt hij als redactielid of literair criticus heel sporadisch mee aan de tijdschriften *Jong Dietschland*, *Nieuw Vlaanderen* en *Volk*. Het zijn tijdschriften die, het één wat luider dan het ander, om Vlaams zelfbestuur roepen.

Tijdens de eerste oorlogsjaren is hij correspondent voor 'culturele aangelegenheden' bij de krant *Het Laatste Nieuws* en maakt hij deel uit van de redactie van een aantal periodieken die bij de gratie van de Duitse bezetter kort opbloeien en vaak even snel verdwijnen. Over die bijzondere tijd heb ik het straks wat uitgebreider.

Na de oorlog legt hij zich in de jaren vijftig opnieuw toe op het schrijven van columns, onder andere voor het blad van De Volksunie en het katholiek, anti-communistisch weekblad *De Vlaamse Linie*.

Dames en heren, deze laatste alinea's heb ik in een sneltreinvaart genomen. Elke periode op zich is natuurlijk meer aandacht waard, aandacht die in *Portretten en Polemieken* ook gegeven wordt. In het tweede deel van deze presentatie neem ik de tijd om twee thema's wat verder uit te diepen, waarbij ook Filip De Pillecyn een stem krijgt. Het eerste thema gaat over 'cultuur in tijden van oorlog', het tweede over de humor in het journalistieke werk van De Pillecyn.

Hoe ver achter ons schijnt thans niet het verleden van gister. Als een kwade droom hebben wij dit verleden van ons afgeschud, zoodat wij niet meer kunnen gelooven dat wij zoo kort geleden nog waren wat wij toen geweest zijn. Thans verkiezen wij duizendmaal liever te moeten ondergaan, dan nog te moeten leven, zooals wij geleefd hebben ! (tussen haakjes : Geestdriftige instemming)

Thans gaan wij naar een nieuw leven, de twisten over theorieën hebben afgedaan, wij worden één in de daad en één in den arbeid. Wij gaan onze Nederlandsche, Dietsche volksbestemming met vertrouwen tegemoet ! (...) En nu stelt het Nederlandsche volk zijn kandidatuur in de rij der Germaansche volkeren ! (tussen haakjes : Onbedaarlijke toejuichingen).

De plaats is de Koninklijke Nederlandse Schouwburg in Brussel, de datum is 11 juli 1940, en op het sprekerspodium van de Guldensporenviering van het Vlaams Nationaal Verbond, het VNV, klinkt Filip De Pillecyn zelfverzekerd. Een toon die de journalist van *Volk en Staat* nog versterkt door de reacties van het publiek als een soort regieaanwijzingen tussen haakjes weer te geven. Het is, bijna op de dag af, twee maanden na de Duitse inval, en in de zaal zitten burgers en uniformen broederlijk naast elkaar. Wat de uniformen betreft, gaat het om vertegenwoordigers van de Propaganda Abteilung en de cultuurdienst van de Militärverwaltung, het Duits militair bestuur in België. Propaganda en cultuur dragen in die periode vaak een militair tenue, en beginnen ook in dat opzicht meer en meer op elkaar te gelijken.

Het zijn hectische tijden voor Filip De Pillecyn. Hij adviseert de VNV-Leider Staf De Clerq over het heropstarten van het dagblad *Volk en Staat*. Hij wordt commissaris voor de regio Mechelen en Limburg van het Comité voor Politieke Ontvoerden, dat de belangen behartigt van de duizenden verdachten die tijdens de eerste oorlogsdagen door de Belgische veiligheidsdiensten gearresteerd en gedeporteerd werden. Hij stapt mee aan boord van de collaboratiebewegingen VNV en DeVlag (de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap), op een moment dat die elkaar nog een beetje het licht van de dag gunnen, wat niet lang meer zal duren. Hij maakt deel uit van de redactie van talloze, min of meer culturele tijdschriften als *Volk*, *Volk en Kultuur*, *Westland* en *Europäische Literatur* en wordt correspondent culturele aangelegenheden voor *Het Laatste Nieuws*. Hij is lid van de Nederlandse Cultuurraad voor Vlaanderen, is leider van de Landskamer van Letterkundigen, cultuurreferent bij DeVlag, voorzitter van de afdelingen kunstonderwijs, schilderkunst en beeldhouwkunst van de VNV-cultuurdienst, hij zet zijn schouders onder de organisatie van de Nationale Cultuurdagen in Mechelen.

Het agendaboekje van FDP, die in 1941 ook tot directeur-generaal van het middelbaar onderwijs benoemd wordt, is in die eerste oorlogsjaren kortom tot in de kantlijnen gevuld. Wat hij bij dit netwerken, zoals we het vandaag zouden noemen, vooral voor ogen heeft, is een zo stevig mogelijk fundament voor een nieuwe ordening van de cultuur in Vlaanderen.

Was er dan iets mis met de oude culturele orde ? Zonder twijfel, naar de mening van De Pillecyn, die over de Vlaamse literatuur in de tussenoorlogse periode oordeelt :

Een groote slordigheid van taal, die meer dan één boek op het peil bracht van gewoon dagbladproza. Een goed deel van het beste dat werd geschreven, stond levensvreemd tegenover het eigen volk, terwijl een ander deel in onverschilligheid tegenover het leven zelf stond. Als er zoo maar één boek, als afzonderlijk verschijnsel in de literatuur komt, kan zulks een afwijking heeten. Als een ruim deel van de kunst in dit teeken staat is het dekadentie.

FDP staat een cultuurleven voor dat om meer gaat dan 'kunst om de kunst'. Zoals hij het ziet, moet het aan drie principes voldoen : het moet geordend zijn, het moet Germaans geïntendeerd en het moet volksverbonden zijn.

Voor al in de krant *Het Laatste Nieuws* krijgt hij, in een artikelenreeks die van december 1940 tot december 1942 loopt, de gelegenheid om zijn ideeën uit de doeken te doen. *Het Laatste Nieuws*, dat met een gemiddelde oplage van 160.000 exemplaren de grootste oplage heeft onder de Vlaamse kranten, is niet verbonden met een collaboratiebeweging, maar versijnt wel als 'gestolen' krant, dus zonder akkoord van de rechtmatige eigenaars.

Het eerste artikel van FDP in *HLN* versijnt op 11 december 1940. Het neemt als hoofdartikel een derde deel van de voorpagina in beslag, maar het zit daar ongemakkelijk gekneld tussen andere berichten die bijna zonder uitzondering Duits gekleurd oorlogsnieuws brengen. Terwijl Filip De Pillecyn zijn ideeën over 'de vernieuwing van ons cultuurleven' uiteenzet, houdt Adolf Hitler een kolom verder een toespraak in een Duitse wapenfabriek, wordt in de vaste rubriek 'Duitse legerberichten' een verhaal gebracht over een Duits oorlogsschip dat al 100.000 geallieerde tonnage tot zinken kon brengen, en moet de foto van een tot puin gebombardeerde Londense wijk het succes van de Duitse luchtaanvallen illustreren.

Filip De Pillecyn beseft ongetwijfeld dat, hoe hard hij en een getrouwe kern van medestanders ook aan de kar sleuren, die kar geen meter vooruit zal geraken als het Vlaamse volk (de jeugd, de intellectuelen, de arbeiders, het onderwijs) niet mee wil duwen. En gaandeweg sluipt in zijn artikels de twijfel binnen of dat ooit het geval zal zijn. Soms klinken de twijfel en ontgoocheling al in de verwoording van de titel door. Zoals in 'Onze jeugd : willoosheid en oppervlakkigheid', waarin hij betreurt dat de Vlaamse jonge generatie, met

uitzondering van de Oostfronters, alleen nog voor het eigenbelang gaat. In 'Leidende elite, die zwijgt' haalt hij de intellectuelen over de hekel die zich in moeilijke tijden in stilzwijgen uit het publieke leven terugtrekken. Die houding kan hij niet vatten, want, zo argumenteert hij :

Een scheppend kunstenaar kan wel, door de schokkende gebeurtenissen van een tijd, voor een duur van weken of maanden, uit zijn arbeids sfeer gestoord zijn. Hij kan ontmoedigd of opgetogen, teneergeslagen of verrukt zijn. Maar een kunstenaar die zich vrijwillig van zijn arbeid onthoudt omdat de tijd hem niet aanstaat of die ledig loopt uit wrok tegen dien tijd, is een klein mensch en gering in zijn scheppenden geest. Hier zooals elders heeft het kreatieve element zich niet tot onvruchtbaarheid gedoemd geweten, omdat de democratie uiteengeslagen ligt. Wij hebben nooit de behoefte gevoeld, deze twee zaken in stricte verbondenheid te koppelen.

Maar in de uiteengeslagen democratie van de oorlogstijd waarover FDP het heeft, zal cultuur, alle goedbedoelde intenties ten spijt, gekaapt worden door de Duitse cultuurpolitiek, en zal die cultuurpolitiek ten dienste staan van de Duitse eindzege, daar doen de Duitsers niet geheimzinnig over. Het zijn wat men 'stekelige jaren' noemt, waarin idealisme en opportunisme ook in het cultuurleven elkaar zo dicht raken dat ze soms niet meer van elkaar te onderscheiden zijn.

Vanaf 1943 verstomt de stem van De Pillecyn in kranten en tijdschriften en wordt ook nog weinig over hem gepubliceerd. Er is, onder andere, een verslag over de eerste nationale cultuurdagen in zijn woonplaats Mechelen, er zijn de notities over zijn bezoek aan de massagraven van de duizenden Poolse officieren die door het Russisch leger in de wouden van Katyn vermoord werden.

Filip De Pillecyn ontsnapt in september 1944 niet aan de repressiegolf : zijn huis aan de Brusselse Steenweg in Mechelen wordt geplunderd en de boeken uit zijn omvangrijke bibliotheek worden in de tuin verbrand tijdens de eerste uitbarsting van straatrepressie. Hij wordt overgebracht naar de gevangenis in Dendermonde, de eerste halte in het traject van bijna vijf jaar dat hem langs drie gevangenissen voert.

Dat gevangenstraject en de nasleep van repressie en epuratie, is een ander verhaal, een ander hoofdstuk uit het boek ook. Maar ik wil FDP hier het laatste woord geven. Het zijn de woorden die hij op 18 maart 1947 aan het eind van

zijn proces in het Brusselse Justitiepaleis aan de voorzitter van de Krijgsraad richt, voor die zich afzondert om te beraadslagen :

Mijnheer de Voorzitter, Heeren van den krijgsraad,

ik heb in gansch mijn leven slechts één betrachting gehad, een goed leeraar te worden en een goed letterkundige, om alzoo mee te werken aan de zedelijke verheffing van mijn volk. Tijdens de bezetting heb ik, in een tijd van opgezweepte gemoederen, gemeend goed te doen en dacht ik dat kunst en cultuur verzoenend konden werken. Achteraf beschouwd zien zooveel zaken er anders uit. Hierbij denk ik aan het mooie gedicht van Frederik Van Eeden, waarin hij zegt : ‘Mijn handen, wat hebben ze zich vaak vergist’. Ook mijn handen hebben zich vaak vergist. Ik hoop dat U, die deze vergissingen moet bestraffen, er rekening zult mee houden, dat ik het steeds goed meende.

Het is een mooi, boetvaardig citaat om mee te eindigen, maar er hoort een post scriptum bij. In *Face au mur*, zijn gevangenismemoires die postuum verschenen zijn, schrijft hij op een heel andere toon over zijn veroordeling tot tien jaar gevangenis :

Inderdaad, ik heb naderhand uitgerekend dat ik meer gekregen heb dan al de mannen samen waarmee ik daar in de cel heb gezeten, en dat ik voor tien jaar heel wat auto's, met of zonder gebruik van revolver, had kunnen stelen, een gewapende inval had kunnen doen, die mij een half miljoen had opgebracht, parfums gestolen, schriftvervalsing gepleegd, mijn lief met een mes bewerkt en een kind bewerkt bij een minderjarige, en dan had ik nog overschot met mijn tien jaar.

Wat er uiteindelijk het luidst spreekt, de rancune en bitterheid uit *Face au mur* of de boetvaardigheid van zijn laatste woorden uit het proces, daar heb ik zelf geen klaar oordeel over. Misschien ligt de waarheid ook hier in het midden.

Dames en heren, we maken een hele sprong, van oorlog en gevangenis naar humor. Het lijkt op het eerste gezicht misschien een sprong te ver, maar zo'n contrasten zitten er nog wel meer in het leven van Filip De Pillecyn.

Ik weet niet of het creatieve werk van de *romanschrijver* De Pillecyn ooit bestudeerd werd op de aanwezigheid en de functie van humor, maar ik vermoed zelf dat het niet de geestigheid is, die een liefhebber zoekt in zijn romans en

novellen. Ook in het journalistieke werk moet u geen grappen en grollen verwachten. De humor in zijn columns is meer een verhaaltechniek of een stijl-vorm dan geestigheid om de geestigheid.

Het is nooit humor die doet schuddebuiken. De schuilnamen waarmee hij zijn columns ondertekent, 'citroen' en 'cactus', verklappen al dat zijn humor van het stekelige soort is en een zure bijt heeft. Het is in satire, het over de hekel halen van mensen en toestanden, dat hij zijn scherpste pen kan bovenhalen. Vooral in de redactie van *Pallieter*, het satirisch weekblad dat hij in 1922 mee helpt oprichten, voelt hij zich als een vis in het water. Het opzet van *Pallieter* is :

Satire en caricatuur, spot en lach zijn vooral voor een strijdend volk ontzettende en absoluut onontbeerlijke wapenen. Waar wij onze vijanden niet klein krijgen door argumenten, daar moeten wij hen dood lachen.

De hekel uit 'over de hekel halen', ik heb dat even moeten opzoeken, verwijst naar een houten plankje dat bezet is met een groot aantal loodrecht staande tanden, waarover het vlas of de hennep werd getrokken om de bast te splijten en de vezels recht te trekken. Satire is dus niet echt een precisie-instrument dat als een scalpel heel fijn onderhuids snijdt. In de columns en cursiefjes van FDP gaat het er ook niet altijd subtiel aan toe, maar nuanceren hoeft niet in satire. Satire moet het meer hebben van karikaturen, waar mensen en dingen buiten proportie uitvergroot worden.

En de lijst van mensen en dingen die de eer genieten van over de hekel gehaald te worden door Filip De Pillecyn, is lang. Zijn slachtoffers vindt hij onder de tegenstanders van de Vlaamse beweging, onder generaals en gendarmen, het gerecht, de dynastie, enzovoort. Het parlement komt in veertig jaar meer dan eens aan de beurt, zoals in deze tekst van 1935 waarin hij op zijn manier het absentisme in de kamer schetst :

Gewoonlijk was er dus één minister en vijf kamerleden aanwezig. De honderdtachtig anderen waren in de koffiekamer, thuis, in de cinema of nog op andere plaatsen waar geen reglementen besproken werden (...) Daar zijn nu honderdzesentachtig mannen die gekozen worden omdat ze verklaard hebben alles te zullen opofferen voor het volk. Als gij ze gelooft, hebben ze maar één liefde : het volk ; zodanig dat gij verwonderd zijt dat zij ooit getrouwd zijn, want daar is dan toch ook wel een beetje liefde bij. En ze zijn nog maar pas verkozen of ge ziet ze met geen verreijkjer in 't Parlement.

Ze rijden gratis op treinen en trams en profiteren ervan, niet om naar de Kamer te gaan, maar om hun zaken te doen ; de bespreking van de wetten, daar vegen zij hun laarzen aan, maar toch komen ze stemmen. Zij kijken naar de mannen van hun partij en als die 'ja' roepen, dan roepen zij ook 'ja' ; dan gaan zij naar de koffiekamer, steken een pond suikerklontjes in hun zak, 'voor de hond' zeggen ze, en trappen het af.

Voor zijn ergste vijanden wisselt hij de hekel in voor een dreun met de moker. Er moet een tijd geweest zijn dat Vlaams-nationalisten en Franstalige liberalen het niet zo goed met elkaar konden vinden, want het is voor hen dat FDP zijn scherpste schimpscheuten bewaart. En het is dubbel op wanneer die Franstalige liberalen uit het wufte Brussel komen, of wanneer het gaat om liberale ministers van landsverdediging die de dienstplicht willen verlengen en mee in het Franse avontuur van de Ruhr-bezetting stappen. Dan komt hem tijdens het schrijven bijna het schuim op de mond, wat bij een stilist als De Pillecyn zelden voorvalt.

Neem bijvoorbeeld Adolphe Max, burgemeester van Brussel tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Max verbiedt in 1921 een Vlaamse betoging in zijn stad, omdat hij voor rellen vreest. Filip De Pillecyn, die de betoging mee had georganiseerd, reageert op dat verbod met een sneer naar de vermeende zedeloosheid van de hoofdstad, zo kort na de oorlog :

In uw stad, o Max, mogen vrij de theatertjes hun schunnigheden aanplakken en de boekwinkels hun zwijnenboel voor het venster leggen. Gij zelf moogt carnaval herinrichten, terwijl de kreupelen rondlopen en de weduwen nog hun rouw dragen.

En er is de liberale minister van defensie Devèze, die hij in een paar zinnen vernietigend portretteert :

Wij kennen zijn welsprekendheid want wij hebben hem gehoord in Kamer en Meeting : het hoofd wordt achterover gesmeten, de stem wordt heesch, de armen vechten tegen de lucht ; hij slikt water, zegt nog eens hetzelfde, wordt bezweet. Zijn persoon, zijn welsprekendheid is samen te vatten in dezen enkelen zin : de hoogste tevredenheid over zichzelf.

De toonaard van de humor van De Pillecyn ligt op een schaal die van grijs naar gitzwart kan glijden, van lichte ironie over sardonische spotzucht naar ongeneeslijk cynisme. De Tweede Wereldoorlog is opnieuw een kantelmo-

ment. In sommige columns word de bitterheid dan baas over zijn gezond verstand, vooral wanneer zijn verontwaardiging over de behandeling van de incivieken opspeelt.

Geestig zijn, of geestig moeten zijn, het is niet zo eenvoudig als het lijkt. Humor verkopen is hard werken, bekend Filip De Pillecyn in 1927 :

De mensen die lezen om 's morgens hun spijsvertering te bespoedigen of om de slaap te vergemakkelijken, weten niet wat het is verplicht te zijn elke dag geestig te wezen.

Daar zijn dagen dat het hoofd absoluut ledig is ; dat men aan Vlaanderen en het hele mensdom niets anders vraagt dan 'laat mij met rust !' Dat men lust heeft met zijn inktpot het gezicht te besmeren van een heel aantal personen en personaliteiten in plaats van er een artikel mee te zetten, akelig zwart op wit, over de snoodheid van de tegenstrevers. Dat er lood ligt op de hersens en op het hart. Dat men wenst dat het regent, regent tot al de verdommenis van de wereld wordt ondergespoeld. En dan te zitten voor een inktpot, een papier te bezien dat niettegenstaande alles moet zwartgemaakt, en geestig te zijn, humor te verkopen, te amuseren.

Ik vind het een bijzondere tekst, omdat de journalist De Pillecyn hier in de eigen ziel laat kijken, wat heel weinig gebeurt.

In de journalist De Pillecyn zit natuurlijk ook de schrijver De Pillecyn verborgen, de schrijver die beschikt over een breed register aan verhaaltechnieken, vertelperspectieven en stijlvormen. Hij weet hoe hij de expositie moet opbouwen, hoe de spanningsboog in een verhaal loopt, hoe hij met een paar trekken een personage kan tekenen, en waar precies hij de pointe moet plaatsen. Zijn beste columns lezen als mooi afgeronde kortverhalen. Als voorbeeld en als afsluiter opnieuw Filip De Pillecyn, met de laatste alinea's uit 'Seizoenopruiming', een cursiefje dat hij in 1950 voor het weekblad *De Vlaamse Linie* schrijft :

Een bazar in de periode der seizoenopruiming is als een jungle (...) Te midden van de hopen wol, linnen, nylon en plastic waarin vol wellust wordt gewroeteld, liggen de boeken - ook koopjes - eenzaam en verlaten. Een boek is een overvloedige uitgave, tweedehands of niet. En daar liggen ook de

portretten van filmartiesten. Amerikanen met een bijgewerkt stel tanden onder een dun snorretje. Zij hebben allemaal een filmglimlach.

En daar, bovenaan ligt er een voor 2, 50 Fr. Ik zeg: 'die ken ik' en kijk nader toe.

Daar ligt inderdaad het tragisch kwajongensgezicht van Paul van Ostayen, één frank goedkoper dan de rest. Goedkoper dan al die mannen en vrouwen uit Hollywood. En geen mens die ernaar kijkt. Dienstmeisjes en scholieren blijven staan; zij noemen de namen van de kerels die zij in de cinema op het doek hebben gezien. Maar Paul van Ostayen kennen zij niet. Zo blijft hij dan ook eenzaam liggen in de bazar en op koopjes losgelaten vrouwen.

En zijn gezelschap is een collectie mannen met een verraderssnorretje en vrouwen die niets meer betekenen dan een reclame voor tandpasta.

Paul van Ostayen epateerde graag; men is er nooit zeker van dat hij u niet voor de aap wil houden. Hij bezorgt ons nu deze laatste verblijffing, als enig vlaamse dichter opgeruimd te worden. En zeer goedkoop.

Dames en heren, aan het einde van deze presentatie een paar laatste woorden. Toen ik bijna dertig jaar geleden aan mijn verhandeling begon, had ik meer dan eens het gevoel dat ik een legpuzzel met een paar duizend stukjes voor mij liggen had, een puzzel van het soort: korenveld onder helderblauwe hemel, dat een speciaal soort mens vraagt om er zelfs nog maar aan te willen beginnen. Maar, zoals dat gaat, bracht het ene stukje informatie het andere mee, verwees het ene knipsel uit het AMVC in Antwerpen naar het andere knipsel in de boekentoren van Gent, en zo haakten meer en meer stukjes mooi in elkaar.

Dat wil niet zeggen dat de puzzel nu volledig gelegd is. Dat kan ook niet. Ik ben bijna vier generaties na Filip De Pillecyn geboren. Ik had graag met hem, onder het genot van een fijne sigaar, met een goed glas in de hand en met de zetels tegen de haard geschoven, een paar avonden gebabbeld. Maar hij heeft met mij alleen via zijn boeken, oude krantenknipsels en foto's gesproken. Dat heeft zo zijn beperkingen. Toch hoop ik dat ik met dit boek een paar stukjes op de juiste plaats gelegd heb.

En tot slot: over schrijvers wordt gezegd dat ze een tweede keer sterven, en dan voor altijd, wanneer ze niet langer gelezen worden of er niet meer over

hen gesproken wordt. Filip De Pillecyn is nog lang geen tweede keer gestorven, en daarvoor neem ik met respect mijn hoed af voor het werk van Manu Waegemans en het Filip De Pillecyncomité.

Wandelen in het land van Filip De Pillecyn

RIK VAN DAELE

'De holle weg daalt zeer snel. ZEER GOED OPLETTEN!! De Pelkemstraat loopt uit op de vrij drukke weg van Waasmunster naar Temse. Tijdig remmen! Deze weg rechts inslaan en even verder links dat prachtige weggetje nemen dat je snel dalend de Durmevallei laat duikelen. Gun je de tijd om deze mooie landweg in je op te nemen. Plots zijn de groene meersen daar, in dit jaargetijde ook wit en geel vlekkelijk van de bloemen [...]. Rijden tot op de DIJK, links volgen tot ongeveer vóór het sluisje. Je moet drie kerktorens zien : Hamme, Waasmunster (voor en achter) en tussen de bomen links : Sombeke. Stop. Fietsen opzij. JE BENT IN EEN EERSTE STUKJE DE PILLECYNLAND.

'De soldaat Johan : "Daar is een zachte vallei waar de Durme doorheen loopt. Stilaan wordt het moeras tot weide. Vette weiden waarvan het slijk gemeenzaam is met dat van de rivier en waaruit de zon sterk en hoog gras haalt. En hoger stijgend, maar onmerkbaar zacht opglooiend, staan sparrebossen in de plotse dorheid van de aarde. Weideland en heide liggen daar in vreemde nabuurschap.' (uit een brochure samengesteld door Marcel Ryssen)

Ik was 18 in het voorjaar van 1980 toen ik via de Filip De Pillecyntocht van mijn leraar Marcel Ryssen via de Wase cuesta in Waasmunster het land van Filip De Pillecyn indook. Aan de modderige Durme, mijn lievelingsrivier, gekomen, reden we links via de Durmedijken richting Hamme en volgden we de rivier stroomafwaarts, naar het land van mijn vroegste herinneringen, over de Mirabrug en dan in de richting van het De Pillecynmonument en Drijgoten. Het jaar voordien had diezelfde leraar mij laten kennismaken met een Reynaerttocht richting Belsele, Boudelo en Daknam. Het landschap en de literatuur zouden mijn latere studiekeuze (en zelfs mijn latere leven) sturen op een manier die ik in de lente van 1980 nog amper kon vermoeden. Twaalf jaar later zou ik aan de KU Leuven een proefschrift verdedigen over 'Ruimte en landschap in *Van den vos Reynaerde*'.

In mijn Leuvense jaren reisde ik wel eens vanuit Leuven naar Sint-Niklaas met rechtover tegenover mij in de treincoupé Manu Waegemans, professor Russische literatuur en Hammenaar...

Wat mij in deze korte beschouwing, die ik heel persoonlijk mocht houden, terugbrengt bij Filip De Pillecyn (en bij de *Reynaert*).

In de zomer van 1980, een paar weken na de Filip De Pillecyntocht, was mijn keuze voor de Germaanse filologie een feit. Ik las in dat jaar zowat alle auteurs waarvan we fragmenten op school bespraken : Wolkers, Conscience, Unsted, Coolen, Streuvels, Gulbranssen, Elsschot, Walschap, Boon, Multatuli, Couperus, Kafka, Lampo, Dostojewski, Buysse, Van de Woestijne, Gijsen, Timmermans, Daisne, Geeraerts, Michiels, Den Doolaard, Ruyselinck – niet allen hebben de tijd overleefd of hun canonstatus behouden – en verder in de literatuurgeschiedenis : Veldeke, Elegast, Beatrijs, Egidius, Marieke en de onsterfelijke Reynaert. En Filip De Pillecyn – de ‘prins van de Vlaamse letteren’. Ik herinner me nog enkele prachtige scènes uit *De Veerman en de Jonkvrouw* en *Mensen achter de dijk*, die de momenten uit mijn kinderjaren opriepen toen ik met mijn vader, moeder en zus wandelde in het land van het Aards paradijs en Den Bunt. Maar boven *Blauwbaard* en *De soldaat Johan* was het vooral de novelle *Monsieur Hawarden* die me in die zomer tijdens mijn vakantielectuur bekoorde. Ik koos de tekst – samen met *Wapenbroeders* van L.P. Boon – om mijn examen van het derde jaar Woord in de Sint-Niklase academie te stofferen met voor mij een van de mooiste passages uit de Vlaamse literatuur : de spiegelscène. (Ik heb een fascinatie voor literaire spiegels en spiegels in de literatuur.) In mijn tweede kandidatuur herinner ik me nog de scriptie over *Monsieur Hawarden*. In die jaren bracht ik zelfs een bezoekje aan Pont-Longueville toen wij er in de buurt tijdens een vakantie leerden.

‘En nu kleedt monsieur Hawarden zich uit. Hij trekt zijn mannenkleden uit. En het zacht-linnen hemd rukt hij open. Haar borsten schijnen te leven in de magere handen. En weldra glijden de kleden over haar schouder, over de gebogen lijn van de heupen. Laag uitgesneden is de rug in het kleed. De rug is week en trots. En over de kleine voeten schuift zij schoentjes die glinsteren als van zilver en zij richt zich op en staart met vreemde ogen op haar vernieuwde schoonheid. Zij stapt door de kamer, onzeker als iemand die na een ziekte zijn tred moet vinden. Zij gaat almaar door, vaster, trotser. En dan wandelt zij naar haar bed en ligt erop, ruggelings met de handen over het gelaat.’ (*Monsieur Hawarden*, zesde druk, uitgegeven bij De Clauwaert, Leuven, 1978, p. 19-20)

En toen werd het stil rond De Pillecyn en leidde ik een leven als vossenjager, op zoek naar Willem, Kiekeputte en Ermenrike. Het Reynaertgenootschap werd opgericht en ik verrichtte onderzoek als avond- en weekendgeleerde terwijl

ik overdag conservator was van het museum van Lokeren, directeur van de cultuurcentra van Lokeren, Beveren en Sint-Niklaas en stadsbibliothecaris van Sint-Niklaas. Ik zou u hier uitvoerig kunnen inwijden in het wroeten van een hoofdredacteur tegen deadlines en zeer af en toe een wat weerspannige auteur, over het schrijven van subsidiedossiers. Ik zou het kunnen hebben over de geringe aandacht van de Vlaamse overheid en de cultuursector (ook de erfgoedsector) voor het literaire erfgoed, over de Vlaamse Erfgoedbibliotheek, die uitstekend werk verricht maar verder moet kijken dan de zes grote instellingen, over het Vlaams Fonds voor de Letteren dat de genootschappen veel meer zou moeten ondersteunen, over de literaire gezelschappen, genootschappen en comités, die zich meer zouden moeten verenigen en gezamenlijk hun belangen verdedigen in tijden van vervlakking en besparing. De tijd hiervoor, dames en heren, is te kort. Maar de redacteurs en verantwoordelijken van het Filip De Pillecyncomité zullen veel gemeenschappelijke zaken herkennen. Want het Reynaertgenootschap en het De Pillecyncomité ontmoetten elkaar wel degelijk. Tijdens mijn mooie jaren in cultuurcentrum Ter Vesten in Beveren ontmoette ik Fred Smet meermaals ; en tijdens mijn Sint-Niklase jaren als stadsbibliothecaris kwam ik in contact met het Hams boekenweekend, waar ik ook de leden van het Filip De Pillecyncomité ontmoette.

Via het verenigingsleven kwam ik in contact met Hammenaar Luk Buyle en zijn merkwaardige collecties over Filip De Pillecyn en diens klasgenoot Edward Poppe. Via de tussenstap van een merkwaardige collectie stereoscopische foto's van de Lokerse brancardier Gustave Drossens, die Buyle net voor zijn dood op vraag van Lokerenaar Herman Magherman gedigitaliseerd had, werden de contacten intenser. Om een zeer lang verhaal kort te maken : de Filip De Pillecyncollectie van Buyle werd in de zomer van 2014 overgebracht voor een langdurige bruikleen naar de Bibliotheca Wasiana in Sint-Niklaas, een wetenschappelijke verzamelbibliotheek voor het Waasland en de regio met speciale focus op de letteren en de kunsten. De Bibliotheca vergaarde in haar bijna 70-jarige geschiedenis een prachtige collectie reynaerdiana onder impuls van mijn voorganger André Stoop. Ondertussen kon de collectie al enkele malen op unieke wijze verrijkt worden. De laatste jaren heb ik met de leden van de Wasiana getracht om Wase literaire iconen als Tom Lanoye, Paul Snoek, Anton van Wilderode en Marc Sleen in het licht te zetten, vanwege hun grote talenten. Toen de collectie FDP aan die van de Wasiana werd toegevoegd hebben we, parallel aan de vorige projecten, met vele partners een groot project aan Filip De Pillecyn gewijd. Samen met het De Pillecyncomité werd in het kader van dit project een tweede poëtische evocatie van het *Twistgesprek tussen Demer en Schelde* opgevoerd.

Na de tentoonstelling werd de collectie Luk Buyle in zuurvrije dozen en plastic dozen opgeborgen – met uitzondering van het prachtige portret van de Filip De Pillecyn van Lieve Janssen, dat terugkeerde naar de familie Buyle. De collectie is ondertussen beschikbaar voor wetenschappelijk onderzoek en wordt binnenkort ontsloten. Met het ADVN zijn hierover, in aanwezigheid van zoon Bert Buyle, de eerste afspraken gemaakt. In afspraak met en na goedkeuring van de familie Buyle is de collectie verder beschikbaar voor nieuw onderzoek en kan ze ook tentoongesteld worden.

Ook het FDP-comité is aangesproken om samen na te denken wat we voor elkaar kunnen betekenen. We zijn op zoek naar een of enkele vrijwilligers die in de gebouwen van de Sint-Niklase bibliotheek, waar de Wasiana gevestigd is, willen werken aan het ontsluiten van de collectie. En we nodigen het comité ook uit om een van de volgende jaarboeken of andere publicaties in de schoot van de Wasiana voor te stellen.

Ik besluit. Mijn levensverhaal verloopt langs paden ‘crom ende menechfoude’. Ik weet niet wanneer en waar ik het pad van Filip De Pillecyn nog zal kruisen. Ik zal het in elk geval nog bewandelen. Dat pad zal een dijkpad zijn. Ik blijf bewonderend hangen bij ‘de stille ongeschondenheid’ van zijn taal en de prachtige natuurbeschrijvingen. De Pillecyns teksten zijn ruim vijftig jaar na zijn dood nog steeds leesbaar, ook al wordt de jeugd van tegenwoordig er niet meer wild van. Wat er mij aan doet denken dat De Pillecyn stierf in mijn geboortjaar, 1962. Ik was toen acht weken oud. Zo oud is dit werk al. De Pillecyn verbind ik nog steeds met de wandelingen met vader, moeder en zus in Den Bunt en een aards paradijs. Wanneer ik vandaag de dag over de dijken wandel deel ik de weemoed van de auteur naar een verloren wereld. Ik keer er vaak opnieuw naartoe om er na te denken, diep in te ademen en tot rust te komen. In volle traagheid.

‘Het is er zoals in het begin der dagen, in die hoek tussen stroom en rivier. Een schoonheid waarnaar men steeds verlangt als men ze niet bezit ; zij is in mijn leven gegroeid en hoe ouder ik word hoe vaster ik het beeld in mij sluit van groen en water, zon en lis, en het geheimzinnige van lage boompjes tussen de sloten. ‘s Zondags, in de zomer, komt de burgerij er wandelen en rustige renteniertjes drinken dan een profijtig pintje bier in een van de twee herbergen waar in de week zelden iemand komt. Maar op de werkdagen zijn aarde en licht ongestoord aan zichzelf en op de dijken mummelt hier en daar een geit en kijkt met weemoedige ogen naar iets wat zij alleen ziet. [...]

Maar het is ook goed alleen te zijn. Water en groen zijn gezelschap en het is geen dromen als men ligt onder de notelaar en ziet hoe aan de ene zijde de Durme naar de Schelde toe stroomt en aan de andere zijde de weiden met het stevige, brede gras vol gele bloemen staan. En al die hoven waar alles wild dooreengroeit rondom de mispelbomen ; als men over de sloot komt waar het water altijd hoog en stil staat, is men in een wereld vol benauwde schoonheid.'

(*Mensen achter de dijk*, tiende druk, uitgegeven bij De Clauwaert, Leuven, 1981, p. 8 en 9)

Filip De Pillecyn, “prins der Vlaamse letteren”

Een groot literair project in de Bib van Sint-Niklaas

RIK VAN DAELE

Op donderdag 11 september 2014 opende in de stadsbibliotheek (de ‘Bib’) van Sint-Niklaas het project *Filip De Pillecyn, “prins der Vlaamse letteren”*. Vanaf 2010 heeft de Bib een reeks tentoonstelling georganiseerd waarin steeds een auteur met een lokale link in de kijker werd geplaatst. In 2010 was dat Tom Lanoye (na de publicatie van *Sprakeloos*), in 2011 Paul Snoek (naar aanleiding van de dertigste verjaardag van de sterfdag van deze Sint-Niklazenaar), in 2012 Marc Sleen (ter gelegenheid van zijn negentigste verjaardag) en in 2013 Anton van Wilderode (vijftien jaar na diens overlijden).

In 2014 kwam Filip De Pillecyn aan de beurt en dit naar aanleiding van de langdurige bruikleen van de collectie Luk Buyle aan de Bibliotheca Wasiana. Het patroon van de grote literaire projecten was steeds hetzelfde, met steeds variërende uitwerkingen. Het De Pillecynproject bestond uit een tentoonstelling van de collectie Luk Buyle in de Bib van 11 september tot 9 november ; een filmvoorstelling van *Monsieur Hawarden* van Harry Kümel op 14 september, ingeleid door Hildegard Mariman ; stadswandelingen voor scholen, verenigingen en geïnteresseerden door studenten in opleiding van de hogeschool Odisee (toen nog KaHo Sint-Lieven Sint-Niklaas) tussen 6 en 12 oktober ; een filmvoorstelling in samenwerking met het stadsarchief van filmopnames van Luk Buyle over De Pillecyn en Hamme, ingeleid door stadsarchivaris Piet Van Bouchaute op 12 oktober ; een leesmarathon van *Monsieur Hawarden* in de Bib met deelname van onder anderen de Sint-Niklase burgemeester Lieven Dehandschutter en schepen van Cultuur Annemie Charlier op 14 oktober ; een stiltewandeling langs de Durme met fragmenten uit diverse De Pillecynwerken door het Reynaertgenootschap op zondagochtend 26 oktober tussen de Mirabrug en het Sombeke van schilder Edmond Verstraeten. Het project werd afgesloten met een tweede evocatie (de eerste vond plaats in het gemeentehuis van Temse in een organisatie van het Filip De Pillecyncomité en het gemeentebestuur) van het *Twistgesprek tussen Demer en Schelde* in samenwerking met het Filip De Pillecyncomité. Bart Janssens (inleiding), Tjen De Munck (de Demer), Eddy Allcock (de Schelde), Marc Hauman (zang, gitaar), Karin Van Steelandt (accordeon), Jozef Janssens, Guy Janssen en Fotokring Imago Hamme (fotografie) zorgden voor een erg gesmaakt sluitstuk van een project dat vele honderden mensen kon beroeren. De tentoonstelling stond

Bedrijfsleider Luk Buyle, die in 2013 plots overleed, was in 1966 medeoprichter van het De Pillecynmonument aan de monding van de Durme, samensteller van de lijvige kalender *Filip De Pillecyn. Hamme 1891-Gent 1962*, verzamelaar van een boeiende politiek-historisch georiënteerde De Pillecyncollectie en de man achter een uniek privémuseum over de ‘prins der Vlaamse letteren’ in zijn woning in de Aartstraat in Hamme. De tentoonstelling bevatte o.a. een manuscript van De Pillecyn, brieven, eerste drukken en bibliotheek uitgaven, uniek beeldmateriaal van de auteur en een evocatie van de tijdsgeest waarin hij leefde en een prominente rol vervulde, een originele ets van Joe English, vlugschriften tegen de repressie na WOII, diverse politieke geschriften en tijdschriften.

KRONIEK 2014

Het Filip De Pillecyncomité,
het Ernest Claesgenootschap en het Cultuurcentrum Temse
nodigen u graag uit op het

Twistgesprek tussen Demer en Schelde

Evocatie van het memorabel verbaal duel
tussen Ernest Claes en Filip De Pillecyn

Met: Bart Janssens, Tjen De Munck en Eddy Allcock.
Muzikale omlijsting: Marc Hauman en Karin Van Steelandt.
Foto's: Jozef Janssens, Guy Janssen en Fotokring Imago Hamme

Deze literaire bijdrage kadert in de viering van het tienjarig jubileum van het
Filip De Pillecyncomité Hamme en wordt voorafgegaan door een panelgesprek
onder de titel: **Filip De Pillecyn vandaag.**

Moderator: Jean-Pierre Rondas (voormalig producer Klara).

Toegang: € 12

€ 10 (-26, +55 en lerarenkaart)

€ 8: abonnees Cultuurcentrum Temse, leden Filip De Pillecyncomité
en Ernest Claesgenootschap.

Inclusief: koffie en gebak tijdens de pauze; receptie na de voorstelling.

Inschrijven op rekening BE84 8508 1082 9159
van het FDP-comité Hamme vóór 10 augustus.

Infopunt: 0475 42 24 88 of e-mail: vertrataal@telenet.be

Kroniek 2014

- Op zondag 26 januari vond de nieuwjaarsreceptie van het FDP Comité plaats. Bij deze gelegenheid werd ook de bibliothele editie van *De veerman en de jonkvrouw*, geïllustreerd door Guido Mariman, gepresenteerd. De opkomst was groot, er werd genoten van de prachtige editie van een van de meest gelezen werken van FDP. De voorzitter gaf de aftrap voor het jubileumjaar 2014 – het FDP Comité werd opgericht in 2004 en maakt dit jaar de balans op van tien jaar activiteiten.
- Op zondag 31 augustus vond het jubileum «Tien jaar Filip De Pillecyncomité» plaats. Het feest vond plaats in het Oud-Gemeentehuis van Temse. Het eerste luik bracht een panelgesprek over de betekenis van FDP de dag van vandaag. Wordt hij nog gelezen, geapprecieerd? Jean-Pierre Rondas (Klara) peilde bij de panelleden – Kris Humbeeck, Ludo Stynen, Jurgen De Pillecyn en André Meganck – naar hun belangstelling voor het werk en de figuur van FDP. Het tweede luik bracht een reconstructie van het «Twistgesprek» tussen Ernest Claes en Filip De Pillecyn, waarin beide literatoren de charmes van het land van Demer en Schelde-Durme bezingen. Het geheel werd muzikaal opgeluisterd door Marc Hauman (zang, gitaar) en Karien Van Steelandt (accordeon). Jozef Janssens, Guy Janssen en Fotokring Imago van Hamme zorgden voor de fotografische inkleding. Het talrijke publiek in de volle zaal genoot van het schitterend steekspel tussen de twee literatoren (gespeeld door Tjen De Munck en Eddy Allcock) en het inspirerende panelgesprek met de vier FDP-lezers. Traditiegetrouw werd het feest afgerond met een receptie. Het jubileum werd mede georganiseerd door het Ernest Claes Genootschap en de gemeente Temse.
- Op donderdag 11 september vond in de Bibliotheca Wasiana de inhuldiging plaats van de tentoonstelling gewijd aan leven en werk van Filip De Pillecyn die mogelijk gemaakt werd door de schenking van het Museum Filip De Pillecyn door de erven Luc Buyle (Hamme). De gastspreker, Prof. Frans-Jos Verdoodt, belichtte een cruciale episode uit de geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden – de figuur van Willem de Zwijger en Marnix van Sint-Aldegonde, waarna de burgemeester en de directeur cultuur van de stad de cyclus activiteiten toelichtten die naar aanleiding van deze overdracht georganiseerd wordt. De opkomst was groot. Op het programma stonden twee wandelingen in de voetsporen van FDP, een marathonlezing van Monsieur Hawarden, een herneming van het *Twistgesprek* en vele andere activiteiten.

- Op vrijdag 3 oktober werd in CC Wagehuys Leuven ten voordele van stichting Eureka (die zich om dyslexie bekommert) een benefietconcert gegeven door Jan Vande Weghe (piano) en Greetje Anthoni (zang). Het concert werd opgebouwd rond poëzie die rechtstreeks of onrechtstreeks naar oorlog verwijst, dit in het kader van de herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog. Centraal stonden gedichten van FDP uit *Onder den hiel*, op muziek van Jurgen De Pillecyn (in opdracht van het FDP-comité 2007). Ook muziek van Hugo Wolf, Ivor Gurney, Joseph Jongen, Gabriël Faure en Francis Poulenc werd uitgevoerd op tekst van o.m. Mörike, Edward Thomas en andere 'War Poets', Aragon, Hellens, Hugo, Verlaine e.a., waardoor de aanklacht tegen elke vorm van oorlog in een universeel kader geplaatst werd.
- Op donderdag 23 oktober werd in de Faculteit Letteren van de KU Leuven *FDP Studies X* (2014) gepresenteerd. De voorzitter schetste in het kort een verslag van tien jaar werking (2004-2014), waarna gastspreker Etienne Van Neygen vertelde over FDP als student aan de KU Leuven vlak voor WO I. In een nabeschouwing maakte Prof. Dirk De Geest de balans op van wat de laatste jaren op het gebied van de studie van leven en werk van FDP is gepresteerd en schetste enkele thema's die nog uitgediept zouden moeten worden (hoe zagen collega's-schrijvers FDP, zijn stijl, verwantschap met Arthur van Schendel, genderproblematiek, evolutie in de receptie van FDP's werk).
- Op donderdag 13 november presenteerde het FDP Comité het boek van Peter De Graef *Portretten en polemieken. Het journalistieke werk van Filip De Pillecyn* in het ADVN in Antwerpen. Gastspreker Rik van Cauwelaert belichtte de betekenis van FDP als journalist, meer bepaald voor het journalistieke landschap van de jaren '20, en bekeek vooral zijn bijdragen in het satirische blad *Pallieter* (1922-1928). De voorzitter bedankte de auteur voor zijn bijdrage aan de studie van FDP, meer bepaald omdat over de journalist De Pillecyn geen enkele studie bestaat. Gastheer Frans-Jos Verdoodt sprak de hoop uit dat dit boek de belangstelling voor de journalistieke loopbaan van FDP in de hand zal werken en zal leiden tot de uitgave van zijn omvangrijke journalistieke geschriften.
- Op vrijdag 14 november werd hetzelfde boek ook gepresenteerd in Huize Vermeire-Lagae in Hamme. De voorzitter lichtte het belang van het boek toe, de auteur schetste een paar episodes uit het journalistieke leven van FDP en zijn persoonlijke betrokkenheid bij de schrijver en de gemeente

Hamme. Namens de gemeente sprak schepen Luk De Mey zijn waardering uit voor het werk van het FDP Comité, dat de laatste tien jaar veel gepresteerd heeft. Op deze positieve noot werd het FDP-jaar 2014 afgesloten.

PERSONALIA

- PATRICK AUWELAERT (°1965) werkt bij Muntpunt vzw in Brussel. Hij is daarnaast adjunct-hoofdredacteur van *Kunsttijdschrift Vlaanderen*, kernredacteur van *Passage. Tijdschrift voor Europese literatuur en cultuur*, lid van de Belgische Vereniging van Kunstkritici (BVKC) en van de Association Internationale des Critiques d'Art (AICA). Hij schrijft over literatuur, muziek, beeldende kunst en film. Bovendien schrijft hij ook gedichten. Publicaties in onder meer *Ons Erfdeel*, *Poëziekrant*, *Jazzmozaïek*, *Cinemagie*, *Kunsttijdschrift Vlaanderen* en *Passage*.
- JEAN-PIERRE RONDAS (°1946) studeerde literatuur en filosofie aan de UGent, schreef over Tolkien en vertaalde uit Immanuel Kant. Producer bij de culturele programma's van de VRT. Maakte daar tot januari 2011 op Radio 3 en Klara de interviewprogramma's *Wereldbeeld* en *Rondas*, over internationale cultuur en filosofie. Werkte over taal en natievorming in Israël/Palestina, Noord-Ierland, Zuid-Afrika, Québec en Schotland. Interviews met filosofen verschenen in *Rondas' Wereldbeeldenboek* (2006). Redacteur van het Gravensteenboek *Land op de tweesprong*, en auteur van *De hulpelozen van de macht* (beide bij Pelckmans 2012). Voorzitter van Stem in 't kapittel, uitgever van de webstek *Doorbraak*. Redacteur van het maandblad *Streven*.
- RIK VAN DAELE (° 1962) is directeur Cultuur van de stad Sint-Niklaas. Hij promoveerde in 1992 aan de KU Leuven op een dissertatie over *Van den vos Reynaerde. Functie van de ruimtelijke elementen en de naamgeving* (uitgave : Gent, KANTL, 1994). Hij publiceerde diverse boeken en artikelen over de Reynaertnaleving en een Reynaertvertaling. Hij is secretaris-penningmeester van het Reynaertgenootschap en hoofdredacteur van *Tiecelijn*.
- RIK VAN CAUWELAERT (°1950). Stapte als 18-jarige in de journalistiek. Na als fotograaf te hebben gewerkt voor een binnen- en buitenlandse persagentschappen, in 1980 begonnen als schrijvend journalist, aanvankelijk bij *Sportmagazine* en vanaf 1986 als politiek verslaggever voor *Knack*. Werd later, in 2001, hoofdredacteur en later directeur-hoofdredacteur van de redactie. Verliet *Knack* in 2012 en schrijft nu een wekelijkse bijdrage 'Het Paleis der Natie' in de krant *De Tijd*.
- ETIENNE VAN NEYGEN (° 1948). Germanist. Medewerker cultuur en onderwijs van *Tertio*, voordien van *De Standaard*. Auteur van *Wegbereiders. Portretten van Vlaamse pacifisten* (1989). Werkt aan een biografie van Filip De Pillecyn.

- FRANS-JOS VERDOODT (° 1939). Historicus en oud-lesgever geschiedenis, literatuur en sociaal-economische vakken. Op dit ogenblik doceert hij als gastprofessor aan de UA de geschiedenis van de nationale bewegingen in België. Hij is oprichter en voorzitter van het ADVN (het archief- en studiecentrum van de Vlaamse Beweging) en is redactiesecretaris van *Wetenschappelijke Tijdingen*.
- Julien Vermeulen (°1953). Na studies germanistiek (KUL 1975) en afrikanistiek (UG 1980) behaalde hij een doctoraat over de Nederlandstalige Afrikaliteratuur (UG 1986). Als 'Fulbright grantee' verbleef hij in Amherst (Massachusetts) waar hij American Studies volgde. Beroepshalve was hij docent aan de Hogeschool Vives te Kortrijk en hoogleraar aan de Université de Lille 3. Vanaf 1988 was hij redacteur van het Kunsttijdschrift «Vlaanderen». Zijn meest recente boek is *Guido Gezelle, een vakman in de Kortrijkse binnenstad* (2015).

Filip De Pillecyn

Monsieur Henri

Franse vertaling van *Mensen achter de dijk* nu eindelijk uit!

In 1958 verscheen deze klassieker van onze literatuur in Duitse vertaling, in 2004 kwam het boek uit in het Russisch.

Maar voor onze Franstalige landgenoten was het boek ontoegankelijk.

In *Septentrion*, de Franstalige tegenhanger van Ons Erfdeel, schreef de neerlandicus Dorian Cumps, hoofddocent Nederlands aan de Sorbonne, een lovende bespreking van de uitgave :

“La parution en français d’un classique de la littérature de langue néerlandaise appartenant à un passé littéraire déjà éloigné est un événement suffisamment rare pour qu’il mérite d’être mis en valeur”.

Over de vertaling zelf was hij duidelijk :

“La publication de cette excellente version française, fruit du minutieux travail de Roger De Vos”.

De vertaling

Monsieur Henri

Uitgave van het Filip De Pillecyncomité

ISBN 9789081796903

212 p.

is nu te verkrijgen bij

Filip De Pillecyncomité

p/a Ballaarstraat 106

2018 Antwerpen

(03) 237 80 10

emmanuel.waegemans@telenet.be

door overschrijving van 20 + 5 (port) = € 25 op rekening

IBAN: BE30 7460 0763 9911

van het Filip De Pillecyncomité

Het ideale geschenk voor uw Franstalige kennis, vriend, collega!

